

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Αρχιτεκτονική_ Σχεδιασμός του χώρου_ Πολεοδομία Χωροταξία

Το ζήτημα της μεθοδολογίας και της θεωρίας στον σχεδιασμό του χώρου
Διδάσκουσα: Ελίζα Παναγιωτάτου

“Απεικόνιση των χωροκοινωνικών μετασχηματισμών
στην περιοχή του σταθμού Λαρίσης”

Ερευνητικές διαδρομές:

“Η συνύπαρξη των μικρομεσαίων και μεσαίων στρωμάτων
των Ελλήνων με τους μετανάστες ως αποτέλεσμα των
μετασχηματισμών στην παραγωγική βάση”

_από τη μεριά των μικρομεσαίων και μεσαίων
στρωμάτων, Πλιώτας Βασίλης

_από τη μεριά των μεταναστών, Ψαλλιδάκη Τιμόκλεια

“Η ανάπλαση του σταθμού Λαρίσης _προς ένα σχεδιασμό
με καταγωγή από τις βάσεις”, Πολυζώη Βενετία

Το παρόν τεύχος αποτελεί συρραφή τριών εργασιών που αναφέρονται στην συνοικία του σταθμού Λαρίσης. Θα υποστηρίξαμε καλύτερα πως και οι τρεις εργασίες μελετούν, τη συνοικία αμφισβητώντας τα καθορισμένα όρια της περιοχής, στο βαθμό που τα δίκτυα των χωροκοινωνικών σχέσεων και δομών, στην συνθετότητά τους, ξεπερνούν σε πολλές περιπτώσεις τα στενά όρια της συνοικίας. Συνεπώς και από τις τρεις εργασίες, από την αρχή του σχεδιασμού της έρευνας, υπήρχε μια προσπάθεια θεώρησης του χώρου, τέτοια, που να κρατά αποστάσεις από χωρικά περιγράμματα και καθορισμένα γεωγραφικά σχήματα. Από τις πρώτες συζητήσεις, η ομάδα συνέκλινε σε αυτή την άποψη: τα δοσμένα γεωγραφικά σχήματα δεν μπορούν πολλές φορές να αποκαλύψουν και να αναδείξουν εκείνες τις πολύπλοκες χωρικές, κοινωνικο-οικονομικές και πολιτισμικές δομές (Παναγιωτάτου 1988) που είναι απαραίτητες για την απεικόνιση των μετασχηματισμών της περιοχής.

Οι ιδεολογίες βρέθηκαν αρκετά κοντά από την αρχή, κάτι που φάνηκε ήδη από τις πρώτες συζητήσεις της ομάδας. Η διαδικασία που ακολουθήθηκε, χαρακτηρίζεται καλύτερα ως τρεις ερευνητικές διαδρομές με συγκλίσεις και αποκλίσεις που συνδιαμορφώνονταν συνεχώς. Θεωρήσαμε πως είχε ιδιαίτερη σημασία η συνεχής επαφή της ομάδας σε όλα τα στάδια της εργασίας, καθώς ο γόνιμος διάλογος και προβληματισμός, επέτρεψε τη δυναμική διαμόρφωση των θεμάτων εργασίας, με αποτέλεσμα να πορεύονται παράλληλα με συνεχή αλληλοτροφοδότηση. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα το παρόν τεύχος να μην έχει τη μορφή παραδοτέου, αλλά να είναι περισσότερο μια φωτογραφία της στιγμής μιας εξελισσόμενης διαδικασίας, ένα τετράδιο σημειώσεων που συνεχώς βελτιώνεται και διορθώνεται, προφανώς και με τη συμβολή της διδάσκουσας Ε. Παναγιωτάτου.

Τα ερευνητικά αντικείμενα συγκροτήθηκαν με βάση τα ενδιαφέροντα του κάθε φοιτητή, σε συνεργασία με τη διδάσκουσα. Στις ατομικές και ομαδικές παρουσιάσεις, οι οποίες διεξήχθησαν στα πλαίσια του μαθήματος που διδάχθηκε στο εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2011-2012, συζητήθηκαν και επαναπροσδιορίστηκαν οι συνιστώσες του θέματος που οριοθετούσε το κάθε μέλος της ομάδας.

Οι ερευνητικές προσεγγίσεις, ενώ προσπαθούν να συναρτήσουν μια εικόνα των μετασχηματισμών της περιοχής και λειτουργούν κατά κάποιο τρόπο συμπληρωματικά, διατηρούν την αυτονομία και την αυτοτέλειά τους. Παρά το γεγονός, ωστόσο, ότι αποτελούν αυτοτελή τμήματα, ακολουθώντας αρκετές φορές διαφορετικά μεθοδολογικά εργαλεία που καθορίζονται από τους στόχους της επιμέρους έρευνας και την εκάστοτε υπόθεση εργασίας, και οι τρεις αναδεικνύουμε τη σημασία της παραγωγικής βάσης στη διαμόρφωση της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της περιοχής, καθώς θεωρούμε ότι αποτελεί τον τομέα-κλειδί, η συρρίκνωση του οποίου πυροδοτεί τις οξυμένες κοινωνικές

αντιπαραθέσεις που εγγράφονται στον χώρο. Επίσης, και στις τρεις εργασίες, διαφαίνεται ότι τα κανονιστικά σχήματα περιγραφής, ερμηνείας και σχεδιασμού του χώρου, που προωθούν οι πολιτικές ρύθμισης και οι πρακτικές των επίσημων φορέων, συγκαλύπτουν κάτω από το ιδεολογικό περίβλημα της αναβάθμισης και της αναζήτησης της αρμονίας, ένα αφομοιωτικό μοντέλο συνύπαρξης, που προωθεί την προς “τα πάνω” ομογενοποίηση και ομοιομορφία των κοινωνικών ομάδων. Η σύγκλιση και των τριών εργασιών έγκειται στο γεγονός ότι διέπονται από ένα κοινό όραμα, μία κοινή ενόραση για την περιοχή, που συνάδει με τη σύνθεση και όχι την απλή υπέρθεση των ετεροτήτων που την απαρτίζουν και τη διατήρηση της πολυπλοκότητας και της ποικιλομορφίας της, χαρακτηριστικά που αναδεικνύουν τη ιδιαίτερη ταυτότητά της. Σημεία αποκλίσεων αποτελούν οι χρονικές τομές που επελέγησαν για να στηρίξουν τους μετασχηματισμούς που πραγματοποιούνται στα επιμέρους πεδία προσέγγισης των εργασιών. Η διαφορετικότητα, στις δύο πρώτες εργασίες που αφορούν την παραγωγική βάση, έγκειται στις ξεχωριστές χρονολογίες-ορόσημα που φωτίζουν τη δημιουργία ρωγμών στις εκάστοτε κοινωνικές ομάδες της κάθε ανάλυσης (μικρά και μεσαία στρώματα-μετανάστες). Αποτελούν την προσωπική θεώρηση του καθένα, τη μεθοδολογική επιλογή ψηλάφησης των κοινωνικών αλληλεξαρτήσεων, την υποκειμενική αντίληψη αλληλουχίας των καταστάσεων που διατρέχει κάθε ερευνητική προσπάθεια. Όσον αφορά στην τρίτη εργασία, αυτή παίρνει σα δεδομένη την κοινωνική ρηγμάτωση που έχει συντελεστεί και με αναφορές στην παρούσα χωρο-κοινωνικό-οικονομική συγκυρία και τις πολιτικές πρακτικές που ακολουθούν οι επίσημοι φορείς, επιχειρεί τη διατύπωση πιθανών μελλοντικών εξελίξεων στην περιοχή.

Καθ’ όλη τη διάρκεια της εργασίας, δώσαμε βάση στους μετασχηματισμούς της παραγωγικής βάσης, στα διαχρονικά χαρακτηριστικά της μεσαίας τάξης της περιοχής, στα ρεύματα εισροής μεταναστών και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτών, στις πολιτικές πρακτικές και τον επίσημο σχεδιασμό. Οι παραπάνω παράγοντες θεωρήθηκαν εξαιρετικά σημαντικοί για την απεικόνιση της χωρικής, κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής πραγματικότητας της περιοχής μελέτης. Προφανώς ιδιαίτερη σημασία και προσοχή δόθηκε στην κοινωνικοοικονομική συγκυρία της κρίσης, καθώς θεωρείται καταλύτης των διεργασιών στην περιοχή και δεν θα μπορούσε να μείνει εκτός προβληματισμού.

Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω, συγκροτήθηκαν τα εξής αντικείμενα μελέτης:

- Η μελέτη της συνύπαρξης των μεταναστών και των μικρομεσαίων και μεσαίων στρωμάτων των Ελλήνων, ως αποτέλεσμα των μετασχηματισμών της παραγωγικής βάσης, αναδεικνύοντας τον βαρύνοντα ρόλο των

μεσαίων και μικρομεσαίων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων των Ελλήνων στους συγκεκριμένους μετασχηματισμούς

- Η μελέτη της συνύπαρξης των μεταναστών και των μικρομεσαίων και μεσαίων στρωμάτων των Ελλήνων, ως αποτέλεσμα των μετασχηματισμών της παραγωγικής βάσης, αναδεικνύοντας τις αποχρώσεις συνύπαρξης μεταξύ μεταναστών-ντόπιων, τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των μεταναστευτικών ρευμάτων, επισημαίνοντας σε κάθε χρονική συγκυρία το διαφορετικό βαθμό ενσωμάτωσής τους στην παραγωγική βάση

- Η μελέτη των επίσημων πολιτικών και του προαγόμενου σχεδιασμού, ως αποτέλεσμα μιας επιδερμικής αντιμετώπισης των κρίσιμων χώρο-κοινωνικών ζητημάτων της περιοχής μελέτης, αναδεικνύοντας την ανάγκη εύρεσης νέων εργαλείων επέμβασης, με στόχο ένα σχεδιασμό με καταγωγή από τις βάσεις

Βασίλης Πλιώτας
Βενετία Πολυζώη
Τιμόκλεια Ψαλλιδάκη

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Αρχιτεκτονική_ Σχεδιασμός του χώρου_ Πολεοδομία Χωροταξία

Το ζήτημα της μεθοδολογίας και της θεωρίας στον σχεδιασμό του χώρου
Διδάσκουσα: Ελίζα Παναγιωτάτου

Η συνύπαρξη των μικρομεσαίων και μεσαίων στρωμάτων των Ελλήνων με τους μετανάστες ως αποτέλεσμα των μετασχηματισμών στην παραγωγική βάση. Η περίπτωση της συνοικίας του Σταθμού Λαρίσης

Από την μεριά των μικρομεσαίων και μεσαίων στρωμάτων
Βασίλης Πλιώτας

Ιούλιος 2012

Η συνύπαρξη των μικρομεσαίων και μεσαίων στρωμάτων των Ελλήνων με τους μετανάστες ως αποτέλεσμα των μετασχηματισμών στην παραγωγική βάση. Η περίπτωση της συνοικίας του Σταθμού Λαρίσης

Από την μεριά των μικρομεσαίων και μεσαίων στρωμάτων

Εισαγωγή

Η περιοχή γύρω από τον σταθμό της Αττικής (συνοικία σταθμού Λαρίσης) στην δεκαετία του 90 αποτελούσε ακόμα μια σημαντική επιλογή κατοικίας για τα μεσαία στρώματα της Αθήνας. Η εύκολη μετακίνηση (ηλεκτρικός), η εγγύτητα στο κέντρο και στα ακμάζοντα καταστήματα της Αχαρνών Αγ. Μελετίου κλπ και η μεγάλη προσφορά κατοικίας καθιστούσαν μια τέτοια περιοχή δέκτη μεσαίων στρωμάτων που εργάζονταν στην περιοχή ή και σε πιο απομακρυσμένες περιοχές.

Κάτι το οποίο χαρακτήριζε και συνεχίζει να χαρακτηρίζει την περιοχή είναι η απουσία ελεύθερων χώρων καταδεικνύοντας ένα αστικό περιβάλλον χαμηλής ποιότητας και ελάχιστου αν όχι ανύπαρκτου πρασίνου. Τα πορνεία, τα οποία βρήκαν χώρο από πολύ νωρίς στην περιοχή, και τα πρώτα κύματα μεταναστών δεν ήταν αρκετά για να αποδράσουν τα μεσαία στρώματα σε άλλες περιοχές, χωρίς να υποστηρίζουμε πως δεν υπήρχε καθόλου αυτή η τάση, με αποτέλεσμα μέχρι το 2004 να υπάρχουν πολλές αποχρώσεις συνύπαρξης μεταναστών και Ελλήνων οι οποίες δεν έπαιρναν ακραία μορφή.

Η «έκρηξη» μετά το 2004 και μέχρι σήμερα βρίσκει την περιοχή με γερασμένο πληθυσμό, καταστήματα κατα μήκος των κεντρικών οδών κλειστά και πολλά διαμερίσματα κενά.

Αναφέρουμε χαρακτηριστικά το πόρισμα για την πλατεία Αττικής από το πρόγραμμα Αθήνα-Αττική 2014 όπου αναφέρεται σε «περιοχές του Δήμου Αθηναίων που παρουσιάζουν προβλήματα αισθητικής και λειτουργικής υποβάθμισης, συγκρούσεων χρήσεων γης ή και κοινωνικής έντασης».

Υποθέσεις εργασίας

Το βασικό σχήμα μέσα από το οποίο απεικονίζεται συνήθως το πρόβλημα της περιοχής είναι η αλληλεπίδραση της μικρομεσαίας και μεσαίας τάξης των Ελλήνων με τους μετανάστες. Πολλές φορές αυτή η προσέγγιση αγνοεί τα ίδια τα χαρακτηριστικά της μικρομεσαίας και μεσαίας τάξης των Ελλήνων-αναφέρει αυτό το κομμάτι της κοινωνίας σαν να μην μεταβάλλεται διαχρονικά-. Δηλαδή δεν διερευνά την δυναμική που έχει η μία από τις δύο συνιστώσες στην αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο καθώς επίσης αφήνει απ' έξω τις αποχρώσεις συνύπαρξης μεταξύ των ίδιων των μεταναστών. Αν μελετήσουμε την διαχρονική εξέλιξη της σχέσης Ελλήνων μεταναστών στην περιοχή δεν μπορούμε να μην εξετάσουμε σε αυτή την αλληλεπίδραση τι ήταν, αλλά και πως εξελίχθηκε ο «Έλληνας» σε μια τέτοια περιοχή, γιατί είναι άλλο να αντιδρά ένας Έλληνας κάτοικος που έχει δεύτερη κατοικία και πηγαίνει διακοπές κάθε καλοκαίρι για ένα μήνα και έχει πολύ ισχυρή αγοραστική δύναμη και άλλο να αντιδρά και να συγκρούεται ο ίδιος κάτοικος όταν είναι χρεωμένος, άνεργος και με ιδιαίτερα

χτυπημένο έως ανύπαρκτο εισόδημα. Καθώς επίσης είναι δύσκολο να αναφέρεις την σχέση μεταναστών-Ελλήνων αν δεν αναδείξεις και τις εντάσεις μεταξύ των ενσωματωμένων ή μερικώς ενσωματωμένων μεταναστών και των νεοφερμένων.

Η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει να συνδέσει την ακμάζουσα και παρακμάζουσα παραγωγική βάση της περιοχής –η οποία εντοπίζεται πολλές φορές εκτός της περιοχής- με την μεταβολή των ιδεολογιών σχετικά με την σύγκρουση Ελλήνων και μεταναστών αναζητώντας στην ασυμμετρία (ασυνέπεια) των αναπτυσσόμενων ιδεολογιών την αιτία της σύγκρουσης και των αποχρώσεων της συνύπαρξης. Με άλλα λόγια η παρούσα εργασία θεωρεί πως η κατάρρευση της παραγωγικής βάσης της περιοχής και το χτύπημα των μεσαίων στρωμάτων(ανεργία, μείωση μισθών κλπ) δημιουργεί αυτή την «έκρηξη» όπως αναφέρουν οι Έλληνες κάτοικοι κάτι που ήταν πιο ήπιο την εποχή της ακμής της μεσαίας τάξης της περιοχής. Η συγκεκριμένη συνύπαρξη και οι αποχρώσεις της μεταφέρονται στο εσωτερικό των πολυκατοικιών και δεν αποτυπώνονται καθαρά στον δημόσιο χώρο καθώς σε μια τόσο πυκνοδομημένη περιοχή ο δημόσιος χώρος είναι σχεδόν ανύπαρκτος.

Υποστηρίζω, λοιπόν, πως η μεταλλαγή των ιδεολογιών σχετικά με τους μετανάστες οφείλεται κυρίως στην διαχρονική εξέλιξη της παραγωγικής βάσης και των εισοδημάτων των Ελλήνων κατοίκων και θεωρώ στα πλαίσια της εργασίας πως ο βαθμός αποδοχής και ενσωμάτωσης των μεταναστών, από τους Έλληνες κατοίκους της περιοχής, καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό, από την ενσωμάτωση τους στην παραγωγική βάση, αλλά και στο αν τα ελληνικά μικρομεσαία και μεσαία στρώματα βρίσκονται σε ισχυρή θέση σε σχέση με τους μετανάστες στα πλαίσια αυτής (της παραγωγικής βάσης). Πηγαίνοντας παραπέρα θεωρώ πως και οι αποχρώσεις συνύπαρξης και αποδοχής των ίδιων των μεταναστών καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τον βαθμό ενσωμάτωσης τους στην παραγωγική βάση. Δεν είναι τυχαίο πως το πρώτο κύμα μεταναστών στην περιοχή που ενσωματώθηκε σε μεγάλο βαθμό στην παραγωγική βάση, έστω και σε συνθήκες εκμετάλλευσης, αντιδρά έντονα στο δεύτερο κύμα των μεταναστών που προσπαθούν να ενσωματωθούν σε μια κατεστραμμένη παραγωγική βάση, μια ιδέα που διατρέχει ολόκληρη την εργασία και φυσικά τα πορίσματα της Τιμόκλειας Ψαλλιδάκη που διερευνά κυρίως τις αντιθέσεις στην συνύπαρξη των διαφορετικών μεταναστευτικών κυμάτων στην περιοχή. Ενώ ταυτόχρονα η αξιολόγηση των επίσημων στρατηγικών, από την μεριά των Ελλήνων κατοίκων, γίνεται στην βάση της δημιουργίας ή όχι θέσεων εργασίας ή πραγματικής τόνωσης της παραγωγικής βάσης. Κάτι, δηλαδή, το οποίο ερευνά και η Τίνα Πολυζώη στην εργασία της είναι εάν οι επίσημες στρατηγικές όντως αντιμετωπίζουν το πρόβλημα τέτοιων περιοχών ή έστω αν οι ίδιοι οι κάτοικοι αισθάνονται ότι αυτές οι στρατηγικές αποτελούν μέρος της λύσης των προβλημάτων τους.

Προέρευνα. Ένα πρώτο ψηλάφισμα της περιοχής

Λόγω της βιωματικής σχέσης μου με την περιοχή υπήρχε ήδη διαμορφωμένη άποψη σχετικά με αυτή αλλά θεωρήθηκε σωστή η διενέργεια προέρευνας ώστε να εμπλουτιστούν οι υποθέσεις εργασίας και να δοθεί δυνατότητα δυναμικής διαμόρφωσης των υποθέσεων εργασίας και των εργαλείων ήδη από την αρχή του σχεδιασμού της έρευνας.

Η προέρευνα, σαν ένα πρώτο ψηλάφισμα, έδωσε κάποιες ισχυρές κατευθύνσεις ως προς τον καθορισμό των χρονικών τομών που συνέβαλαν στην διαμόρφωση της περιοχής και καθόρισε με μεγαλύτερη ακρίβεια τις χρονιές σταθμούς ή και τις στιγμές που παρακάτω αναδεικνύουμε ως σημαντικότερες για την διαμόρφωση της περιοχής. Είναι προφανές πως, θεωρώ ότι υπάρχουν και άλλες στιγμές που άφησαν έντονα το σημάδι τους στην περιοχή και γίνεται αντιληπτή η συνέχεια του χρόνου στην διαμόρφωση της περιοχής αλλά λόγω της άποψης που ήδη έχω για την περιοχή και λόγω της προέρευνας επιλέγω να εστιάσω και να αναδείξω τις συγκεκριμένες χρονικές τομές, καθώς αυτές θεωρώ τις σημαντικότερες, ως στιγμές σταθμούς στην διαμόρφωση της περιοχής. Αφήνω βέβαια πάντα ανοιχτό το ενδεχόμενο και οι απόψεις αλλά και οι χρονικές τομές να αλλάζουν και να επιδέχονται αμφισβήτηση όσο εξελίσσεται η έρευνα, καθώς αντιλαμβάνομαι την ερευνητική αυτή προσπάθεια σαν μια σπονδυλωτή διαδικασία που μπορεί να καταλήξει ακόμα και στην οριστική αναθεώρηση των αρχικών υποθέσεων εργασίας.

Μια συλλογή ποσοτικών δεδομένων δεν θα μπορούσε από μόνη της να συνθέσει την εικόνα για την περιοχή καθώς η εργασία θέτει εξ αρχής την προσέγγιση ιδεολογιών ως στόχο και πρέπει να υπερασπιστεί –καθώς θεωρεί καταλληλότερη- *«μια ερευνητική στρατηγική που θα συνδυάζει ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους, λαμβάνοντας υπόψη την χωροχρονική διάσταση των κοινωνικών φαινομένων»* και θα μπορεί να *«οδηγήσει σε μια πιο ολοκληρωμένη και σε βάθος αναπαράσταση της κοινωνικής πραγματικότητας»* (Κυριαζή Ν., 1998)

Θα χρησιμοποιηθούν, λοιπόν, ποσοτικά δεδομένα σε εκείνα κυρίως τα χαρακτηριστικά που επιδέχονται ποσοτικοποίηση και δεν θα προσπαθήσουμε να αντλήσουμε «αντικειμενικότητα» από μια πειθαρχημένη και «ορθολογική» ποσοτική ανάλυση που θα ποσοτικοποιεί χαρακτηριστικά που δεν θα μπορούσαν να καταμετρηθούν.

Με δεδομένη την *«φρευστότητα και την προσωρινότητα που αναπόφευκτα χαρακτηρίζει τα αποτελέσματα»* (Κυριαζή Ν., 1998) θα λέγαμε πως η εργασία καλύτερα θα «φωτογραφίσει» μια στιγμή του χώρου και του χρόνου μέσα από τον «υποκειμενικό φακό» του μελετητή -χωρίς να διεκδικεί μια καθολική και αντικειμενική απεικόνιση- συναρτώντας και συνδυάζοντας τα θραύσματα της έρευνας σε μία ενιαία απεικόνιση που θα αναδεικνύει νέες διαστάσεις και θα φέρει την υπογραφή και την ιδεολογία του συντάκτη ήδη από την αρχή.

Γνωρίζοντας εξ αρχής τα όρια αυτής της ερευνητικής προσπάθειας και λόγω του περιορισμένου χρόνου εκπόνησης της εργασίας δεν θα υποστήριζα πως η παρούσα εργασία αποτελεί μια ολοκληρωμένη έρευνα. Περισσότερο αναπτύσσει ερωτήματα πρὸς περαιτέρω διερεύνηση και αναζητά νέους ερευνητικούς δρόμους.

Σαν καταλληλότερο εργαλείο για το συγκεκριμένο εγχείρημα επιλέγεται η συνέντευξη και θα γίνει μια προσπάθεια περαιτέρω εμβάθυνσης πάνω σε αυτό. Για να υποστηρίξω τις υποθέσεις μου θεώρησα εξ' αρχής σημαντική την πρωτογενή έρευνα καθώς την θεωρώ την πλέον κατάλληλη για να προσεγγίσω «από μέσα» την κοινωνική πραγματικότητα και όχι «από πάνω». Η απομάκρυνση από την εκ των άνω θεώρηση της κοινωνίας ήταν στόχος που είχε μπει από την αρχή και θέλω να πιστεύω πως διαποτίζει όλη την ερευνητική μου προσέγγιση.

Θεωρούμε σωστό να δώσουμε έμφαση στον σχεδιασμό των συνεντεύξεων. Θα θέλαμε να εξασφαλίσουμε ταυτόχρονες συνεντεύξεις για την εργασία μας εννοώντας πως θα μας ενδιέφερε να συζητήσουμε με περιπτώσεις ανθρώπων της μεσαίας τάξης και μεταναστών στον ίδιο χώρο και μάλιστα σε χώρους που έχουν πρόσημο. Μια σύγκριση –ανοιχτή ως προς τα πορίσματα της- της συνέντευξης ενός Έλληνα που μένει χρόνια στην περιοχή και ενός μετανάστη μέσα σε ένα καφενείο που το έχει Έλληνας με μία συνέντευξη ενός Έλληνα και ενός μετανάστη σε ένα κατάστημα που το έχει μετανάστης θα αναδείξει λεπτομέρειες που θεωρούμε εξαιρετικά σημαντικές για την εξήγηση των αποχρώσεων της σύγκρουσης Ελλήνων-μεταναστών στην περιοχή.

Σχολεία, καφενεία, και μικρές επιχειρήσεις μπορούν να είναι οι χώροι που θα δώσουν εκείνα τα θραύσματα που θα μας βοηθήσουν να διαβάσουμε και να σκιαγραφήσουμε την σύγκρουση στις καθημερινές πρακτικές στο σημείο που γεννιούνται αυθόρμητα.

Κλειδί για την προσπάθεια απεικόνισης των μετασχηματισμών θα αποτελέσει η μικρομεσαία και μεσαία τάξη Ελλήνων κατοίκων της περιοχής καθώς θεωρώ πως η αλληλεπίδραση με το συγκεκριμένο κομμάτι της κοινωνίας είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο εγγράφονται η σύγκρουση, η ανοχή ή ακόμα και η ήρεμη συνύπαρξη με τους μετανάστες. Με αυτό εννοώ πως κάθε φορά μετράμε τον βαθμό της ενσωμάτωσης των μεταναστών ή ορίζουμε την ένταση σε μια περιοχή με βάση την αλληλεπίδραση με την μικρομεσαία και μεσαία τάξη. Ακόμα και όταν αυτό το κομμάτι είναι σε υποχώρηση σε μια περιοχή (όπως η περιοχή του σταθμού Λαρίσης) ορίζουμε με βάση αυτή την τάξη τις αποχρώσεις της συνύπαρξης.

Η προέρευνα έβαλε από την αρχή και τον στόχο, όχι μόνο της διερεύνησης της σχέσης μεταξύ Ελλήνων-μεταναστών αλλά και της σχέσης πρώτου και δεύτερου κύματος μεταναστών. Μια αλληλεπίδραση που αποτελεί μεγάλο κομμάτι της απεικόνισης της κατάστασης που συχνά μένει έξω από τις ερευνητικές προσεγγίσεις.

Στην συνέχεια ένα άλλο κλειδί για την κατανόηση της περιοχής, αλλά και κάτι που βρισκόταν εξ' αρχής «πάνω στο τραπέζι» του σχεδιασμού των υποθέσεων εργασίας, είναι η διαχρονική εξέλιξη της παραγωγικής βάσης που με την σειρά της διαμορφώνει την χωρική φυσιογνωμία κάθε περιοχής. Μια προσέγγιση που θα έβλεπε του απόλυτους αριθμούς εισροής μεταναστών στην περιοχή σαν μόνη συνιστώσα διαμόρφωσης της κατάστασης και άφηνε εκτός, τους μετασχηματισμούς της παραγωγικής βάσης στην περιοχή, την παρακμή κεντρικών αγορών του πρόσφατου παρελθόντος (Αγίου Μελετίου, Αχαρνών κλπ) την ανεργία, το χτύπημα των εισοδημάτων των κατοίκων, θα αγνοούσε τις πιο δυναμικές συνιστώσες διαμόρφωσης της χωρικής φυσιογνωμίας της περιοχής.

Χρονικές τομές

Μετά την εγκατάσταση των μεσαίων στρωμάτων στην περιοχή για του λόγους που αναφέρθηκαν και στην εισαγωγή, δηλαδή, της εγγύτητας στο κέντρο και στο ηλεκτρικό σιδηρόδρομο που τις δεκαετίες του 80 και του 90 ήταν ο κύριος άξονας μαζικής μεταφοράς -και ίσως ο πιο «αστικός» που διέθεται η Αθήνα τότε- η πρώτη χρονική τομή τοποθετείται στην δεκατία του 90 και στο πρώτο κύμα εισροής μεταναστών. Σε διεθνές επίπεδο αυτό συνδέεται με την κατάρρευση του ανατολικού μπλόκ και στην πολιτική και οικονομική αστάθεια των χωρών των βαλκανίων (Βουλγαρία, Ρουμανία, Αλβανία).

▼ 1980-1990 εποχή μετάβασης

Η περιοχή μπαίνει τότε σε μια εποχή μετάβασης αλλά εμφανίζει ακόμα ανθεκτικότητα καθώς η μεσαία τάξη είναι ακόμα οικονομικά ισχυρή λόγω του κοινωνικού κράτους και της διεύρυνσης της μεσαιας τάξης που επιχειρούνταν τότε στον ελληνικό χώρο κάτι που ερχόταν σε αντίθεση με το διεθνές σκηνικό που το κοινωνικό κράτος βρισκόταν σε υποχώρηση και ο νεοφιλελευθερισμός (Θάτσερ, Ρήγκαν) έβγαине πανίσχυρος.

Την δεδομένη χρονική στιγμή, λοιπόν, το «πρόβλημα των μεταναστών» παραμένει αθέατο για όσο η μεσαία τάξη είναι οικονομικά ισχυρή και κυνηγάει καταναλωτικά πρότυπα. Η παραγωγική βάση της περιοχής είναι σε άνοδο και οι όποιοι μετανάστες ενσωματώνονται στην παραγωγική βάση με την μορφή ελαστικών σχέσεων εργασίας (μαύρη εργασία κλπ) και σκληρής εκμετάλλευσης.

Η παράλληλη υποβάθμιση της περιοχής (πορνεία, έλλειψη χώρων πρασίνου κλπ) δεν απασχολεί τους Έλληνες κατοίκους της περιοχής καθώς είτε έχουν την οικονομική δυνατότητα να φύγουν εάν το επιθυμούν («όταν πάρουν σύνταξη») είτε μπορούν γρήγορα να επισκέπτονται την δεύτερη κατοικία τους για σαββατοκύριακο στις παρειές της πόλης καθώς βασίζονται σε μια ιδιαίτερα ισχυρή παραγωγική βάση που στηρίζεται κυρίως στην κατανάλωση -στην περιοχή- και στον τριτογενή τομέα -σε άλλες περιοχές του κέντρου-

Θα ήταν σκόπιμο για την εργασία, από την στιγμή που στα πλαίσια αυτής αναζητείται η διαχρονική εξέλιξη της παραγωγικής βάσης, να παρουσιαστούν και δευτερογενή στοιχεία που επεξεργασμένα σε σχέση με τα πορίσματα της πρωτογενούς έρευνας, θα παρουσίαζαν την εξέλιξη όπως ακριβώς εμφανίζεται και από την δεύτερη. Για παράδειγμα μια αποτύπωση των οικονομικών δραστηριοτήτων-κλειδί για την περιοχή, όπως είναι το λιανικό και το χονδρικό εμπόριο, το υπερτοπικό εμπόριο, η βιοτεχνία και τα γραφεία, στις χρονικές τομές που θεωρώ σημαντικότερες για την εξέλιξη της, θα στήριζε περισσότερο την απεικόνιση μου για την περιοχή.

Λόγω της απουσίας δευτερογενών στοιχείων σε αυτές τις χρονικές στιγμές για την περιοχή θα προσπαθήσω να συσχετίσω τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας με την χρονική στιγμή του 1996 και να απεικονίσω την εξέλιξη της παραγωγικής βάσης την περίοδο 1980-1990 και λίγο μετά.

Στον πίνακα 1 μπορούμε να δούμε για το 1996 μια «στιγμή» των οικονομικών δραστηριοτήτων που με απασχολούν στην εργασία. Μπορούμε να παρατηρήσουμε την αντοχή της αγοράς της Λιοσίων και το γεγονός πως πέρα από την συγκεκριμένη αγορά δεν διαμορφώνονται θύλακες των χρήσεων κλειδί

για την περιοχή αλλά οι συγκεκριμένες χρήσεις βρίσκονται σε διασπορά μέσα στην συνοικία. Σημαντικό ρόλο για την περιοχή παίζει η αγορά της Λιοσίων που διαπερνά την περιοχή και παραμένει ανθεκτική το έτος 1996. Το παρακάτω διάγραμμα, λοιπόν, ενδυναμώνει την υπόθεση της μετάβασης.

Δεδομένο είναι πως στα πλαίσια αυτής της εργασίας η διαχρονική στάση των Ελλήνων κατοίκων της περιοχής στο δίπολο Έλληνες-μετανάστες έχει βαρύνοντα ρόλο για την κατάσταση που επικρατεί τώρα στην περιοχή και θα αναλυθεί με ιδιαίτερη προσοχή μέσα κυρίως από συνεντεύξεις.

Διάγραμμα 1

Αποτύπωση οικονομικών δραστηριοτήτων: εμπορίου-υπηρεσιών, γραφείων, λιανικού/ χονδρικού εμπορίου, βιοτεχνίας, υπερτοπικού εμπορίου, αποθηκών_ ΕΤΟΣ 1996

Πηγή: Αττικό Μετρό

▼ η «έκρηξη» του 2004

Η δεύτερη χρονική τομή που τοποθετήθηκε από την πρώτη στιγμή της προέρευνας από έναν κάτοικο είναι η «έκρηξη» του 2004 που και άλλες εθνότητες άρχισαν να εντοπίζονται στην περιοχή και στην καθημερινότητα της γειτονιάς οι οποίες δεν είχαν τα χαρακτηριστικά ευκολότερης αφομοίωσης που έφεραν οι εθνότητες του πρώτου μεταναστευτικού κύματος (χρώμα, οικογένεια κλπ) όπου βρίσκει την μεσαία τάξη σε υποχώρηση με την παραγωγική βάση της περιοχής να πνέει τα λούστια καθώς και τους κατοίκους που αναφέρονταν σε παραγωγική

βάση άλλης περιοχής (πχ συμβολαιογράφοι και δικηγόροι με γραφεία στο κέντρο) χτυπημένους οικονομικά χωρίς να υπάρχει τάση ανανέωσης του πληθυσμού καθώς οι νέοι αποχωρούν από την περιοχή προς άλλες περιοχές μακρύτερα από το κέντρο.

▼2012 οικονομική κρίση

Η τρίτη χρονική στιγμή τοποθετείται στο σήμερα (2012) όπου η κατάρρευση της μεσαίας τάξης είναι δεδομένη και υλοποιείται μεθοδευμένα και στην συγκεκριμένη περιοχή ο ελληνικός πληθυσμός είναι γερασμένος χωρίς οικονομική δύναμη και σε υποχώρηση από τον δημόσιο χώρο και βίο της γειτονιάς. Η κατάρρευση της παραγωγικής βάσης της περιοχής δεν αφήνει πλέον καμία δυνατότητα ενσωμάτωσης των μεταναστών σε αυτή και η κατάσταση είναι εκρηκτική. Παρ' όλες τις πρωτοβουλίες του κράτους που θα σχολιαστούν παρακάτω δεν φαίνεται να τοποθετείται προς κάποια κατεύθυνση η εξέλιξη της περιοχής ενώ η απεικόνιση της περιοχής διαμορφώνεται κυρίως από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και δεν παρουσιάζει τις ανάγκες των όποιων κατοίκων έχουν απομείνει δημιουργώντας ίσως μία μαύρη τρύπα στον αστικό χώρο ευνοϊκή για επενδύσεις που κανείς δεν έχει την δυνατότητα να κάνει την δεδομένη χρονική στιγμή ή απλώς περιμένει ευνοϊκότερες συνθήκες.

Ο παρακάτω πίνακας δεν έχει συμπεριληφθεί για να υποστηρίξει την εργασία καθώς αφορά στην γενική εικόνα, απλά δείχνει την τάση της ευρύτερης περιοχής και υπογραμμίζει την ανάγκη να υπάρξει μια πιο συστηματική καταγραφή των μεταβολών της παραγωγικής βάσης. Θα ήταν σκόπιμο σε αυτό το σημείο να παρουσιαστεί μια καταγραφή των κλειστών επιχειρήσεων στην περιοχή καθώς μας ενδιαφέρει μια «εκ των έσω» ανάγνωση και όχι μια «γενική εικόνα» που θα βγάζει συμπεράσματα για την «ειδική» περιοχή μελέτης.

Πίνακας 1

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΚΛΕΙΣΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΟΥΣ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥΣ ΔΡΟΜΟΥΣ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ						
	ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2010	ΜΑΡΤΙΟΣ 2011	ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2011	ΜΑΡΤΙΟΣ 2012		
	ΑΝΑΛΟΓΙΑ	ΑΝΑΛΟΓΙΑ	ΑΝΑΛΟΓΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	ΚΛΕΙΣΤΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΑΝΑΛΟΓΙΑ
ΕΡΜΟΥ	15,0%	24,3%	22,3%	286	72	25,2%
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ	15,0%	24,6%	23,2%	220	65	29,5%
ΠΑΝ/ΜΙΟΥ	20,5%	18,6%	25,7%	285	87	30,5%
ΣΤΑΔΙΟΥ	24,6%	33,8%	31,5%	322	135	42%
ΠΑΤΗΣΙΩΝ	14,8%	20,7%	22,1%	969	254	26,2%
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ	-	13,8%	14,4%	141	39	27,6%
ΕΜ.ΜΠΕΝΑΚΗ	-	23,3%	20,8%	167	53	31,7%
ΧΑΡ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ	-	29,6%	28,5%	290	98	33,8%
ΣΟΛΩΝΟΣ	-	22,0%	42,0%	229	58	25,3%
ΣΥΝΟΛΟ ΚΕΝΤΡΟΥ ΑΘΗΝΑΣ	18%	23,4%	24,4%	2.909	861	29,6%
ΣΚΟΥΦΑ	5,7%	17,0%	16,4%	109	23	21,1%
ΤΣΑΚΑΛΩΦ	21,6%	29,0%	34,8%	92	31	33,7%
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ	14,0%	12,5%	21,7%	154	16	10,4%
ΣΥΝΟΛΟ ΚΟΛΩΝΑΚΙ	12,5%	18,6%	23,7%	355	70	19,7%

Πηγή: ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

Η συμμετοχή στην παραγωγική βάση, η οικογένεια και η σταθερότητα στην κατοικία βασικοί παράγοντες αποδοχής των μεταναστών από τα μικρομεσαία και μεσαία στρώματα των Ελλήνων

Πάντως ορισμένους ξένους που ξέρω που είναι από τα βαλκάνια εδώ και...οι οποίοι δουλεύουνε...και έχουνε δημιουργήσει και οικογένεια, ας πούμε...δεν έχουμε κανένα παράπονο...(Σταμάτης 66)

Αλλά, ορισμένοι ξένοι που μένανε χρόνια εδώ πέρα και είχαμε δημιουργήσει κάποια επαφή ας πούμε, επειδή ήσαν οικογενειάρχες...δεν είχαμε πρόβλημα...έτσι; Δεν είχαμε πρόβλημα... (Σταμάτης 66)

Βασική συνθήκη αποδοχής των μεταναστών από τους Έλληνες είναι αφ' ενός η συμμετοχή των πρώτων στην παραγωγική βάση και αφ' ετέρου η ύπαρξη οικογένειας και σταθερότητας στην κατοικία. Αν χρειαστεί να ιεραρχήσουμε τους παράγοντες ενσωμάτωσης, αυτό που προκύπτει από την πρωτογενή έρευνα, είναι η ότι η εργασία και η συμμετοχή στην παραγωγική βάση παίζει πρωτεύοντα ρόλο. Η απασχόληση είναι κάτι που επαναλαμβάνεται συνεχώς και με συνέπεια από τους συνεντευξιαζόμενους ενώ η ύπαρξη οικογένειας και η σταθερότητα στην κατοικία πολλές φορές δεν αναφέρεται καν. Ενώ στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες με τους μετανάστες η ενσωμάτωση στην παραγωγική βάση είναι το μόνο και το μείζων θέμα. Ταυτόχρονα και η θέση στην οποία ενσωματώνεται ο μετανάστης στην παραγωγική βάση έχει σημασία για τους Έλληνες κατοίκους. Συμμετοχή στην παραγωγική βάση στις θέσεις που δεν επιλέγουν και είναι απαξιωμένες από τους Έλληνες και εφ' όσον, κατά προτεραιότητα, οι Έλληνες έχουν όλοι απασχόληση.

Η ενσωμάτωση του πρώτου μεταναστευτικού κύματος στην ακμάζουσα και μετασχηματιζόμενη παραγωγική βάση. Η παραγόμενη ιδεολογία

Όπως αναφέρεται και στην μελέτη περίπτωσης του Ιορδάνη Ψημμένου (2004)- σχετικά με τους μετανάστες και τον κοινωνικό αποκλεισμό που υφίστανται στην πόλη της Αθήνας- στα τέλη της δεκαετίας του '80, και σε πολλές πόλεις της Ευρώπης και της Αμερικής, δημιουργείται μια νέα «βιομηχανία» παραγωγής αγαθών, υπηρεσιών και εργασίας που ακουμπά κυρίως πάνω σε ένα νέο εργατικό δυναμικό. Είναι το εργατικό δυναμικό που απασχολείται σε κατασκευές και σε προσωπικές/σωματικές ανάγκες των κατοίκων της σύγχρονης πόλης, σύμφωνα πάντα με την παραπάνω μελέτη (Ψημμένος Ι., 2004).

Ως αποτέλεσμα της διέυρυνσης της μεσαίας τάξης στην Ελλάδα, της αλλαγής καταναλωτικών προτύπων και προτύπων ζωής γενικότερα και της ανάπτυξης της κατασκευής που συνεχίζει να παίζει κεντρικό ρόλο στην ελληνική οικονομία, αναπτύσσεται ένα «κενό» στην απασχόληση το οποίο έρχονται να καλύψουν οι μετανάστες του πρώτου μεταναστευτικού ρεύματος. Οι μετανάστες «βρίσκουν χώρο» στην παραγωγική βάση και απασχολούνται κυρίως, στην κατασκευή -οι άντρες- και σε προσωπικές/σωματικές ανάγκες -οι γυναίκες-, χωρίς να αποκλείεται και η απασχόληση σε μικρές βιοτεχνίες ή ευκαιριακά μεροκάματα σε

καταστήματα κλπ. Επιτελούν όλες εκείνες τις εργασίες που απελευθερώνουν ελεύθερο χρόνο, είναι δευτερεύουσας σημασίας για τους Έλληνες ή που θεωρούνται υποτιμητικές για τα μεσαία στρώματα, τα οποία κυνηγούν νέα καταναλωτικά πρότυπα.

Ήρθα στην Ελλάδα το 1997. Ήταν πολύ ωραία στην Ελλάδα τότε. Η πρώτη μου δουλειά ήταν εδώ (στην βιοτεχνία ρούχων). Εντάξει δούλεψα και αλλού, για κανένα μεροκάματο, ξέρεις, όταν είχαμε πολύ λάσκα εδώ. Γιατί από εδώ δεν σου φτάνουν τα λεφτά, τουλάχιστον τώρα τελευταία που είναι λίγο ζόρικα τα πράγματα. Έχουμε ενοίκιο, κοινόχρηστα, τηλέφωνο ΔΕΗ όλα αυτά πρέπει να τα πληρώνουμε...(Viořica 44 Ρουμανία)

Οι μετανάστες του πρώτου κύματος ενσωματώνονται στην παραγωγική βάση σε συνθήκες εκμετάλλευσης. *Ανασφάλιστη, μη σταθερή, μαύρη εργασία, ελαστικό ωράριο και χωρίς καμία αναγνώριση των εργασιακών ή ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους* (Ψημμένος Ι., 2004). Στην περίπτωση της Viořica από την Ρουμανία η εργασία δεν είναι σταθερή, εργάζεται στην βιοτεχνία όποτε υπάρχει φόρτος εργασίας στην συνέχεια απολύεται και αναζητά μεροκάματο οπουδήποτε. Οι παραπάνω συνθήκες εργασίας ήταν πλήρως αποδεκτές από τα μικρομεσαία και μεσαία στρώματα των Ελλήνων καθώς δεν αφορούσαν τα ίδια. Οι Έλληνες κάτοικοι έβρισκαν μέσα στην εκμετάλλευση των μεταναστών την βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου και ικανοποιούνταν ηθικά καθώς θεωρούσαν πως επιτελούσαν κοινωνικό έργο. Η παραγωγική βάση ήταν μεγεθυμένη και «χωρούσε» ακόμα εργατικό δυναμικό, η αγοραστική δύναμη των Ελλήνων πολύ ισχυρή και τα δομικά προβλήματα της περιοχής έμεναν αθέατα καθώς δεν υπήρχε λόγος να αναπτυχθεί ιδεολογία για παράδειγμα για την προστασία της εργασίας των μεταναστών.

Μία ηλικιωμένη κυρία που έπαιρνε ιδιαίτερα υψηλή σύνταξη από τον άντρα της χρησιμοποιούσε έναν βαλκάνιο μετανάστη που έμενε στον πρώτο όροφο για την μετακόμιση όλου του σπιτιού της -καθώς ο γιός της δεν θα έκανε αυτή την εργασία- όριζε εκείνη την αμοιβή στο ελάχιστο και αισθανόταν ηθικά ικανοποιημένη επειδή έδωσε στο μετανάστη 2 παλιές μπλούζες του γιου της. Δεν ένιωθε σε καμία περίπτωση πως εκμεταλλέυεται την εργασία του μετανάστη και αντίθετα αντλούσε μεγάλη ικανοποίηση από την προσφορά της.

Οι μετανάστες του πρώτου κύματος όσο ήταν αφανείς, υποτελείς και έκλειναν τις «μαύρες» τρύπες της απασχόλησης στην παραγωγική βάση ήταν αποδεκτοί στην ελληνική κοινωνία. Τα μικρομεσαία και μεσαία στρώματα αντιλαμβάνονταν ότι δικαίως υπήρχαν αυτές οι ανισότητες μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών και τις αναπαρήγαγαν ως αυτονόητες.

Η αγορά κατοικίας

Αν εξετάσουμε την αγορά κατοικίας την εποχή του πρώτου μεταναστευτικού ρεύματος στην περιοχή υποθέτουμε πως οι μετανάστες σε μεγάλο βαθμό έβαλαν ξανά στην «αγορά» ολόκληρα κομμάτια του κτιριακού αποθέματος τα οποία ήταν άδεια και απαξιωμένα. Οι ιδιοκτήτες των ακινήτων, ουσιαστικά χωρίς να κάνουν κάποια επένδυση στις κατοικίες τους, κατάφεραν να συνεχίσουν να κερδίζουν από την εκμετάλλευση των σπιτιών τους είτε πουλώντας τα, είτε νοικιάζοντας τα.

Είχαμε ναι...ήταν και κάποιες κοπέλες μόνες τους...και μια κοπέλα μόνη της...παντρεύτηκε μ' έναν Ιταλό, ήταν από την Βουλγαρία αυτή, παντρεύτηκε μ' έναν Ιταλό έφυγε...ας πούμε...και το σπίτι ακόμα είναι δικό της το έχει αγοράσει και το σπίτι
Πολλοί από τους ξένους αγόρασαν και τα σπίτια εδώ(σε χαμηλή ένταση η φωνή)...(Σταμάτης 66)

Το πρώτο κύμα των μεταναστών ήρθε σε μία στιγμή που το κτιριακό απόθεμα της περιοχής, στην πλειοψηφία του ήταν παλαιωμένο, χαμηλών προδιαγραφών και απαξιωμένο από τους μέχρι τότε κατοίκους του, οι οποίοι είχαν ήδη αρχίσει να φεύγουν και να εγκαθίστανται σε περιοχές μακριά από το κέντρο σε νεόδμητες κατοικίες.

Κάτι το οποίο έχει αναλυθεί και σε προγενέστερες έρευνες όπως της Δ. Παπαδοπούλου και επιβεβαιώθηκε και από την δική μας πρωτογενή έρευνα είναι το γεγονός πως η σταθερότητα στην κατοικία είναι ένας από τους παράγοντες που καθορίζουν την ένταξη ή την ενσωμάτωση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία (Παπαδοπούλου Δ., 2007). Δεν μπορεί, λοιπόν, και το παραπάνω, παρά να λειτουργήσει υπέρ της αγοράς κατοικίας στην υπό μελέτη περιοχή. Βέβαια όπως αναλύθηκε και παραπάνω η σταθερότητα στην κατοικία παίζει δευτερεύοντα ρόλο στην υπό μελέτη περιοχή σε σχέση με την εργασία αλλά δεν μπορεί να παραβλεφθεί ως τάση.

Στην ανάλυση του Δημήτρη Εμμανουήλ (2002) για τον ρόλο των μηχανισμών της αγοράς κατοικίας στον κοινωνικό διαχωρισμό, στην γεωγραφία της Αθήνας, αναφέρεται πως η Αθήνα, τις πρώτες δεκαετίες μετά τον πόλεμο, αποτελεί πόλο έλξης μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων -κάτι που προκύπτει και από την παρούσα έρευνα μέσα κυρίως από τις συνεντεύξεις-. Στην συνέχεια μέσα και από τον πίνακα και την ανάλυση του που περιλαμβάνεται στην παραπάνω έρευνα, μπορούμε να αντιληφθούμε την τάση μείωσης του ρόλου των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων στον δήμο από το 1989 στο 1999, η οποία βέβαια είναι περιορισμένη (2.4 % και 1.9% αντίστοιχα). Σύμφωνα πάντα με τα πορίσματα της παραπάνω έρευνας αν αφαιρεθεί η εισροή των ξένων μεταναστών θα διαπιστώσουμε ότι η κοινωνική σύνθεση των Ελλήνων κατοίκων του Δήμου Αθηναίων δεν έχει αλλάξει καθόλου και καταλήγει πως αυτό που τροφοδοτεί την αύξηση του πληθυσμού στα προάστια είναι η γενική μείωση του πληθυσμού στις κεντρικές περιοχές.

Σύμφωνα πάντα με την ανάλυση του Δ. Εμμανουήλ τρεις είναι οι βασικοί λόγοι αυτής της μεταβολής:

- Συνεχής σταδιακή απαξίωση και απομείωση του κτιριακού αποθέματος λόγω της μεγάλης παλαιότητας
- Ανταγωνιστική για την κατοικία αύξηση του ωφέλιμου χώρου που καταλαμβάνουν οι μη στεγαστικές χρήσεις
- Η άυξηση της κατανάλωσης ωφέλιμου χώρου ανά άτομο

Πίνακας 2
Κοινωνικοοικονομική σύνθεση του Δήμου Αθηναίων, 1989-1999

κ/ο στρώμα	Α.Π.Α* 1989	%	Δ. Αθ. 1989	%	Α.Π.Α* 1999	%	Δ. Αθ. 1999	%
1	1193	21.5	426	26.3	731	20.5	213	24.4
2	2480	44.7	789	48.7	1646	46.1	403	46.3
3	1877	33.8	406	25.0	1192	33.4	255	29.3
Σύνολο	5550	100.0	1621	100.0	3569	100.0	871	100.0

1: ανώτερο 2: μεσαίο 3: κατώτερο

*Αστική Περιφέρεια Πρωτεύουσας

Πηγή: Έρευνες ΔΕΠΟΣ-ICAP 1989 και ΔΕΠΟΣ-MRC 1999, υπολογισμοί Δ.Ε.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις είναι γενικές και αφορούν στην γενική εικόνα για το σύνολο του Δήμου Αθηναίων θα πρέπει, λοιπόν, να παραδεχτώ πως δεν θα μπορούσα σε καμία περίπτωση να περάσω, από την τάση που διαβάζω στην γενική εικόνα, στην περιοχή που μελετώ. Ξεκαθαρίζω πως η τάσεις της γενικής εικόνας δεν χρησιμοποιούνται για να εξαχθούν συμπεράσματα αλλά για να δείξουν την γενική κατεύθυνση που έχει πάρει η ευρύτερη περιοχή. Μας ενδιαφέρει η «εκ των έσω» απεικόνιση της περιοχής και θα μπορούσε η εργασία να εξελιχθεί προς αυτή την κατεύθυνση, να συγκεντρώσει στοιχεία ποσοτικά μόνο για την περιοχή που μας αφορά και με βάση τις υποθέσεις εργασίας και τα συμπεράσματα της πρωτογενούς έρευνας να σχεδιάσει την ποσοτική έρευνα ενώ τα ευρήματα από αυτήν με την σειρά τους να επαναδιαμορφώσουν τις υποθέσεις εργασίας και το σύνολο της εργασίας.

Να σου πώ...όταν ερχόντουσαν οι ξένοι...οι Αλβανοί ας πούμε και τα λοιπά και διάφοροι βαλκάνιοι ξέρω 'γω...οι δικοί μας άρχισαν να μετακομίζουν, έξω από την περιοχή, έξω από την Αθήνα...

Άλλοι μεγαλώσανε, άλλοι θέλαν να φύγουν από την περιοχή..βρίσκουνε και νοικιάζουνε ας πούμε το σπίτι τους και μετακομίζουνε κάπου αλλού...έτσι;...Οι περισσότεροι παίρνανε την σύνταξη και φεύγανε... (Σταμάτης 66)

Η εκτίμηση και με βάση την πρωτογενή έρευνα είναι ότι όντως τα μεσαία στρώματα αναζητούσαν νέες κατοικίες με περισσότερα τετραγωνικά ανά άτομο και επιθυμούσαν να φύγουν από το απαξιωμένο και παλαιωμένο κτιριακό απόθεμα καθώς το εισόδημα τους και το βιοτικό τους επίπεδο βελτιωνόταν.

Σε όλες τις συνεντεύξεις αναφέρεται είτε η αγορά είτε η ενοικίαση σπιτιού από μετανάστες και αυτό μας αφήνει να υποθέσουμε πως οι μετανάστες, του πρώτου μεταναστευτικού κύματος, τόνωσαν την αγορά κατοικίας της περιοχής. Η

παραπάνω υπόθεση φυσικά δεν στηρίζεται απλά από 3-4 αναφορές αγοράς ή ενοικίασης, απλά μπορούμε να δούμε να αποτυπώνεται μια τάση της περιόδου εκείνης και να διαμορφώνεται ένα παραπέρα θέμα προς διερεύνηση. Θα μπορούσε δηλαδή η έρευνα να διατυπώσει το ερώτημα, εάν και σε τι βαθμό οι μετανάστες αναζωογόνησαν την αγορά κατοικίας της περιοχής.

Θα μπορούσαμε να διερευνήσουμε σε βάθος εάν οι μετανάστες του πρώτου κύματος «κάλυψαν» το κενό που άφησαν τα μεσαία στρώματα που έφευγαν προς τα προάστια και αν ήταν η κατάλληλη κοινωνικοοικονομική ομάδα για να ζήσει σε ένα παλιό κτιριακό απόθεμα χωρίς ιδιαίτερες απαιτήσεις πολλές φορές με αδήλωτο από τους ιδιοκτήτες ενοίκιο.

Οι ιδιοκτήτες των ακινήτων αναζητούσαν ενοικιαστές μετανάστες, καθώς ήταν ενοικιαστές που δεν είχαν απαιτήσεις, τις περισσότερες φορές δεν ζητούσαν απόδειξη για την πληρωμή του ενοικίου, δεν διέθεταν επίσημα έγγραφα και ζούσαν με την απειλή της απέλασης –κάτι που πολλές φορές οι ιδιοκτήτες το εκμεταλλεύονταν-. Μπορεί, λοιπόν, να διερευνηθεί εάν οι μετανάστες του πρώτου κύματος αναζωογόνησαν τα ενοίκια και την αγορά ακινήτων γενικότερα αλλά σίγουρα σε αρκετές περιπτώσεις έδιναν λύση στους ιδιοκτήτες των ακινήτων και μάλιστα λύσεις στα όρια του νόμιμου.

Η κατάρρευση της παραγωγικής βάσης της περιοχής και η μείωση των εισοδημάτων των Ελλήνων. Η δημιουργία αδιεξόδου στην συνύπαρξη μεταναστών - Ελλήνων

Σ1: Παρατήρησες κάποια μαγαζιά να κλείνουν στην περιοχή;

Πάρα πολλά..πάρα πολλά. Ειδικά π.χ. Αγίου Μελετίου, Πατησίων..Αγίου Μελετίου μέχρι το κέντρο..Παλιότερα ήτανε γεμάτο εμπορικά, πιο πολύ ρούχα και αυτά, αλλά εντάξει και γενικά... Τώρα έχουνε κλείσει τα περισσότερα...(Δημήτρης 28)

Τώρα αυτή τη στιγμή, όχι, δεν εργάζομαι. Παλιότερα εργαζόμουνα στη Γενική Γραμματεία Μεταφορικών Συστημάτων του Υπουργείου Οικονομικών, αυτό στην Καλλιθέα. Για ενάμιση χρόνο περίπου... Και όταν έληξε η σύμβαση και δεν ανανεώθηκε έψαχνα κατά καιρούς δουλειά σε διάφορα. Μαγαζιά πιο πολύ, σε εμπορικά με ηλεκτρονικά και τέτοια κυρίως. Περιοχή ήτανε κέντρου. Για να είναι πιο εύκολο... (Δημήτρης 28)

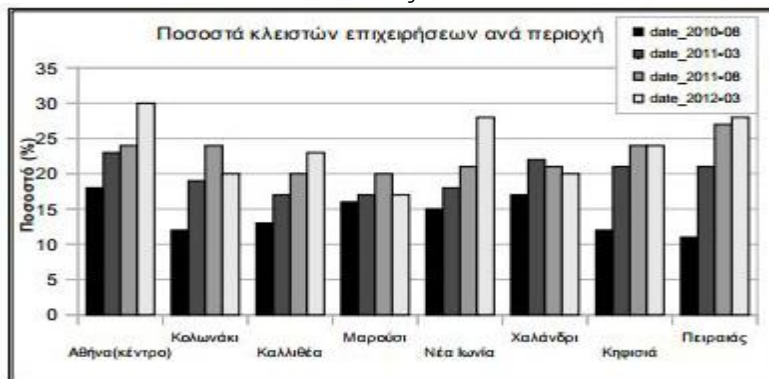
Η παραπάνω αναφορά ρίχνει φως κυρίως στην απασχόληση των νέων Ελλήνων στην περιοχή. Ένας νέος μεγαλωμένος σε μια οικογένεια μεσαίου στρώματος με την προσδοκία να ενσωματωθεί στην παραγωγική βάση με τον τρόπο που το έκαναν οι γονείς του (Σταμάτης – Γεωργία). Αναζητά κάποια σταθερή θέση σε δημόσιο τομέα αλλά η πραγματικότητα είναι πολύ διαφορετική. Η σύμβαση είναι για ένα χρόνο και κακοπλήρωμένη. Ο δημόσιος τομέας είναι σε υποχώρηση. Μένει άνεργος και αναζητά εργασία χαμηλού τριτογενή σε μαγαζιά της περιοχής του και του κέντρου γενικότερα. Η παραγωγική βάση έχει καταρρεύσει όπως και οι αγορές κατά μήκος παραδοσιακών εμπορικών δρόμων της Αθήνας και παραμένει άνεργος για πολλά χρόνια, και διανύει την πιο ενεργή δεκαετία της ζωής του.

Μα... οι ίδιοι οι Έλληνες δεν ψώνιζουν όσο ψώνιζαν κάποτε, γιατί έχει πέσει η αγοραστική τους δύναμη... Ωραία.. έτσι; Με μειώσεις μισθών, συντάξεων... και αυξήσεις των φόρων, Φ.Π.Α. και τα σχετικά...(Δημήτρης 28)

Εγώ βλέπω...περπατάω στους δρόμους, περπατάω στους δρόμους και βλέπω πολλά μαγαζιά κλειστά... «ενοικιάζεται» και «πωλείται» είναι στην ημερησία διάταξη σε όλα τα μαγαζιά, ας πούμε...και αυτό είναι λυπηρόν...ή βλέπεις μαγαζιά που είναι ανοιχτά και περνάς κανα δυο φορές και δεν βλέπεις να είναι ανθρωπος μέσα...είναι λυπηρόν... (Σταμάτης 66)

Ο πίνακας 3 και το διάγραμμα 2 παρουσιάζουν την γενική εικόνα και δεν μας βοηθάνε να δούμε τι πραγματικά συμβαίνει στην περιοχή αλλά είναι χρήσιμος καθώς παρουσιάζει την γενική τάση του εμπορίου στο κέντρο της Αθήνας και μας αφορά μόνο στο βαθμό που δείχνει πως οι γύρω αγορές εργασίες που οι νέοι της περιοχής μελέτης αναζητούσαν δουλειά, καταρρέουν. Ταυτόχρονα δεδομένων των χαρακτηριστικών του εμπορίου σε αυτές τις περιοχές που αναπτύσσεται σε «πιάτσες» και η εγγύτητα και τα πλέγματα μεταξύ τους είναι χαρακτηριστικά της ανάπτυξης τους θα ήταν σκόπιμο να καταγραφεί με ποσοτικά δεδομένα ο βαθμός στον οποίο έχει καταρρεύσει το εμπόριο στην περιοχή που μας απασχολεί. Και σε τι βαθμό η κατάρρευση παρακείμενων αγορών επηρεάζει την υπό μελέτη περιοχή.

Πίνακας 3

Πηγή: ΕΣΕΕ-INEMY. Από την έρευνα «ΑΝΑΛΥΣΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ ΤΩΝ ΚΛΕΙΣΤΩΝ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ», Καβρουδάκης Δ., Γούνταρη Δ., Αρανίτου Β.

Διάγραμμα 2

Καταγραφή κλειστών επιχειρήσεων επί της οδού Πατησίων από την ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ και το ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2012
Πηγή: ΕΣΣΕ-ΙΝΕΜΥ

Στα παραπάνω αποσπάσματα μπορεί να διακρίνει κάποιος, πως βασική συνθήκη ανάπτυξης και γενικότερης βελτίωσης της παραγωγικής βάσης για τους Έλληνες είναι να «ψωνίζει ο Έλληνας». Αναγνωρίζεται από τους Έλληνες κατοίκους της περιοχής, σε μεγάλο βαθμό, πως η κατανάλωση έχει ανακοπεί, λόγω προφανώς των μειώσεων στο εισόδημα τους και πως οι αγορές έχουν δεχθεί μεγάλο πλήγμα. Δεν υπάρχει κανένας εναλλακτικός τρόπος ανάπτυξης πέρα από το να κινήσει την αγορά ο Έλληνας. Άποψη που κρύβει μέσα της την πεποίθηση πως ο μετανάστης δεν μπορεί να έχει την ίδια θέση με τον Έλληνα στην παραγωγική βάση. Αναφέρονται όλες οι συνεντεύξεις Ελλήνων στις εμπορικές αγορές της Αγίου Μελετίου, της Λιοσίων, της Πατησίων, της Μιχαήλ Βόδα, της Αχαρνών, αγορές που έχουν διαλυθεί τον τελευταίο καιρό. Δεν αντιμετωπίζουν σε καμία περίπτωση την επιχειρηματικότητα των μεταναστών σαν βελτίωση της κατάστασης και αρνούνται να στηρίξουν τις συγκεκριμένες επιχειρήσεις θεωρώντας πως είναι χαμηλού επιπέδου και ανύπαρκτων προδιαγραφών.

Οικονομική κρίση. Η διάλυση της παραγωγικής βάσης. Η παραγόμενη ιδεολογία

Στο πρώτο κύμα ήταν διαφορετική η κατάσταση...υπήρχανε χρήματα...υπήρχανε δουλειές...εκινήτο το χρήμα...εκινήτο ο κόσμος...η αγορά εκινήτο...και μπορούσαν να κάτσουνε και να δουλέψουνε και να ζήσουνε...τώρα όμως; (Σταμάτης 66)

Το παραπάνω απόσπασμα αναφέρεται στην δεκαετία 1985-1995 και αυτό που περιγράφει κλείνει μέσα του όλη την ιδεολογία των μικρομεσαίων και μεσaiών στρωμάτων των Ελλήνων και τον τρόπο που αντιμετώπισε σαν κοινωνικοοικονομικό στρώμα το συγκεκριμένο κύμα μεταναστών. Στο πρώτο κύμα οι Έλληνες «κινούσαν το χρήμα», βελτίωσαν το βιοτικό τους επίπεδο, άρχισε η

κατανάλωση, συγκεκριμένα, να φτάνει και στα μικρομεσαία στρώματα και η παραγωγική βάση είχε την δυνατότητα να ενσωματώσει με συνθήκες εκμετάλλευσης μετανάστες βελτιώνοντας κι άλλο το βιοτικό επίπεδο των συγκεκριμένων στρωμάτων.

Η κατάρρευση της παραγωγικής βάσης τέτοιων περιοχών αφήνει μετέωρους τους Έλληνες εργαζόμενους, κυρίως τους νέους καθώς οι μεγαλύτερες ηλικίες είναι κοντά στην ηλικία συνταξιοδότησης, αφήνει άνεργους όλους τους μετανάστες του πρώτου κύματος, που ούτως ή άλλως η εργασία τους δεν ήταν σταθερή και προφανώς δεν επιτρέπει να ενσωματωθούν οι μετανάστες του δεύτερου κύματος.

Αν υπάρχει κάποιος που να πει...αυτοί θα κάνουν αυτό...αλλά και οι Έλληνες θα κάνουν το άλλο...αφού δεν υπάρχουνε δουλειές...πως θα 'ρθουνε;

Είναι ερώτημα...αν υπήρχανε δουλειές...δηλαδή υπήρχανε δουλειές και μπορούσες να τους ταχτοποιήσεις όλους αυτούς...υπήρχανε δουλειές...δηλαδή και οι Έλληνες είχανε τις δουλειές τους...έτσι; ...δεν θα υπήρχε αυτή η...αυτό το ποσοστό της ανεργίας...αλλά και θα υπήρχανε περιθώρια να έρθουν κι αυτοί να βρουνε δουλειά...και να καθίσουνε...εδώ πέρα... (Σταμάτης 66)

Δίνεται με σαφήνεια προτεραιότητα στην εργασία του Έλληνα. Η συγκεκριμένη προτεραιότητα υπήρχε άρρητα και στο πρώτο κύμα των μεταναστεύσεων απλά τότε η παραγωγική βάση, που αποτελεί και το βαρόμετρο, ήταν σε ανάπτυξη. Η κατανάλωση άφησε αθέατα πολλά προβλήματα αντίστοιχων περιοχών.

Αξιολόγηση της πρότασης του Οργανισμού Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Αθήνας: Πρόγραμμα Στρατηγικών Αναπλάσεων σε πυκνοδομημένες περιοχές κατοικίας / μικτών χρήσεων. Η περίπτωση της περιοχής από την πλατεία Βάθης έως τα Άνω και Κάτω Πατήσια: Μία «κατά προτεραιότητα περιοχή ανάπλασης / αναβάθμισης»

Είναι σκόπιμο στα πλαίσια αυτής της εργασίας να δούμε και να σχολιάσουμε τις επίσημες πολιτικές και προτάσεις για την συγκεκριμένη περιοχή. Προφανώς οι πολιτικές είναι πολλές και αλληλοεπικαλύπτονται σε πολλές περιπτώσεις, θα χρειαζόταν μια συστηματοποίηση των πολιτικών και των προτάσεων και μια ανάλυση που θα αποκάλυπτε την όποια αναπτυξιακή στρατηγική υπάρχει για την περιοχή. Κάτι τέτοιο όμως είναι αδύνατο στα πλαίσια αυτής της εργασίας και θα μείνουμε μόνο στον σχολιασμό μιας πρότασης ώστε να δούμε σε ποιο επίπεδο κινούνται οι στρατηγικές της πολιτείας.

Σύμφωνα με την πρόταση η υποβάθμιση οφείλεται κυρίως στους παρακάτω παράγοντες:

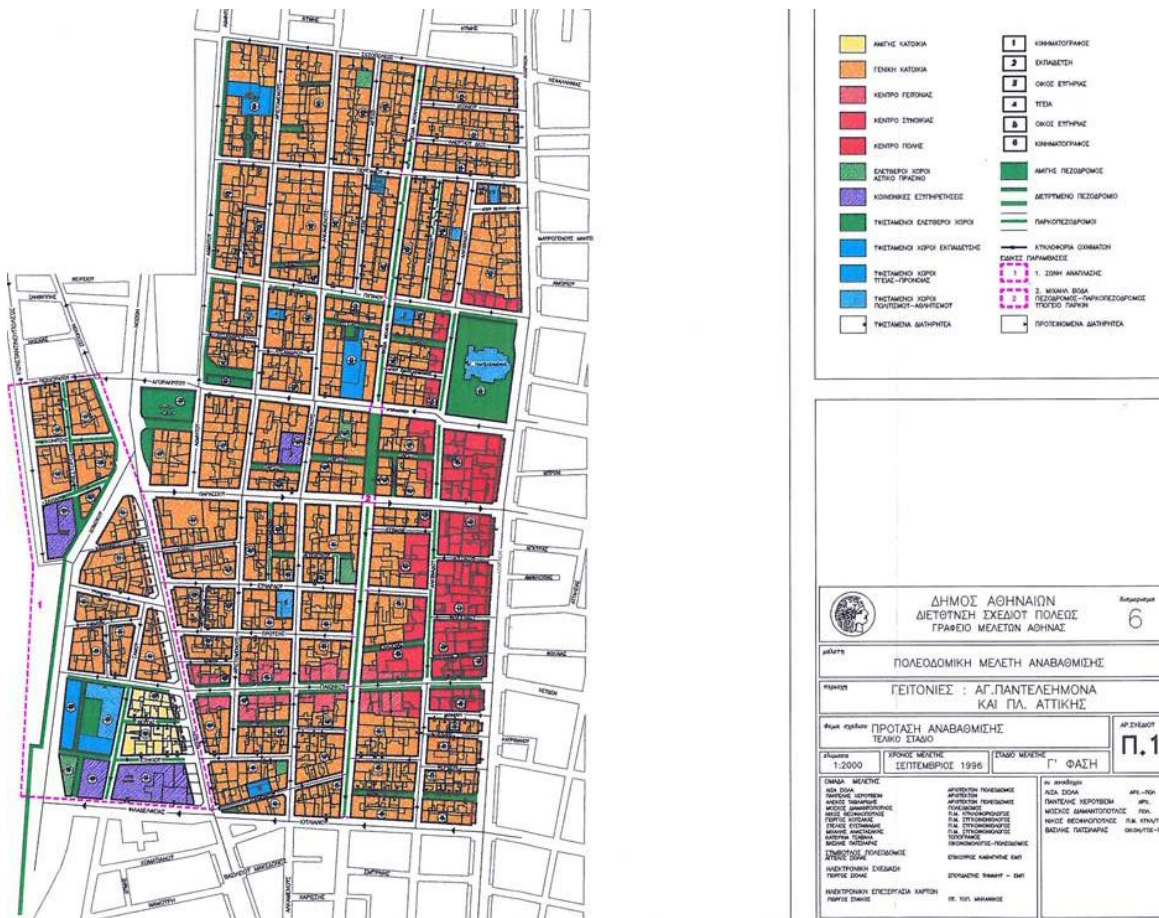
- Η παντελής έλλειψη ελεύθερων χώρων και πρασίνου καθώς και χώρων παιδικού παιχνιδιού.
- Η διαμπερής βαριά κυκλοφορία προς τις εξόδους της πόλης.
- Το πρόβλημα της στάθμευσης.
- Οι υπερτοπικές χρήσεις που εγκαθίστανται στους μεγάλους οδικούς άξονες της Αχαρνών, της Λιοσίων και της Ιουλιανού.
- Η έλλειψη πολεοδομικής αυτοτέλειας με αντίκτυπο στις ελάχιστες κοινωνικές εξυπηρετήσεις της περιοχής.
- Η λειτουργία του σταθμού Λαρίσης και του σταθμού ΗΛΠΑΠ στην πλατεία Αττικής, η οποία αποτρέπει την ανάπτυξη του χαρακτήρα της γειτονιάς τουλάχιστον γύρω από την άμεση ζώνη επιρροής.

Συνεχίζει και προτείνει κυρίως παρεμβάσεις εξωρραϊστικού χαρακτήρα:

- η οδός Παιωνίου στην οποία προτείνεται η διαπλάτυνση των πεζοδρομίων και στις δύο πλευρές του δρόμου
- η οδός Αλκιβιάδου, η οποία μετατρέπεται σε παρκοπεζόδρομο για την εξυπηρέτηση του υπάρχοντος τοπικού κέντρου
- η οδός Πιπίνου, η οποία με τη διαπλάτυνση του πεζοδρομίου διευκολύνει τη σύνδεση της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα με την πλατεία Αττικής
- οι οδοί Δομοκού και Κωνσταντινουπόλεως, στις οποίες προτείνεται, επίσης, διαπλάτυνση του πεζοδρομίου για τη διευκόλυνση της σύνδεσης της περιοχής με την περιοχή του Σταθμού Λαρίσης.

Διάγραμμα 3

Πολεοδομική Μελέτη Αναβάθμισης στις γειτονιές Αγ. Παντελεήμονα και Πλ.Αττικής

Πηγή: ΟΡΣΑ

Η παραπάνω ανάγνωση της περιοχής είναι επιδερμική σε σχέση με τα προβλήματα που βιώνει σήμερα η περιοχή. Αυτό θα μπορούσε να υποστηριχθεί από το γεγονός πως τα παραπάνω προβλήματα είναι εγγενή προβλήματα της περιοχής, υπήρχαν από όταν άρχισε να σχηματίζεται με την μέθοδο της αντιπαροχής, αλλά αυτοί σαν λόγοι δεν είχαν οδηγήσει στην «έκρηξη» που νιώθουν οι κάτοικοι πως έχει συμβεί στην περιοχή μετά το 2004. Το υποβαθμισμένο αστικό περιβάλλον δεν ήταν αρκετό, για την περίοδο 1980-2000, να δημιουργήσει εντάσεις και διεκδικήσεις. Μια μετατόπιση από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος στην κατάρρευση της παραγωγικής βάσης και του κοινωνικού ιστού είναι θεμελιώδους σημασίας για την αντιμετώπιση των προβλημάτων.

Κάτι το οποίο αποδεικνύεται και από την πρωτογενή έρευνα είναι πως ούτε οι κάτοικοι μπορούν να φανταστούν πως τέτοιες παρεμβάσεις θα βοηθήσουν την περιοχή, ενώ καλωσορίζουν οποιαδήποτε παρέμβαση θα πολέμησει την ανεργία που τους έχει ακουμπήσει και θα αναστήσει την παραγωγική βάση της περιοχής. Αν σκοπός της παραπάνω πρότασης είναι, με την δημιουργία δικτύων πεζοδρόμων, σε συνάρτηση με τον σταθμό του ηλεκτρικού/μετρό και τον

πολυπολιτισμικό χαρακτήρα που έχει η περιοχή, να γίνει πόλος έλξης δραστηριοτήτων αναψυχής που θα έδιναν απασχόληση και θα προσέλκυαν νέο πληθυσμό τότε θα μπορούσαμε να πούμε πως πλησιάζει τις ανάγκες της περιοχής. Μια τέτοια στρατηγική όμως απαιτεί ένα πλήθος διαπλεκόμενων στρατηγικών και επενδύσεων που την δεδομένη χρονική στιγμή της οικονομικής κρίσης είναι αδύνατον να γίνουν.

Συμπεράσματα – Όραμα για την περιοχή

Θα μπορούσαμε δηλαδή να αναρωτηθούμε στα πλαίσια της έρευνας εάν το παράδειγμα των μεταναστών, από το πρώην ανατολικό μπλοκ και την Αλβανία, που εγκαταστάθηκαν στην συνοικία του σταθμού Λαρίσης συναντά την θεωρία του low-cost equivalent gentrification (Sassen S., 1997) με τους όρους που περιγράφει η θεωρία ή εάν απλά θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε γενικά πως οι μετανάστες του πρώτου κύματος λειτούργησαν θετικά για τα μικρομεσαία και μεσαία στρώματα των Ελλήνων και βελτίωσαν το βιοτικό επίπεδο τους.

βεβαίως...κάτι που πουλάνε τηλέφωνα...εε...μερικά κουρέια...μανάβικα...απ' ότι ξέρω τώρα εγώ που πηγαίνω και ψωνίζω...ναι τα 'χουνε, τα 'χουνε...έχουν έρθει...έχουν ανοίξει διάφορα εμπορικά, μίνι μάρκετ και τα λοιπά... (Σταμάτης 66)

Μια γενική παρατήρηση θα μπορούσε να είναι πως το πρώτο κύμα βελτίωσε την οικονομική κατάσταση των Ελλήνων και για αυτό υπήρχε οριακή ανοχή στο μεταναστευτικό ρεύμα κάτω από όρους εκμετάλλευσης. Η ύπαρξη των πρώτων μεταναστών ήταν θετική σε γενικές γραμμές για τα μικρομεσαία και μεσαία στρώματα των Ελλήνων.

Μια συμβολή της παραπάνω έρευνητικής προσπάθειας θα ήθελα να είναι το πρόβλημα των μεταναστών στην περιοχή να μην αντιμετωπίζεται αποκομμένο από την κοινωνία που βρίσκεται αλλά να αντιμετωπίζεται σε συνάρτηση με την κατάσταση του κοινωνικού ιστού-δέκτη, δηλαδή να αντιμετωπίζεται σε συνάρτηση με το τι είναι η κοινωνία που τους υποδέχεται. Δηλαδή θεωρώ πως δεν μπορεί να υπάρξει συζήτηση για το πρόβλημα των μεταναστών εάν δεν δούμε ποια η σχέση του με το πρόβλημα της μικρομεσαίας και μεσαίας τάξης της περιοχής, γιατί μια ανάγνωση τους παρελθόντος θα έδειχνε πως όταν η μικρομεσαία και μεσαία τάξη δεν αντιμετώπιζε τόσο σοβαρά προβλήματα η συνύπαρξη ήταν εφικτή. Ένα γενικό συμπέρασμα θα μπορούσε να είναι πως η έκρηξη στο θέμα των μεταναστών στην περιοχή είχε ως αιτία και καταλύτη το πρόβλημα της κατάρρευσης της παραγωγικής βάσης και των εισοδημάτων των Ελλήνων της περιοχής.

Θεωρώ θέμα μείζονος σημασίας την ανασύσταση της παραγωγικής βάσης στην περιοχή καθώς είναι αυτή που θα συνδέσει ξανά τον κοινωνικό ιστό. Θα πρέπει να είναι μια παραγωγική βάση που δεν θα επαναλαμβάνει τις ιεραρχήσεις του παρελθόντος, ανεξάρτητη από εθνοτικούς αποκλεισμούς, που θα δημιουργεί συνθήκες πραγματικής ενσωμάτωσης των μεταναστών και όχι συνθήκες ενσωμάτωσης που στηρίζονται σε σχέσεις εκμετάλλευσης και σύγκρουσης.

Προτάσεις εξωρραϊστικού χαρακτήρα είναι δευτερεύουσας σημασίας και έρχονται συμπληρωματικές ή εκ των υστέρων, της ανασύστασης της παραγωγικής βάσης, κάτι που γνωρίζουν και οι Έλληνες κάτοικοι. Μια περιοχή με πολυπολιτισμικό χαρακτήρα και με ίσες ευκαιρίες στην συμμετοχή στην παραγωγική βάση, μόνο να προσφέρει έχει, και να δημιουργήσει αργά αλλά και σταθερά τον κοινωνικό ιστό της αρμονικής συνύπαρξης.

Σαν ένα τελικό συμπέρασμα θα μπορούσε να είναι η τυπολογία που σχηματίζεται και παίρνει μορφή όταν συναντούμε τα προβλήματα και τις αντιφάσεις της κοινωνίας «από τα μέσα» και όχι «από τα πάνω». Δεν υποστηρίζω σε καμία περίπτωση ότι οι λύσεις είναι συνταγή που την εφαρμόζεις σε οποιονδήποτε χώρο και λειτουργούν, μπορείς όμως να ομαδοποιήσεις τους χώρους που εμφανίζονται κάποιες παρόμοιες συνιστώσες του προβλήματος, και να συναρτήσεις λύσεις σε δίκτυα, πιο κοντά σε μια ενιαία θεώρηση του χώρου (Παναγιωτάτου Ε., 1988).

Δεν λέω ότι η συνοικία του σταθμού Λαρίσης είναι ίδια με την Κυψέλη, αλλά εμφανίζουν κάποιες ομοιότητες που θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με μια ενιαία στρατηγική. Κάτι που αναδείχθηκε και από το μάθημα είναι, για παράδειγμα, πως διαφορετικές εργασίες από διαφορετικά άτομα σε κοντινές περιοχές έβρισκαν κοινούς τόπους και σίγουρα υπήρχαν συγκλίσεις τόσο στις απεικονίσεις των περιοχών όσο και στις προτάσεις.

Τέλος η απουσία συστηματικών καταγραφών των μεταβολών της παραγωγικής βάσης για την περιοχή, υπόσχεται, στην συνέχεια της έρευνας, μια προσπάθεια παρουσίασης των ποσοτικών δεδομένων, χωρίς βέβαια να παραγνωρίζεται το γεγονός των περιορισμένων μέσων. Κατανοώ με το κλείσιμο της εργασίας τις όποιες ελλείψεις της, αλλά καθώς δεν είναι μια έρευνα που κλείνει εδώ, σχεδιάζεται με τον κλείσιμο αυτής, ήδη το επόμενο βήμα.

Βιβλιογραφία

Gans H., (1962), «The Urban Villagers: Group and class in the life of Italian-Americans», USA: The Free Press of Glencoe, pp. 336-350

Sassen S., (1997), «Ethnicity and Space in the Global City: A New Frontier?», Ciutat i immigració [City and immigration]

Εμμανουήλ Δ., (2002), «Κοινωνικός διαχωρισμός, πόλη και ανισότητες στην γεωγραφία της Αθήνας: ο ρόλος των μηχανισμών της αγοράς κατοικίας και οικιστικής ανάπτυξης 1980-2000», Γεωγραφίες, 3, σελ.46-70

Κυριαζή Ν., (1998), «Η κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών», Αθήνα: Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις, σελ. 13-55

Παναγιωτάτου Ε., (1988), «Συμβολή σε μια Ενιαία Θεώρηση του Χώρου και σε μια άλλη Σχεδιαστική Πρακτική», Αθήνα ΕΜΠ

Παπαδοπούλου Δ.,(2007), «Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών: από μια στεροτυπική σε μια συμμετοχική παραγματικότητα_Η περίπτωση της περιφέρειας Αττικής», Γεωγραφίες, 13, σελ. 66-85

Ψημμένος Ι., (2004), «Μετανάστες και κοινωνικός αποκλεισμός στη σύγχρονη πόλη: η περίπτωση της Αθήνας», Γεωγραφίες, 7, σελ. 65-82

ΟΡΣΑ Ομάδα εργασίας: Καλαντζοπούλου Μ., Σαμαρίνης Π., Χατζηκωνσταντίνου Ε., [Πρόγραμμα Στρατηγικών Αναπλάσεων σε πυκνοδομημένες περιοχές κατοικίας / μικτών χρήσεων. Η περίπτωση της περιοχής από την πλατεία Βάθης έως τα Άνω και Κάτω Πατήσια: Μία «κατά προτεραιότητα περιοχή ανάπτυξης / αναβάθμισης»], Αθήνα 2011

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
Δ.Π.Μ.Σ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ-ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β' ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ-ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

Μάθημα: Το ζήτημα της μεθοδολογίας και της θεωρίας στον σχεδιασμό του χώρου
Διδάσκοντες: Ε. Παναγιωτάτου

**«Η συνύπαρξη των μεσαιώνων στρωμάτων
με τους μετανάστες ως απόρροια
μετασχηματισμών στην παραγωγική
βάση, μελέτη περίπτωσης Σταθμού
Λαρίσης»**

Φοιτήτρια: Ψαλλιδάκη Τιμόκλεια

Ιούλιος 2012

Από την πλευρά των μεταναστών...

Φωτογραφίες εξωφύλλου: Roy DeCarava (1919-2009)

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή.....	4
2. Ιχνηλατώντας το χρόνο.....	7
2.1_Το πρώτο κύμα μετανάστευσης 1η χρονική τομή _Δεκαετία '90.....	7
2.2_Το δεύτερο κύμα μετανάστευσης 2η χρονική τομή _ 2001.....	12
2.3_Η αρχή της οικονομικής κρίσης και η παρακμή της μεσαιας τάξης 3η χρονική τομή_2009.....	15
2.4_Η κρίση της Ιδεολογίας 4η χρονική τομή_2012-... ..	18
2.5_Η πολυκατοικία ως κύτταρο της κοινωνίας.....	19
3. Συμπεράσματα _ Προβληματισμοί _ Όραμα.....	21
Βιβλιογραφία.....	24

1. Εισαγωγή

Η αθρόα εισροή μεταναστευτικών πληθυσμών στην Αθήνα κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχει προκαλέσει μεταλλαγές στην καθημερινότητα των κεντρικών γειτονιών της πόλης. Στην παρούσα εργασία επιχειρείται μια προσέγγιση του τρόπου με τον οποίο τα μικρομεσαία και μεσαία στρώματα αλληλεπιδρούν με τις μεταναστευτικές ομάδες στην περιοχή του σταθμού Λαρίσης και πως μέσα από αυτήν την αλληλεπίδραση διαρθρώνονται οι καθημερινότητες τους. Η βασική υπόθεση εργασίας της δεδομένης προσέγγισης κινείται σε δύο βασικά νήματα. Στο πρώτο νήμα μελέτης υποστηρίζεται ότι οι συνθήκες συνύπαρξης των μελετώμενων κοινωνικών ομάδων έχουν καθοριστεί πρωτίστως από τους μετασχηματισμούς που έχουν συντελεστεί στην παραγωγική βάση της περιοχής. Στο δεύτερο νήμα μελέτης υποστηρίζεται ότι τα μεταναστευτικά κύματα που έχουν εισέρθει στην συνοικία του σταθμού Λαρίσης, δεν έχουν αφήσει την ίδια απόχρωση στον πολεοδομικό ιστό της πόλης. Ένα α-ριόσι θεωρητικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο θα στηριχθεί η παρούσα ανάλυση είναι ότι η βεντάλια των αποχρώσεων της μετανάστευσης αποτελεί και αυτή παράγωγο της διαδρομής που ακολουθεί η παραγωγική βάση. Η παραδοχή αυτή στηρίζεται στη βασική πεποίθηση ότι μια αλληλουχία γεγονότων που συντελέστηκε στο παρελθόν δε σημαίνει κατά ανάγκη την επανάληψη της σε διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες στο παρόν και το μέλλον.

Η μελετώμενη περιοχή, προφανώς, τέθηκε από την αρχή σε συνδιαλλαγή με το ερευνητικό αντικείμενο της παρούσας εργασίας- και αντίστροφα- και αποτελεί ιδεολογική επιλογή. Μπορεί εξωτερικά να φαίνεται ένας μικρόκοσμος κοινωνικής αναφοράς αλλά τα προβλήματα που αναδύονται κατά τη μελέτη της, ακολουθούν μια συγκεκριμένη τυπολογία κοινωνικών αλληλεξαρτήσεων που συναντιέται και σε άλλες γειτονίες του κέντρου. Αυτές, που βίωσαν την απαξίωση από τις πολιτικές πρακτικές που πραγματοποιήθηκαν κατά τη δεκαετία του '90 και σήμερα βιώνουν την οριστική εξαθλίωσή τους μπροστά στη συγκυρία της κοινωνικοοικονομικής κρίσης. Απέναντι στις επίσημες πολιτικές αναπλάσεων, που αρκούνται στον σχεδιασμό έργων βιτρίνας και εξωραϊσμού, είναι ευθύνη των πολεοδομικών ερευνών να εστιάζουν στα ζητήματα της αστικής κοινωνιολογίας, ιδιαίτερα σε εποχές και σε περιοχές που οι συγκρούσεις των διαπλεκόμενων κοινωνικών ομάδων είναι οξυμένες. *«Και αν ακόμα ήταν δυνατό να προσεγγίσουμε το χώρο χωρίς ιδεολογικές προκαταλήψεις, θα διαμορφώναμε μια θεώρηση, η οποία θα ήταν ξένη από όλα εκείνα που χαρακτηρίζουν τον ανθρώπινο*

νου, δηλαδή ιδέες, όνειρα και προκαταλήψεις, μια θεώρηση δηλαδή μη πραγματική.» (Παναγιωτάτου, 1988)

Εικόνα 1: Η θέση της συναικίας του σταθμού Λαρίσης και οι συνορεύουσες συναικίες

Πηγή: Wikimapia

Μεθοδολογική επιλογή και προσωπική θεώρηση αποτελεί η διεξοδική καταγραφή των χρονικών τομών-σημείων αναφοράς, αναγκαίων για την περάτωση μιας σπονδυλωτής ανάλυσης και μιας καλειδοσκοπικής προσέγγισης του πολύπλοκου ζητήματος της μετανάστευσης. Η ιστορική αναδρομή μπορεί να μας προικίσει με εφόδια που θα «ξεμπλέξουν» το κουβάρι της ερμηνείας της υπάρχουσας κοινωνικής κατάστασης στην περιοχή. Με άλλα λόγια, η διαδικασία της δημιουργίας μιας απεικόνισης των κοινωνικών αλληλεξαρτήσεων, θα προκύψει από τη σύνθεση των θραυσμάτων της χωροχρονικής φυσιογνωμίας της περιοχής. Άλλωστε, «ο όρος “κοινωνική ενσωμάτωση” δεν υφίσταται γενικά και αόριστα ούτε έχει το ίδιο περιεχόμενο σε κάθε εποχή και για κάθε κοινωνία. Ο όρος αποτελεί το προϊόν πολιτικής ερμηνείας και κοινωνικής διαπραγμάτευσης, ανάλογα με την πολιτική και οικονομική συγκυρία, αλλά και τις ιδιαιτερότητες και τις ευαισθησίες της εκάστοτε κοινωνίας.» (Παπαδοπούλου, 2007).

Αναλυτικότερα, η μεθοδολογική προσέγγιση στηρίχθηκε αρχικά στις θεωρητικές θέσεις-αφετηρίες, που περιλαμβάνουν βιβλιογραφικές αναφορές, άρθρα και παλιότερες μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί σχετικά με τα ζητήματα της μετανάστευσης στις κεντρικές γειτονιές του

αστικού χώρου. Όλες αυτές αποτέλεσαν σημεία προβληματισμού-πεδίων αναζήτησης της έρευνας. «Χρειαζόμαστε θεωρητικές θέσεις. Η εμπειρική γνώση δεν μπορεί να οργανωθεί και να συστηματοποιηθεί, χωρίς να οργανώσουμε τις αρχές, μια ενόραση δηλαδή σχετικά με το ποια είναι τα σημαντικά γεγονότα και οι σημαντικές αλληλεξαρτήσεις» (Παναγιωτάτου, 1988). Επιπρόσθετα, συλλέχθηκαν ποσοτικά και στατιστικά δεδομένα από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών και άλλες πηγές, που κρίθηκαν απαραίτητα για να αποδώσουν μια αντικειμενικότερη αποτύπωση της κατάστασης στην περιοχή μελέτης. Τέλος, ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στην πρωτογενή έρευνα, που περιλαμβάνει την επί τόπια παρατήρηση και την καταγραφή των αξιόλογων χωροκοινωνικών χαρακτηριστικών. Πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις, ανοιχτού τύπου με οδηγό ερωτήσεων, τόσο με γηγενείς όσο και με μετανάστες κάτοικους της περιοχής- σε ένα δείγμα, δηλαδή, κατά το δυνατό αντιπροσωπευτικό ως προς το φύλο, την ηλικία και την επαγγελματική δραστηριότητα. Η περάτωση των συνεντεύξεων, έγινε με γνώμονα την αναζήτηση απαντήσεων στα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν κατά τη διαμόρφωση της υπόθεσης εργασίας, με γνώμονα δηλαδή την ήδη υπάρχουσα ενόραση και «προκατάληψη» με την οποία προσεγγίσαμε τα προβλήματα της περιοχής. Ωστόσο, οι ελεύθερες αφηγήσεις των ερωτηθέντων σε κάποιες περιπτώσεις ενίσχυαν την αρχική ενόραση, σε κάποιες άλλες την ταξίδευαν προς άλλες κατευθύνσεις και σε πολλές περιπτώσεις δημιουργούσαν πρόσθετα σημεία ερευνητικού προβληματισμού, προβάλλοντας τις σύνθετες αντανάκλασεις που ενέχει κάθε κοινωνιολογική προσέγγιση του χώρου. Σε όλο αυτό το ταξίδι θέλουμε να πιστεύουμε ότι παραμείναμε διαλεκτικοί.

Βασική επιταγή κατά την πραγμάτωση της παρούσας εργασίας ήταν οι θεωρητικές γνώσεις, τα ποσοτικά δεδομένα και η εμπειρική-συμμετοχική παρατήρηση να βρίσκονται σε συνδιαλλαγή, προς αποφυγή απόλυτων και άκαμπτων συμπερασμάτων. Όλα τα συμπεράσματα ήταν διαπραγματεύσιμα και επιδέχονταν αναπροσαρμογή καθ' όλη τη διάρκεια της υλοποίησης της.

2. Ιχνηλατώντας το χρόνο

2.1_Το πρώτο κύμα μετανάστευσης

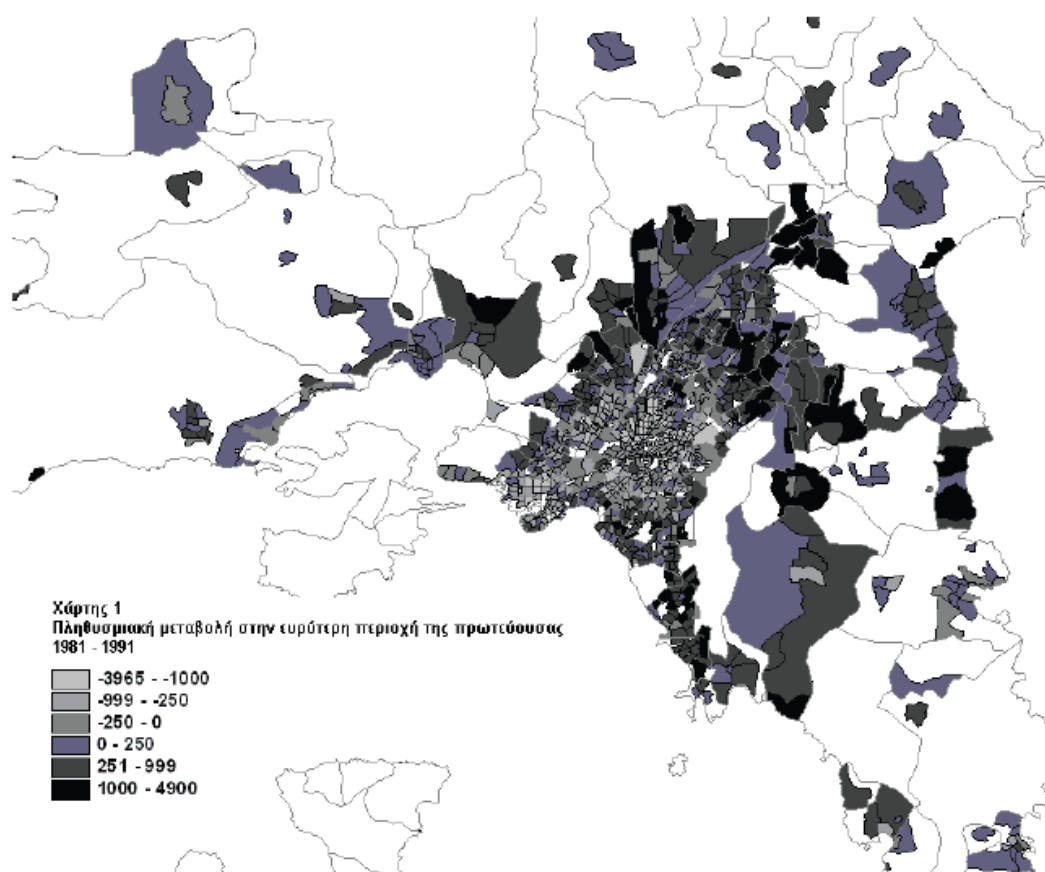
1^η χρονική τομή _Δεκαετία '90

Η μετατροπή της Ελλάδας σε χώρα μαζικής υποδοχής μεταναστευτικών ομάδων γίνεται αισθητή τη δεκαετία του '90. Η μετανάστευση αυτή που συνδέεται με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και το άνοιγμα των συνόρων είχε ως αποτέλεσμα τη μαζική εγκατάσταση οικονομικών μεταναστών στην Αθήνα, κυρίως από τις βαλκανικές χώρες, με τους Αλβανούς να αποτελούν το μεγαλύτερο πληθυσμιακό κομμάτι που εισέρευσε. Η νέα ανθρωπογεωγραφία που παρατηρείται κυρίως στις κεντρικές γειτονίες της πόλης, προκαλεί ποικίλες χωροκοινωνικές μεταβολές στον αστικό ιστό και μεταλλάσει τις ήδη υπάρχουσες καθημερινότητες των κατοίκων. Από τη δεκαετία αυτή και έπειτα «ανοίγει» ουσιαστικά η συζήτηση και η διερεύνηση της συνύπαρξης των νεοεισερχόμενων μεταναστών και των γηγενών κατοίκων της περιοχής. Η χρονική συγκυρία χαρακτηρίζεται στην ουσία από μία συνύπαρξη καθημερινοτήτων που στηρίζεται πολύ περισσότερο στην σύμπραξη συμφερόντων παρά στην αποδοχή της διαφορετικότητας των νέων κατοίκων της περιοχής. Το πάντρεμα από τη μία της ελληνικής πραγματικότητας που βιώνει την άνθηση της μεσαιας τάξης και από την άλλη της ανάγκης προσφοράς φτηνού εργατικού δυναμικού από τους οικονομικούς μετανάστες, είναι αναπόφευκτο. Οι μετασχηματισμοί που πραγματοποιούνται στην παραγωγική βάση θα αποτελέσουν τα θεμέλια πάνω στα οποία θα οικοδομηθεί η «ανοχή», και όχι αποδοχή, των γηγενών απέναντι στους νέους κατοίκους, και θα τεθούν οι βάσεις για τη διαμόρφωση των αποχρώσεων που διαχωρίζουν τους παρόντες μεταναστευτικούς πληθυσμούς από εκείνους που έπονται.

Τις δεκαετίες αυτές, μετά από μία έντονη περίοδο αστικοποίησης που πραγματοποιήθηκε τα προηγούμενα χρόνια, προωθούνται εκτεταμένα οι πολιτικές της «αποκέντρωσης». Αυτές έχουν ως αποτέλεσμα την σταδιακή μετατόπιση του πληθυσμού, και κυρίως του νεανικού, από το κέντρο στα προάστια και τη δημιουργία ενός σημαντικού ποσοστού εγκαταλελειμμένου κτιριακού αποθέματος στην περιοχή του Σταθμού Λαρίσης. Την ίδια περίοδο, τα στεγαστικά δάνεια αρχίζουν να γίνονται προσιτά σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, η αγοραστική δύναμη των ακινήτων σταδιακά αυξάνεται και η συνεπακόλουθη αύξηση των τιμών των ακινήτων στις περιοχές εκτός του κέντρου της πόλης είναι αναπόφευκτη. Η υποτίμηση των κεντρικών

γειτονιών της Αθήνας που ταυτίζεται με την ύπαρξη φθηνών ενοικίων, αποτελεί βασικό λόγο προσέκλυσης των μειονοτικών ομάδων. Έτσι παρά τις αρχικές αντιδράσεις του γηγενούς πληθυσμού απέναντι στις νέες ομάδες που εισρέουν, είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός, ότι οι μετανάστες αυτοί με την παρουσία τους στον αστικό χώρο τόνωσαν την αγορά ενοικίασης διαμερισμάτων που μέχρι πρότινος ήταν σε αχρηστία. Θα μπορούσαμε χονδρικά να πούμε, πως η διευρυμένη πρακτική της ιδιοκατοίκησης που χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία αποτέλεσε ένα από τα βασικά στοιχεία για την σχετικά ομαλότερη ενσωμάτωση του πρώτου κύματος των μεταναστευτικών ομάδων σε σχέση με το δεύτερο που ακολούθησε τα επόμενα χρόνια. Καταδεικνύεται ακόμα περισσότερο ότι η υποβάθμιση των κεντρικών γειτονιών της Αθήνας δεν ήταν αποτέλεσμα της εγκατάστασης των μεταναστών σε αυτές, καθώς η απαξίωσή τους είχε προηγηθεί λόγω του συνδυασμού τόσο των πολιτικών πρακτικών που ακολούθηθηκαν, όσο και της ακμάζουσας πορείας της μεσαιας τάξης που βρίσκεται εκείνη την περίοδο στη βασιλεία της.

Εικόνα 2: Πληθυσμιακή μεταβολή στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας
Πηγή: Μαλούτας, Θ., Εμμανουήλ, Δ., Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2006)

Κ/Ο στρώμα	1. Ιδιο-κάτοικοι	Με δάνειο	% στο (1)	Μετακινηθέντες	Με δάνειο	% στο (2)	% στο (1)
Ανώτερο	537	159	29.6%	201	71	35.3%	13.2%
Μεσαίο	1071	206	19.2%	327	81	24.8%	7.5%
Κατώτερο	775	80	10.3%	108	15	13.9%	1.9%
Σύνολο	2383	445	18.7%	636	167	26.2%	7.0%

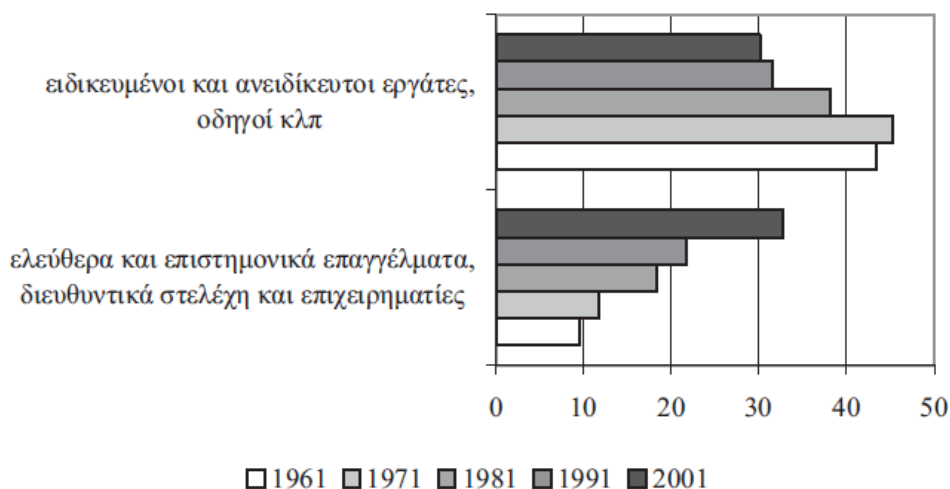
Πηγή: Έρευνα ΔΕΠΟΣ-MRC 1999, υπολογισμοί Δ.Ε.

Εικόνα 3: Ρόλος των στεγαστικών δανείων τη δεκαετία του 1990, Αθήνα

Πηγή: Μαλούτας, Θ., Εμμανουήλ, Δ., Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2006)

Επιπρόσθετα, η διόγκωση των μεσαίων στρωμάτων που παρατηρείται την περίοδο αυτή είχε ως αποτέλεσμα τον προσανατολισμό σε επαγγέλματα υψηλού κοινωνικού γοήτρου και μεγάλης επαγγελματικής ανέλιξης. Η πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση αυξήθηκε με γρήγορους ρυθμούς σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια και αποτέλεσε βασικό παράγοντα στην ανάπτυξη από τη μία των επαγγελμάτων υψηλού κοινωνικού στάτους και από την άλλη στην αύξηση της δημόσιας απασχόλησης. Αυτές οι τάσεις μεταβολής που παρατηρήθηκαν στον επαγγελματικό προσανατολισμό της μεσαίας τάξης είχαν εμφανές αντίκτυπο στις οικονομικές δομές της περιοχής. Έτσι ένα μεγάλο ποσοστό επαγγελμάτων, που αφορούσαν κυρίως χειρωνακτικές εργασίες, παραγκωνίζεται σταδιακά ως επιλογή από τους Έλληνες. Παρακάτω φαίνεται η μεταβολή του ποσοστού των δύο μεγάλων κοινωνικοεπαγγελματικών πόλων στην Αθήνα τη χρονική διάρκεια 1961-2001.

Μεταβολή του ποσοστού των δύο μεγάλων κοινωνικοεπαγγελματικών πόλων στην Αθήνα (1961-2001)

Εικόνα 4: Μεταβολή του ποσοστού των δύο μεγάλων κοινωνικοεπαγγελματικών πόλων στην Αθήνα.

Πηγή: Θ. Μαλούτας (2008:33), από Λεοντίδου (1986:87) για τα έτη 1961-1981 και ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ (2005) για τα 1991-2001

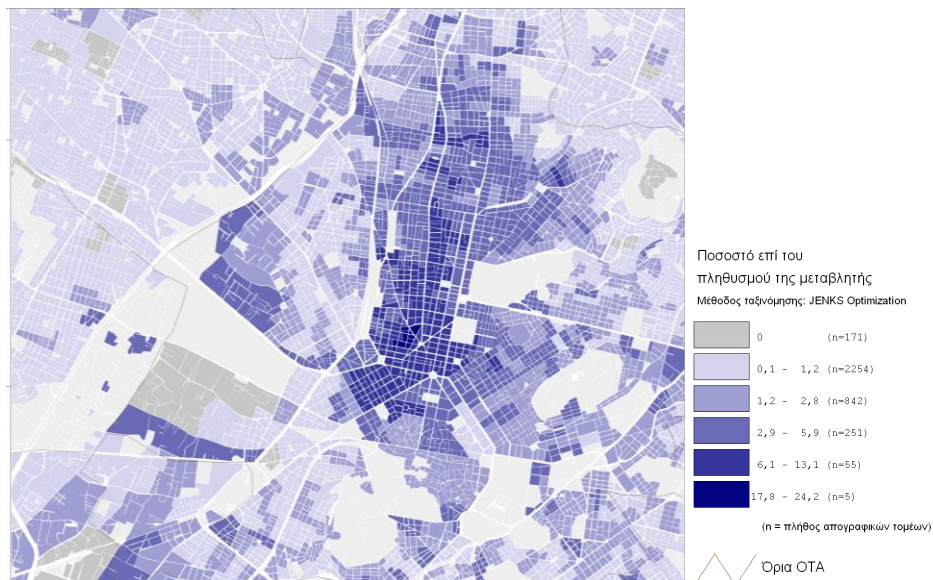
Αυτό, σε συνδυασμό με την έκρηξη της οικοδομικής δραστηριότητας και την άνθηση του κατασκευαστικού τομέα, που ξεκίνησε από τις προηγούμενες δεκαετίες της αντιπαροχής και της αυθαίρετης δόμησης, δημιουργεί ένα εργασιακό απόθεμα πρόσφορο να καλυφθεί από τις μεταναστευτικές ομάδες που εγκαθίστανται αυτή τη δεκαετία στην περιοχή. Ο μεταναστευτικός πληθυσμός, σχηματικά, αποτέλεσε ένα εφεδρικό εργατικό δυναμικό ιδιαίτερα προσοδοφόρο για την ελληνική παραγωγική βάση καθώς η πρόσληψη του πραγματοποιείται χωρίς εργασιακά και σε μερικές περιπτώσεις χωρίς κοινωνικά δικαιώματα. Ο γηγενής πληθυσμός εκμεταλλεύτηκε τα χαρακτηριστικά της εργασίας που το νεοεισελθόν εργατικό δυναμικό ήταν σε θέση να προσφέρει, όπως η ρευστότητα των ωραρίων, η απλήρωτη εργασία, η έλλειψη ασφάλισης και γενικότερα τα καθεστώτα ελαστικής και άτυπης εργασίας.

Στο πλαίσιο της ανασφάλειας και των συνθηκών που προκαλεί η έμμισθη εργασία, ωστόσο, μερικοί μετανάστες προσανατολίζονται στην αυτοαπασχόληση, αναζητώντας μεγαλύτερη οικονομική σταθερότητα. Οι πρωτοβουλίες ανάπτυξης ιδιωτικών επιχειρήσεων από τους μετανάστες στους δρόμους της περιοχής του σταθμού Λαρίσης δίνουν ζωή στη συνοικία που έχει αρχίσει να εγκαταλείπεται από το γηγενή πληθυσμό. Ο μεταναστευτικός πληθυσμός που εισέρχεται, δυναμικός και νέος, τονώνει τη ζωή στις γερασμένες γειτονίες του κέντρου και αναζωογονεί τόσο την εγχώρια αγορά εργασίας όσο και το τοπικό εμπόριο της περιοχής.

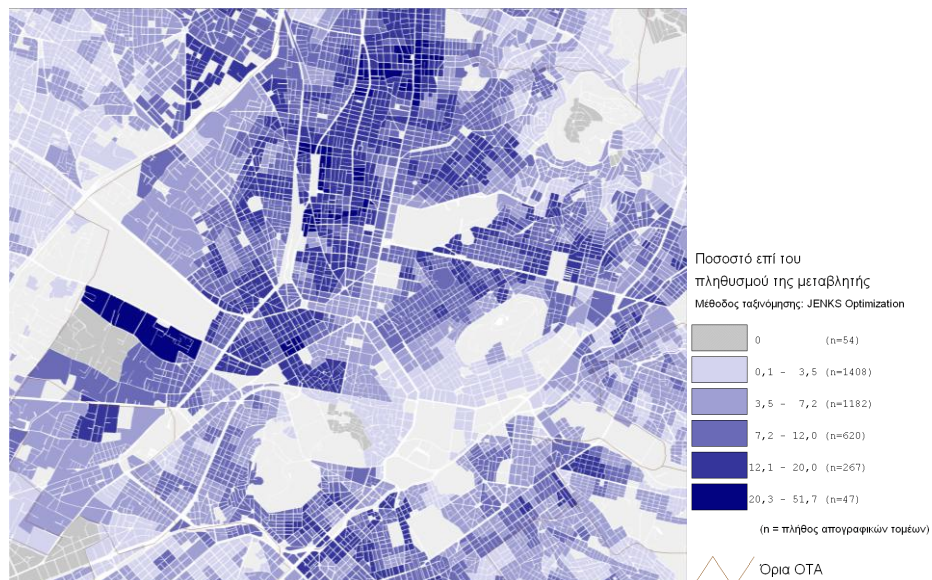
Παράλληλα, η είσοδος των μεταναστών στην Ελλάδα διαμορφώνει νέες μορφές οικονομικής δραστηριότητας, οι οποίες ενδεχομένως να μην είχαν επινοηθεί χωρίς την παρουσία τους στον αστικό ιστό. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί η χρήση γυναικείου εργατικού δυναμικού σε ιδιωτικά σπίτια. *«Το σημαντικό κύμα μεταναστών, από τις γύρω χώρες και από τις χώρες του τρίτου κόσμου από την αρχή της δεκαετίας του '90, λειτούργησε ως προσιτός πόρος για την επιβίωση της μικρής οικογενειακής επιχείρησης. Λειτούργησε επίσης ως φτηνό υποκατάστατο για τους παραδοσιακούς γυναικείους ρόλους στην οικιακή εργασία σε μια περίοδο αυξανόμενης συμμετοχής των ελληνίδων στην αγορά εργασίας και παράλληλης απουσίας των αναγκαίων κοινωνικών υπηρεσιών για την αναπλήρωση του σχετικού κενού»* (Anthias & Lazaridis 2000, Fakiolas & Maratoy 2000, Μαλούτας 2008).

Έτσι η ακμάζουσα πορεία των μεσαιών στρωμάτων σε συνδυασμό με την ενεργή οικονομική δραστηριότητα του πρώτου κύματος μετανάστευσης στην Ελλάδα συντελεί στην σχετική ενσωμάτωση των

μεταναστευτικών ομάδων στην ελληνική κοινωνία και αναπαράγει τις κοινωνικές τους σχέσεις. Ίσως αυτή να είναι και η βασική διαφοροποίηση του πρώτου με το δεύτερο κύμα μεταναστών και ένας σημαντικός λόγος που «απάλυνε» τις συγκρούσεις στην περιοχή σε σχέση με τις δεκαετίες που έπονται.

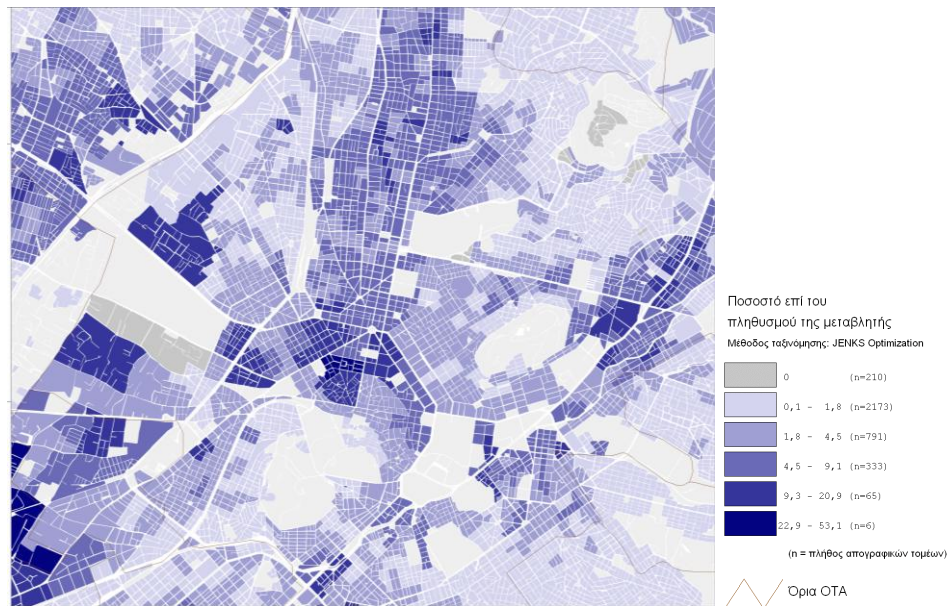

Εικόνα 5: Χωροθέτηση μεταναστών από λοιπές χώρες Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης
Πανόραμα απογραφικών δεδομένων 1991-2001_Χαρτηθήκη, ίδια επεξεργασία

Εικόνα 6: Χωροθέτηση μεταναστών Αλβανικής καταγωγής.
Πανόραμα απογραφικών δεδομένων 1991-2001_Χαρτηθήκη, ίδια επεξεργασία.

Εικόνα 7: Χωροθέτηση μεταναστών από λοιπές χώρες εκτός Ευρώπης
Πανόραμα απογραφικών δεδομένων 1991-2001_Χαρτηθήκη, ίδια επεξεργασία

Εικόνα 8: Χωροθέτηση συνόλου μεταναστών από μη ανεπτυγμένες χώρες
Πανόραμα απογραφικών δεδομένων 1991-2001_Χαρτηθήκη, ίδια επεξεργασία

2.2_ Το δεύτερο κύμα μετανάστευσης

2η χρονική τομή _ 2001

Από το 2001 και έπειτα εισέρχεται στην Ελλάδα το δεύτερο μεγάλο κύμα μεταναστευτικού πληθυσμού που περιλαμβάνει κυρίως μετανάστες από τις εμπόλεμες ζώνες της Ασίας και από την υποσαχάρια περιοχή της Αφρικής. Οι διεθνείς συγκυρίες και οι οικονομικές συνθήκες των περιοχών αυτών έχουν δημιουργήσει μεγάλα ρεύματα φυγής προς τις

δυτικές καπιταλιστικές χώρες. Τα ρεύματα αυτά, που αποτελούνται κυρίως από νέους άνδρες χωρίς χαρτιά, πυροδότησαν τις επικείμενες συγκρούσεις στην περιοχή του σταθμού Λαρίσης. Οι ρωγμές που διαφαίνονται πλέον ξεκάθαρα στην συνύπαρξη μεταξύ των εναπομεινάντων μεσαίων στρωμάτων και των μεταναστευτικών ομάδων, σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση που θα ακολουθήσει θα κάνει τις εντάσεις μεταξύ τους να μοιάζουν αγεφύρωτες.

Τα αντανakλαστικά των ντόπιων κατοίκων του σταθμού Λαρίσης απέναντι σε αυτή την νέα πραγματικότητα που διαδραματίζεται στις καινούργιες καθημερινότητες της συνοικίας μπορεί να διαχωριστεί σε δύο βασικές αντιδράσεις. Παρατηρείται προφανώς μια πιο μονοδιάστατη αντιμετώπιση της μετανάστευσης που ταυτίζει ολόκληρο το μεταναστευτικό ζήτημα με τους νεοεισερχόμενους πληθυσμούς, οπότε αναπόφευκτα όλες οι μορφές εγκληματικότητας και παραβατικότητας αποδίδονται εν γένει σε όλες ανεξαιρέτως τις μεταναστευτικές ομάδες. Απέναντι, ωστόσο, σε αυτήν την ισοπεδωτική αντίληψη, αρχίζει να διαφαίνεται σε μεγαλύτερη συχνότητα μια τάση για διάκριση των μεταναστευτικών κυμάτων και μια απόδοση αποχρώσεων στην μετανάστευση. Η αντίληψη για τις μεταναστευτικές ομάδες ξεπερνάει σε κάποιες περιπτώσεις την εθνικιστική διαφοροποίηση και μετατρέπεται πλέον σε φυλετική διάκριση.

Οι λόγοι που δεν υπήρξε η δυνατότητα κοινωνικής όσμωσης με το δεύτερο κύμα μεταναστών, όπως συνέβη λίγα χρόνια νωρίτερα με το πρώτο κύμα, είναι σύνθετοι. Σε μια προσπάθεια αποκωδικοποίησης του μηχανισμού της δημιουργίας αποχρώσεων στις μεταναστευτικές ομάδες, θα μπορούσαμε να πούμε πως οι βασικοί πυλώνες της ενσωμάτωσης ή μη των μεταναστευτικών ομάδων στην συνοικία του σταθμού Λαρίσης είναι η εργασία και η οικογένεια. Τα μεσαία στρώματα φαίνεται να αποδέχονται τους μετανάστες των ανατολικών χωρών γιατί εργάζονται και συντηρούν τις οικογένειες τους στην περιοχή. Κατά κάποιο τρόπο έχουν αποδείξει στα χρόνια της παραμονής τους στην Ελλάδα ότι τα πολιτισμικά τους πρότυπα έχουν κοινές συνισταμένες με εκείνα των ντόπιων. Αν για αυτούς τους λαούς η οικονομική ισορροπία στη χώρα υποδοχής ήταν δύσκολη για τις επόμενες μεταναστευτικές ομάδες που εγκαταστάθηκαν στον αστικό ιστό ήταν αδύνατη. Η υπέρμετρη αύξηση τους σε συνδυασμό με την ελαχιστοποίηση της προσφοράς εργασίας, ιδιαίτερα κατά τα τελευταία χρόνια της μελετώμενης περιόδου, συντέλεσαν στην οικονομική εξαθλίωση, την περιθωριοποίηση και την παραβατική συμπεριφορά. Η αδυναμία των νέων μεταναστευτικών στρωμάτων να είναι ενεργοί οικονομικά και να δημιουργήσουν οικογένειες με τους όρους της ελληνικής κοινωνίας,

μετατρέπεται σε ξενοφοβία- η οποία με την σειρά της εκδηλώνεται ως σύγκρουση κοινωνικών προτύπων ζωής. Είναι χαρακτηριστικές οι αναφορές του γηγενούς πληθυσμού για έλλειψη «σεβασμού», ασυμβατότητας «συμπεριφορών» και ζητημάτων καθαριότητας των νέων κατοίκων που έχουν εισρεύσει στην περιοχή, σε αντιπαράθεση με τους παλιότερους που φέρουν τις βασικές αρχές ένταξης: την εργασία και την οικογένεια. Η Γεωργία, 58 χρονών, κάτοικος της περιοχής αναφέρει:

«Στους πρώτους πρώτους μετανάστες, από το ανατολικό μπλοκ, υπήρχε **σεβασμός**. Δηλαδή, σε υπολόγιζε ο άλλος. Πέρναγες στο πεζοδρόμιο με τις τσάντες και έκανε στην άκρη να περάσεις. Τώρα, ας πούμε, πάω να μπω μέσα στην πολυκατοικία, φορτωμένη σαν γαϊδούρι με τις τσάντες... Θα δεις τον Πολωνό, σου κρατάει την πόρτα. Δεν σου λέω εγώ να σου πάρει τις τσάντες να στις ανεβάσει πάνω, δεν σου λέω τέτοια πράγματα, σου κρατάει όμως την πόρτα να περάσεις. Στο ασανσέρ, σου κρατάει την πόρτα. Ο άλλος μπαίνει μέσα και στην κοπανάει... Δεν τολμάς να περάσεις από το πεζοδρόμιο.»

«Τώρα φτάνουμε στα αρκετά δύσκολα. Εδώ στην περιοχή δεν μπορούμε να πάρουμε ανάσα πλέον. Στην περιοχή κινδυνεύεις. Και δεν λέμε αν είναι μαύροι, άσπροι, κίτρινοι, πορτοκαλί. Γενικά κινδυνεύεις. Είναι **θέμα υγείας**, διότι εδώ υπάρχει το πρόβλημα ότι μπορεί να πάθεις και τίποτα αν ακουμπήσεις σε κανένα τοίχο. Και στο πεζοδρόμιο που πατάς δεν ξέρεις τι μπορεί να κολλήσεις, διότι πλέον είναι ανεξέλεγκτα τα πράγματα. Δηλαδή περνάς εφτά η ώρα το απόγευμα, έχει φως ακόμα, και βλέπεις ο άλλος ουρεί κανονικότητα, εν ψυχρώ και χωρίς κανέναν ενδοιασμό...»

«Βγαίνουμε εκτός περιοχής, για να είμαστε σε κόσμο. Που να πας στην Φωκίωνος Νέγρη; Άντε να πας μέρα, αλλά για όποιον την ήξερε παλιότερα, είναι η κατάντια της Φωκίωνος Νέγρη αυτή. Εγώ λυπάμαι να πηγαίνω. Σε όλες τις καφετέριες, στα μαγαζιά είναι όλοι αλλοδαποί. **Αλλά όχι οι αλλοδαποί με τις οικογένειες** που θα πεις ότι πάνε να πιούνε τον καφέ τους. Είναι όλο άντρες και τα μαγαζιά αυτά δεν είναι και της **καθαριότητας** της δικιάς μας. Είναι στέκια. Δεν μπορείς να πας ούτε με οικογένεια, αλλά ούτε και γυναίκες μπορούν να πάνε.»

Στην ουσία οι απόψεις αυτές μαρτυρούν την απαίτηση του αφομοιωτικού μοντέλου συνύπαρξης που εν μέρει επιβλήθηκε στους προηγούμενους μεταναστευτικούς πληθυσμούς. Η χρησιμοποίηση εννοιών με έντονες ηθικές απολήξεις, όπως «σεβασμός» και «σωστές συμπεριφορές», καταδεικνύουν την αδυναμία αποδοχής των ετεροτήτων ως ομάδων που φέρουν τις δικές τους, διαφορετικές πολιτισμικές αξίες. Η σύγκριση με το πρώτο κύμα μεταναστών σε επίπεδα συμπεριφοράς, βαθύτερα προβάλλει ακριβώς την αντίληψη του μεγαλύτερου μέρους

της κοινής γνώμης που αγνοεί το γεγονός ότι ένα μεγάλο κομμάτι της ελληνικής οικονομικής ανάπτυξης, που συντελέστηκε τα προηγούμενα χρόνια, στηρίχθηκε στην παροχή υπηρεσιών χαμηλού κόστους από μετανάστες εργαζόμενους. Οι μετανάστες του πρώτου κύματος δεν «σεβάστηκαν» ούτε είχαν «καλύτερη συμπεριφορά» απέναντι σε κάποια ανώτερα κοινωνικά όντα, απλά κέρδισαν την αξιοπρέπεια τους μέσα από την εργασία που προσέφεραν-όσο κι αν αυτή παραμένει αόρατη για πολλούς Έλληνες. Η μη παραδοχή αυτής της πρότασης ενέχει *«διαδικασίες από-ανθρωποποίησης του μετανάστη ως κοινωνικού υποκειμένου και μπορεί να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες για το ξέσπασμα των κρουσμάτων ωμής βίας, των οποίων μάρτυρες γινόμαστε ολοένα και συχνότερα» (Ιωάννα Λαλιώτου, 2009).*

Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι από τις μαρτυρίες κατοίκων της περιοχής παρατηρείται μια περαιτέρω διαίρεση της δεκαετίας που ακολούθησε μετά την έλευση του δεύτερου κύματος της μετανάστευσης και προηγείται της οικονομικής κρίσης που βιώνουμε. Πολλοί από αυτούς αντιλαμβάνονται πως από το 2004 και έπειτα έχουν συντελεστεί οι σημαντικότερες αλλαγές στην ποιότητα της ζωής τους, οι οποίες οδήγησαν στην οριστική εξαθλίωση της περιοχής. Ωστόσο και αυτό το χρονολογικό όριο που θέτουν δεν μπορεί να τεθεί εκτός της πραγματικότητας της παραγωγικής βάσης. Στην ουσία οι μετανάστες περιθωριοποιούνται και μετατρέπονται σε ανεπιθύμητους κατοίκους της περιοχής μετά την αθρόα εκμετάλλευσή τους από τους εργολάβους λόγω των φθηνών εργατικών χεριών που προσέφεραν στην έκρηξη των οικοδομικών έργων που πραγματοποιήθηκαν στην Αθήνα κατά τους ολυμπιακούς αγώνες το 2004.

2.3_Η αρχή της οικονομικής κρίσης και η παρακμή της μεσαιίας τάξης

3η χρονική τομή_2009

Η οικονομική κρίση, που ξέσπασε στην Ελλάδα το 2009, σήμανε την παρακμή της μεσαιίας τάξης. Οι πολιτικές του μνημονίου που εφαρμόστηκαν, συνέθλιψαν ολοσχερώς την καθημερινότητά των μεσαιίων στρωμάτων και νοηματοδότησαν την εποχή που ταυτίστηκε με την κατάρρευση των βεβαιιοτήτων, πάνω στις οποίες στήθηκαν τα όνειρα τους τις περασμένες δεκαετίες. Η μεγάλη φορολογία της ιδιοκατοίκησης, οι μειώσεις μισθών, η αύξηση του ποσοστού ανεργίας που πλήττει κυρίως τις νεαρές ηλικίες, η παρακμή του δημόσιου τομέα που απασχολεί πολλούς γηγενείς κατοίκους της περιοχής,

δημιούργησαν μια διαρκή αγωνία και μια αέναη προσπάθεια για διατήρηση της υπάρχουσας κοινωνικής τους θέσης. Στο πλαίσιο αυτής της τρομοκρατίας, η καταπίεση που βιώνουν οι υπό παρακμή ομάδες εκδηλώνεται με την σύγκρουση σε ομάδες κοινωνικά ασθενέστερες. Η διεθνής εμπειρία έχει αποδείξει πως σε περιόδους οικονομικής κρίσης εντείνονται οι ρατσιστικές αντιλήψεις του γηγενούς πληθυσμού απέναντι στις μεταναστευτικές μειονότητες που έχουν εγκατασταθεί στη χώρα τους. Τα τελευταία χρόνια, αλλά ιδιαίτερα στις μέρες μας, εκφράζεται έντονα η ανησυχία πως οι μετανάστες υποκαθιστούν την εργασία των Ελλήνων, πως η κύρια αιτία αύξησης της ανεργίας είναι η μετανάστευση που πραγματοποιήθηκε τις προηγούμενες δεκαετίες και πως η είσοδος των μεταναστών στην Ελλάδα είχε ως επακόλουθο την μείωση των οικονομικών αποδοχών. Παρά το γεγονός ότι πολλές οικονομικές έρευνες έχουν αποδείξει πως το πρόβλημα της κρίσης δεν οφείλεται στην ύπαρξη των μεταναστών και πως η επίλυση του προβλήματος της ανεργίας δεν συνδέεται με την απομάκρυνσή τους από τη χώρα υποδοχής, πολλοί από τους ντόπιους εργαζόμενους εξακολουθούν να έχουν την αίσθηση ότι απειλούνται.

Από την επί τόπου μελέτη της περιοχής και από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν σε ντόπιους και σε μετανάστες κάτοικους παρατηρήθηκε ότι τα λιγοστά εναπομείναντα ελληνικά μαγαζιά του σταθμού Λαρίσης κλείνουν το ένα μετά το άλλο ή μεταφέρονται σε άλλες περιοχές. Αρκετά από αυτά παραμένουν ανοίκιαστα και άλλα τα συντηρούν περιοδικά μετανάστες, στα οποία λειτουργούν μίνι μάρκετ, μανάβικα, κουρεία κτλ. Οι παρακείμενοι εμπορικοί άξονες στην περιοχή - όπως η Αχαρνών, η Αγίου Μελετίου και η Πατησίων- που άλλοτε ανέπτυσσαν έντονη εμπορική δραστηριότητα, ναι μεν άρχισαν να απαξιώνονται σταδιακά τις περασμένες δεκαετίες, αλλά τα τελευταία χρόνια βιώνουν οριστική υποβάθμιση, με πληθώρα κενών καταστημάτων.

Ανεπιφύλακτα οι κεντρικές γειτονίες της Αθήνας είναι οι πρώτες που αφενός πλήττονται από την καινούργια οικονομική πραγματικότητα και αφετέρου αναπτύσσουν αντανάκλαστικά έντονης ξеноφοβίας, τα οποία εν πολλοίς προϋπήρχαν λόγω της αυξημένης συγκέντρωσης μεταναστευτικών πληθυσμών στον πολεοδομικό τους ιστό αλλά εντάθηκαν στην συγκυρία της οικονομικής κρίσης. Ωστόσο, βασική παράμετρο στην συνοικία του σταθμού Λαρίσης, που ακολουθεί την τυπολογία των υπόλοιπων υποβαθμισμένων περιοχών του κέντρου, αποτελεί η ανυπαρξία χωρικών θυλάκων με διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά. Η παρουσία των μεταναστών και οι συγκρούσεις στην συνύπαρξή τους με το γηγενή πληθυσμό δεν έχουν χωρική ένταση,

αλλά είναι διάσπαρτες στον αστικό ιστό και τον χαρακτηρίζουν. Και σε αυτήν τη χρονική τομή, η διαφοροποίηση στην κοινωνική ένταση έγκειται περισσότερο στην ανομοιομορφία και τις αποχρώσεις του μεταναστευτικού πληθυσμού.

Η λέξη «μετανάστης» δεν μπορεί να περικλείσει μονοδιάστατα όλες τις μεταναστευτικές ομάδες. Υπάρχει μία βεντάλια διαφοροποιήσεων μεταξύ τους που καθιστά διαφορετική και την αντίδρασή τους στην οικονομική κρίση που βιώνει η χώρα υποδοχής. Έτσι, πολλοί από τους μετανάστες που έχουν εισέλθει στην περιοχή τα τελευταία χρόνια οδηγούνται στην περιθωριοποίηση και την παραβατικότητα, γιατί έρχονται αντιμέτωποι με μία αγορά που δεν μπορεί να τους προσφέρει εργασία. Αρκετοί από αυτούς χρησιμοποιούν την διαμονή τους στην περιοχή ως μεταβατικό σταθμό για να εγκατασταθούν κάπου αλλού οπότε δεν δημιουργούν δίκτυα κοινωνικότητας. Αντίθετα, για τις μεταναστευτικές ομάδες που έχουν εγκατασταθεί αρκετά χρόνια στην περιοχή, η συγκυρία της οικονομικής κρίσης στη διαχείριση των οικονομικών του νοικοκυριού βιώνεται με παρόμοιο τρόπο σε σχέση με τον τρόπο που την αντιλαμβάνεται ο γηγενής πληθυσμός. Αυτό συμβαίνει γιατί με την εγκατάστασή τους στη χώρα υποδοχής εξετέθησαν σε μια έντονα καταναλωτική κοινωνία, που επηρέασε την καθημερινότητα και τις καταναλωτικές τους ανάγκες. Οπότε, αφομοιώνοντας τα υψηλά καταναλωτικά πρότυπα της χώρας υποδοχής, θέλουν συνεχή και συγκριτικά καλύτερα αμειβόμενη εργασία για να ανταπεξέλθουν στις καινούργιες ανάγκες που δημιουργήθηκαν. Και τέλος, υπάρχουν οι μεταναστευτικές ομάδες που ενώ ζουν στην περιοχή αρκετά χρόνια, σκέφτονται την μετεγκατάστασή τους σε άλλη χώρα, λόγω των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν. Σε αυτές, μόνο ο γυναικείος μεταναστευτικός πληθυσμός είναι ακόμα οικονομικά σχετικά ενεργός, καθώς η πτώση του κατασκευαστικού τομέα δίνει μειωμένες εγγυήσεις για μελλοντική εργασία στους άνδρες. Επιπρόσθετο βραχνά αποτελεί η υπάρχουσα νομοθεσία, που ταυτίζει την νομιμότητα και την άδεια παραμονής με την οικονομική δραστηριότητα, σε μια εποχή που τα επαγγέλματα στα οποία απασχολούνται οι μετανάστες βρίσκονται σε κάμψη. Η Viorica, 44 χρονών από τη Ρουμανία αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Κάνω παρέα με ανθρώπους από την χώρα μου απλά τώρα τελευταία οι περισσότεροι τα μαζεύουν και φεύγουν γιατί δεν έχουνε οι άντρες δουλειά. Τώρα δουλεύουν μόνο οι γυναίκες, και έτσι δεν μπορούν να κρατήσουν το σπίτι. Από όσο βλέπω, πολλοί από τους Ρουμάνους που γνώρισα εδώ στην Ελλάδα φεύγουνε.»

Σημαντικό στοιχείο της επί τόπου μελέτης είναι το γεγονός ότι ο μεταναστευτικός πληθυσμός που προέρχεται από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και έχει εγκατασταθεί χρόνια στην περιοχή φαίνεται να έχει ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο και να βρίσκει σημεία συνεύρεσης με τους ντόπιους κατοίκους. Το πρώτο κύμα μετανάστευσης, μπροστά στις δυσχερείς οικονομικές συνθήκες που αντιμετωπίζει, ακολουθεί σταδιακά τις απόψεις του γηγενή πληθυσμού και στρέφεται με καχυποψία στους νέους κατοίκους της περιοχής που δεν τους έχει απορροφήσει η αγορά εργασίας. Η Νιορίτσα που εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα το 1997 αναφέρει:

«Εμείς περιμένουμε να γίνουν τα πράγματα όπως ήταν παλιά, αλλά θα γίνουν; Δεν ξέρω από αυτά που συμβαίνουν στο δρόμο... Πέρυσι, μπήκε κάποιος εδώ και μου έκλεψε την τσάντα - είχα 2.500 ευρώ, όλα τα χαρτιά μου, διαβατήριο, ταυτότητες, δίπλωμα οδήγησης, τα πάντα.. Ήμουν δυο μήνες χάλια, αλλά προσπάθησα να συνέλθω και να ξαναδουλέψω γιατί είπα «Εγώ βγάζω τα λεφτά, όχι τα λεφτά εμένα!!!». Και θυμήθηκα τα παλιά χρόνια που μπορούσες να κυκλοφορείς νύχτα έξω, να γελάς χωρίς να φοβάσαι τίποτα. Τώρα δεν μπορείς... Τα πράγματα άλλαξαν τα τελευταία δυο χρόνια, με την κρίση και με τους μετανάστες. Τουλάχιστον εδώ, σε αυτήν την περιοχή έχουν έρθει πολλοί μαύροι. Δεν ξέρω δουλεύουνε, δεν δουλεύουνε; Τι κάνουνε;»

Ενώ ο Δημήτρης, 28 χρονών, κάτοικος της περιοχής αναφέρει:

«...και οι άλλοι από τους μετανάστες που είχαν έρθει τις πρώτες φορές... και σε αυτούς δεν αρέσει η κατάσταση που έχει δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια, πέντε-έξι χρόνια..Δηλαδή και αυτοί δυσανασχετούν. Κάποιοι, εντάξει, δεν τάσσονται υπέρ των τακτικών, τύπου ξεκαθάρισμα... Και πολλοί έχουνε φύγει κιόλας να πάνε σε άλλες περιοχές, μέσα στην Ελλάδα.»

2.4_ Η κρίση της Ιδεολογίας

4η χρονική τομή_2012-.....

Η ιδεολογία των μεσαίων στρωμάτων αρχίζει να εγκολπώνει τα χαρακτηριστικά του νεοφιλελεύθερου κοινωνικού οράματος που αναπαράγει τους τελευταίους μήνες ο κυρίαρχος πολιτικός λόγος. Τα στρατόπεδα κράτησης του Χρυσοχοϊδη, η υγειονομική βόμβα του Λοβέρδου, η διαπόμπευση των οροθετικών εκδιδόμενων γυναικών, «η επανακατάληψη των γειτονιών» του Σαμαρά και οι ειδικές ζώνες σύγχρονης δουλείας των μεταναστών του Τζήμερου δεν άφησαν απλά το αποτύπωμα τους στο εκλογικό αποτέλεσμα. Πολύ περισσότερο διαμορφώνουν την οπτική των εναπομεινάντων μεσαίων στρωμάτων στις γειτονιές του κέντρου, τα οποία παρακμάζοντα, φοβισμένα και

εσωστρεφή στρέφονται ενάντια στις πιο αδύναμες μειονοτικές κοινωνικές ομάδες και τις μετατρέπουν σε αποδιοπομπαίους τράγους της εξαθλίωσης που βιώνουν.

2.5_Η πολυκατοικία ως κύτταρο της κοινωνίας

Οι πολυκατοικίες της περιοχής του σταθμού Λαρίσης συγκεντρώνουν όλη την ένταση που περιγράφηκε αναλυτικά στα προηγούμενα κεφάλαια. Στις διαχωρισμένες καθημερινότητες που βιώνουν οι κοινωνικές αυτές ομάδες, οι χώροι των πολυκατοικιών μοιάζουν να είναι τα μοναδικά σημεία συνεύρεσής τους. Σε αυτό το κύτταρο της κοινωνίας εκτονώνεται καθημερινά η ένταση, η εσωστρέφεια και ο φόβος των μικρών και μεσαίων στρωμάτων, απέναντι στους νέους κατοίκους που έχουν εγκατασταθεί στην περιοχή. Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται μια συνοπτική καταγραφή συνεντεύξεων και στιγμιότυπων από μία πολυκατοικία στην οδό Αλκαμένους, που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της επί τόπου μελέτης της περιοχής. Αποτελεί μια συνοπτική παράθεση πληροφοριών, η οποία προβάλλει τα θραύσματα στην συνύπαρξη των ντόπιων-μεταναστών και παράλληλα επιβεβαιώνει τις μεταλλαγές στην καθημερινότητα των κοινωνικών ομάδων στις προαναφερθείσες χρονικές τομές.

Μετά την είσοδο του πρώτου κύματος μεταναστών, στην πολυκατοικία διέμεναν μονάχα κάποιες οικογένειες Αλβανών και Πολωνών- οι δύο, δηλαδή, μεταναστευτικές ομάδες που κάνουν έντονη την παρουσία τους στον αστικό χώρο της περιοχής εκείνη την εποχή. Από το 1998, οι οικογένειες των μεταναστών αρχίζουν σταδιακά να αυξάνονται, ενώ με τη μαζική είσοδο του δεύτερου κύματος μετανάστευσης και έπειτα, οι συσχετίσεις των ντόπιων με τους μετανάστες αλλάζουν ριζικά. Η συνύπαρξη ωστόσο, με τους πρώτους μετανάστες δεν φαίνεται πλέον να είναι προβληματική. Ο Σταμάτης, 66 χρονών, κάτοικος της πολυκατοικίας αναφέρει:

«Ενώ πρώτα ήμασταν 30 οικογένειες Ελλήνων. Τώρα μέσα στην πολυκατοικία είναι 10 οικογένειες Ελλήνων και 20 οικογένειες ξένων...τους οποίους δεν ξέρουμε. Μπορεί να τους ξέρει η διαχείριση, μπορεί να τους ξέρουν και οι ιδιοκτήτες που έχουνε νοικιάσει τα σπίτια τους. Εμείς δεν τους ξέρουμε. Αλλά με ορισμένους ξένους που μένανε χρόνια εδώ πέρα και είχαμε δημιουργήσει κάποια επαφή ας πούμε, επειδή ήσαν οικογενειάρχες...δεν είχαμε πρόβλημα»

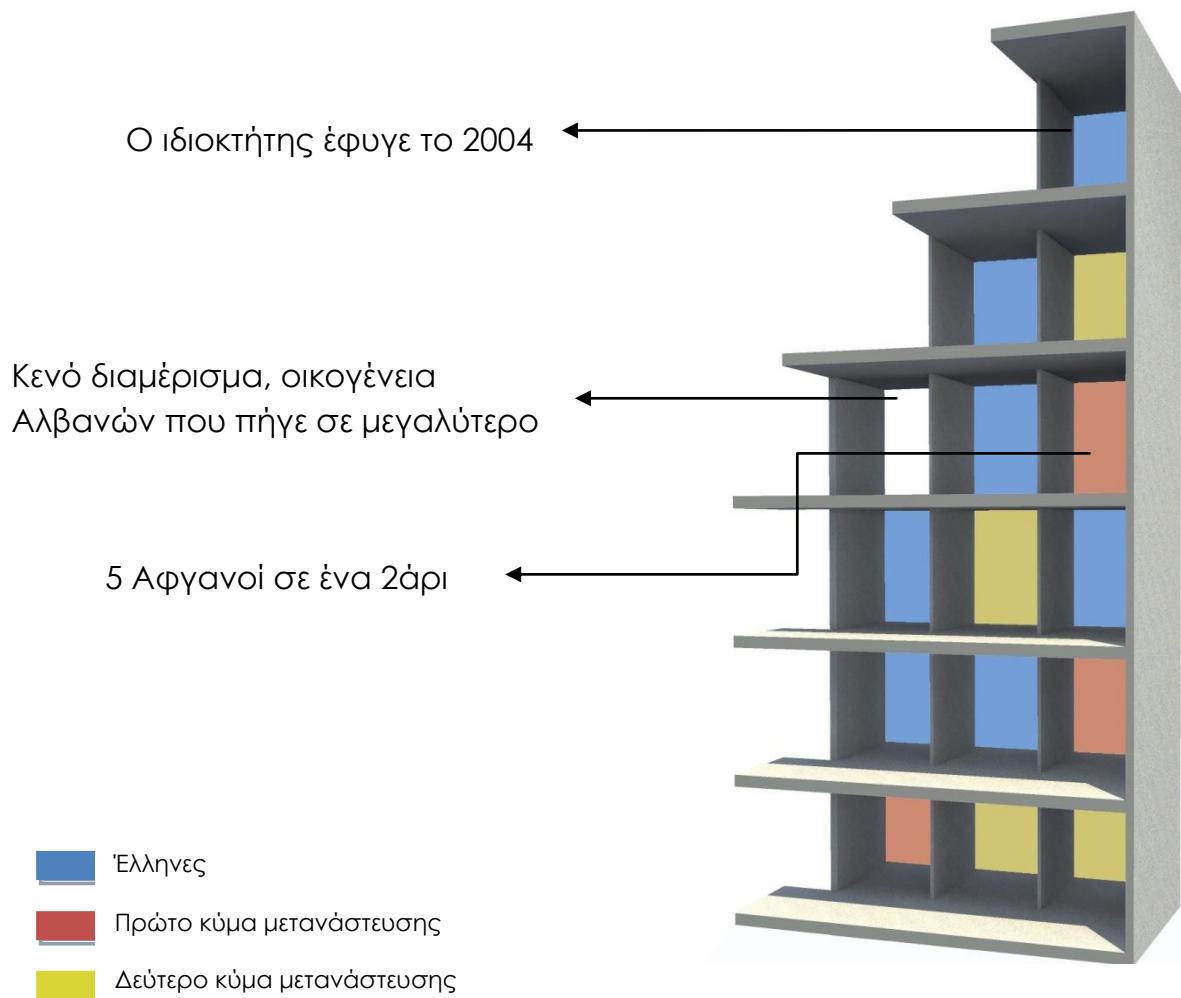
Αντίθετα, με το δεύτερο κύμα μετανάστευσης τα σημεία συνεύρεσης είναι αδύνατα. Ρωγμές και σημεία έντασης παρουσιάζονται καθημερινά στην συμβίωση των δύο κοινωνικών ομάδων. Η συγκρούσεις των διαπλεοκόμενων προτύπων ζωής και των αντίστοιχων πολιτισμικών αξιών, ιδιαίτερα όσο αφορά στη διαχείριση των κοινόχρηστων χώρων, διαφαίνονται σε όλες σχεδόν τις ιστορίες που περιγράφουν. Η Γεωργία, 58 χρονών, κάτοικος της πολυκατοικίας αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Ήταν πολλά άτομα που μαζευόντουσαν. Εκεί έξω κουρευόντουσαν, εκεί έξω πλενόntonτουσαν. Βγάζανε τα λάστιχα και πλενόntonτουσαν. Κοιμόntonτουσαν και έξω. Καλά το έξω... Μπορεί να μην έχουν air condition και να κοιμούνται έξω για δροσιά. Αλλά και πιο πριν που δεν είχε ζέστη, είχαν βγάλει έξω κρεβάτια, καναπέδες, πετρογκάζι... Έξω οι μαγειρικές, οι κουζίνες τα πάντα.»

«Βγαίνω έξω και ήτανε τέσσερις από αυτούς και τρεις γυναίκες- τα τρία άτομα που είχανε νοικιάσει- δεν ξέρω και πόσα παιδιά και είχανε πάρει μαχαίρια, είχανε βάλει τις κότες κάτω. Τις είχαν σφάξει, είχε γεμίσει αίμα όλος ο ακάλυπτος και καθόντουσαν σε καρέκλες και ξεπουπουλιάζανε. Βγάζανε τα πόδια, τα μπούτια, τα στήθια και τα κάνανε μερίδες, μερίδες, μερίδες... Αυτό κράτησε γύρω στις τρεις ώρες. Το θέαμα μόνο... Σφαγείο.»

Μαζί με την αλλαγή στην ανθρωπογεωγραφία της πολυκατοικίας φαίνεται να μεταλλάσσονται και οι καθημερινές πρακτικές που εφευρίσκουν οι γηγενείς κάτοικοι της για να αποστασιοποιηθούν από τους νέους πληθυσμούς που εγκαθίστανται. Ο φόβος και η εσωστρέφεια που έχει αναπτυχθεί είναι διάχυτη. Από το 1998 οι περισσότεροι ιδιοκτήτες διαμερισμάτων βάζουν πόρτες ασφαλείας, στο πλαίσιο μιας γενικότερης ανασφάλειας για τις κλοπές και τις διαρρήξεις που πραγματοποιούνται στην περιοχή. Κάποιοι από αυτούς τις συνδέουν με το μεταναστευτικό πληθυσμό που έχει εισρεύσει στην περιοχή. Από το 2004 και έπειτα στην πολυκατοικία παύουν να πραγματοποιούνται συνελεύσεις κατοίκων, σε μία προσπάθεια των εναπομεινάντων Ελλήνων κατοίκων να ελαχιστοποιήσουν τις επαφές με τους μετανάστες του δεύτερου κύματος. Από το 2011 δημιουργείται μια ομάδα Ελλήνων-μόνιμων κατοίκων που συλλέγει καθημερινά την αλληλογραφία της και τη μοιράζει στα συγκεκριμένα διαμερίσματα. Από τις μαρτυρίες των κατοίκων προκύπτει ότι η ενέργεια αυτή πραγματοποιείται, αφενός ως μέσο φύλαξης της από τους μετανάστες της πολυκατοικίας και αφετέρου ως τρόπο αποφυγής συσσώρευσης της και πιθανότητας συνεπακόλουθης κλοπής κατά την περίοδο των διακοπών.

Πολυκατοικία _ Το κύτταρο της κοινωνίας

Έως το **1997** μόνο οικογένειες Πολωνών και Αλβανών

Από το **1998** πόρτα ασφαλείας στα περισσότερα διαμερίσματα

Έως το **2004** γίνονταν συνελεύσεις πολυκατοικίας

Από το **2011** δίκτυο μόνιμων κατοίκων-Ελλήνων για την φύλαξη της αλληλογραφίας. Αποφυγή συσσώρευσης αλληλογραφίας-φόβος κλοπής.

3. Συμπεράσματα _ Προβληματισμοί _ Όραμα

Με αυτή τη χρονική απεικόνιση της αστικής κοινωνιολογίας της περιοχής του σταθμού Λαρίσης, που επιχειρήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, έγινε μια προσπάθεια ανίχνευσης της φυσιογνωμίας των κοινωνικών αλληλεξαρτήσεων μεταξύ των μικρών και μεσαίων στρωμάτων και της ποικιλομορφίας των μεταναστευτικών ομάδων. Το βασικότερο συμπέρασμα που προκύπτει από τη διαδρομή αυτή, που επιβεβαιώνει και την αρχική υπόθεση εργασίας, είναι ότι βασικός μοχλός στην διαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ των μελετώμενων ομάδων αποτελεί η παραγωγική βάση της περιοχής. Οι μεταλλαγές που έχουν συντελεστεί σε αυτήν τις τελευταίες διαδικασίες έχει δημιουργήσει αποχρώσεις στον μεταναστευτικό πληθυσμό των κεντρικών γειτονιών της πόλης, που σε καμία περίπτωση δεν μπορεί χαρακτηριστεί ενιαίος, καθώς διαφοροποιείται ανάλογα με τα οικονομικά, τα κοινωνικά, τα φυλετικά και τα οικογενειακά του χαρακτηριστικά.

Η χρονική συγκυρία της εισόδου του πρώτου κύματος μετανάστευσης, που συνέπεσε με την ακμή της μεσαιίας τάξης στην χώρα υποδοχής και τον οργασμό του οικοδομικού τομέα συντέλεσε στην σχετική ενσωμάτωση των νεοεισερχόμενων κατοίκων στην περιοχή. Η ενσωμάτωση του κύματος αυτού, κατά κάποιο τρόπο στηρίχθηκε περισσότερο σε ένα καθεστώς ανοχής παρά σε πρακτικές αποδοχής της ετερότητας. Τα φθηνά εργατικά χέρια που προσέφεραν και η έλλειψη εργασιακών δικαιωμάτων που χαρακτήρισε την οικονομική τους δραστηριότητα, σε συνδυασμό με την πρόσκαιρη ανάπτυξη της Ελλάδας, δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες που απάλυναν τις συγκρούσεις και την οξυμένη ξеноφοβία στην περιοχή. Αυτή είναι βασική διαφορά με το δεύτερο κύμα μετανάστευσης, που η παρουσία του στην συνοικία του σταθμού Λαρίσης συμπίπτει χρονικά με την οικονομική κρίση, την παρακμή του οικοδομικού τομέα και την κατάρρευση των βεβαιοτήτων της μεσαιίας τάξης. Ορισμένοι από τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς που εισέρχονται τα τελευταία χρόνια αντιμετωπίζουν την πραγματικότητα της ελληνικής ανεργίας, οδηγούνται στην παραβατικότητα και συνεπακόλουθα στην περιθωριοποίηση. Η παρουσία τους στον αστικό ιστό και η ισοπεδωτική ταύτισή τους με ολόκληρο το μεταναστευτικό ζήτημα εντείνει την αίσθηση ξеноφοβίας στα μεσαία στρώματα της περιοχής, που αδυνατώντας να διαχειριστούν το ψυχολογικό κόστος της οικονομικής κατάρρευσης που βιώνουν στρέφονται στις κοινωνικά ασθενέστερες ομάδες. Η τόνωση των ρατσιστικών αντιλήψεων και οι συγκρούσεις είναι αναπόφευκτες.

Ωστόσο, για τους γηγενείς κατοίκους της περιοχής η διαφοροποίηση του πρώτου με το δεύτερο κύμα μεταναστών και η απόδοση αποχρώσεων στην μετανάστευση έγκειται σε δύο βασικούς πυλώνες κοινωνικής ένταξης: την εργασία και την οικογένεια. Η ξеноφοβία τους τώρα, που εκφράζεται ως μια σύγκρουση προτύπων ζωής, ηθικών και πολιτισμικών αξιών, στην ουσία μαρτυρεί την απαίτηση επιβολής του αφομοιωτικού μοντέλου που επιβλήθηκε στο προηγούμενο κύμα μετανάστευσης. Το πρώτο κύμα μετανάστευσης φαίνεται να αποτελεί μέρος του κοινωνικού συνόλου και να βρίσκει σημεία συνεύρεσης με τους ντόπιους κατοίκους. Ενώ, μπροστά στις δυσχερείς οικονομικές συνθήκες που αντιμετωπίζει, ακολουθεί σταδιακά τις απόψεις του γηγενή πληθυσμού και στρέφεται με καχυποψία στους νέους κατοίκους της περιοχής που δεν τους έχει απορροφήσει η αγορά εργασίας.

Παρατηρώντας σε αυτήν τη χρονική πορεία τις αλληλεξαρτήσεις των κοινωνικών ομάδων στην περιοχή μελέτης σε σχέση με τις μεταλλαγές που έχουν συντελεστεί στην παραγωγική βάση ανακύπτουν βασικοί **προβληματισμοί** για το μεταναστευτικό ζήτημα, που σήμερα φαίνονται να είναι περισσότερο επίκαιροι από ποτέ. Καταδεικνύεται ότι η κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση των μειονοτικών ομάδων που εισρέουν και η συνεπακόλουθη επίτευξη της κοινωνικής συνοχής στον αστικό ιστό αφέθηκαν στην τύχη τους από τις πολιτικές πρακτικές της χώρας. Μπορεί το πρώτο κύμα μετανάστευσης να βρήκε απροετοίμαστα τα κοινωνικά αντανάκλαστα της πολιτείας κατά την πρώτη δεκαετία της μετανάστευσης, ωστόσο το ελαφρυντικό αυτό μία 25ετία μετά τη μετατροπή της Ελλάδας σε χώρα υποδοχής μεταναστών είναι ανεδαφικό. Στην αντίθετη κατεύθυνση ο κυρίαρχος πολιτικός λόγος των τελευταίων χρόνων συντελεί στην ανάπτυξη ενός διάχυτου κοινωνικού ρατσισμού. *«Κατά τη διάρκεια της περιόδου οικονομικής ανάπτυξης των προηγούμενων χρόνων, ελάχιστες προσπάθειες καταβλήθηκαν για να ενταθούν οι μετανάστες ισότιμα στην ελληνική κοινωνία. Το ζήτημα της ένταξης αφέθηκε και αυτό στην περίφημη αγορά. Θεωρήθηκε δηλαδή ότι η ένταξη των μεταναστών στο εργατικό δυναμικό της χώρας θα διαμόρφωνε από μόνη της τις διαφοροποιημένες αναγκαίες προϋποθέσεις για την κοινωνική ενσωμάτωση.»* (Ιωάννα Λαλιώτου, 2009)

Κάθε ερευνητική προσπάθεια απεικόνισης των κοινωνικών αλληλεξαρτήσεων μιας περιοχής θα πρέπει να αντιπαραβάλλει την αναπαράσταση ενός **οράματος**, μιας σαφούς ιδεολογικής τοποθέτησης που οφείλει να διατρέχει το σύνολό της. Το παρόν τεύχος οραματίζεται την κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών ως

μονόδρομο για την αποκατάσταση της κοινωνικής συνοχής της περιοχής. Απέναντι στα έργα βιτρίνας των επίσημων πολιτικών αναπλάσεων, τα οποία προτείνουν μια εξωραϊστική πρακτική που ταυτίζεται με τον παραγκωνισμό των μεταναστευτικών πληθυσμών λαμβάνοντάς τους ως περιττές ομάδες του κοινωνικού συνόλου, το παρόν τεύχος προτάσσει την ανάγκη διατήρηση του πολυπολιτισμικού χαρακτήρα και της ποικιλομορφίας της περιοχής. Οι μετανάστες του σταθμού Λαρίσης δεν μπορούν να απορριφθούν ως «περιττοί» γιατί έχουν αφήσει το ιστορικό τους στίγμα στην παραγωγική βάση, έχουν υπάρξει κομμάτια της ιστορικής εξέλιξης της περιοχής και αποτελούν μέρος της τοπικής συλλογικής μνήμης της. Με άλλα λόγια, «Η αποσιώπηση της συμμετοχής των μεταναστών στην έστω επιφανειακή, πρόσκαιρη και τελικά ψευδή ανάπτυξη της Ελλάδας συνίσταται στον αποκλεισμό τους από κάθε είδους επίσημης ή ανεπίσημης αναπαράστασης, συμβολικής ανάδειξης και πολιτισμικής προβολής του σύγχρονου συλλογικού μας «εμείς» (Ιωάννα Λαλιώτου, 2009)

Αντί επιλόγου παρατίθεται το όραμα της Νιορίσα από τη Ρουμανία, 44 χρόνων, κατοίκου της περιοχής:

«Δεν τους βλέπω πια χαμογελαστούς τους Έλληνες όπως ήτανε παλιότερα. Δηλαδή, παλιότερα ξεκινούσα να κατεβαίνω την Αχαρνών για να φτάσω στην δουλεία μου και σου έλεγε όλος ο κόσμος καλημέρα με χαμόγελο. Τώρα δεν συμβαίνει αυτό. Μπορεί και επειδή είμαι ξένη, όμως εγώ από όπου πήγα άφησα κάτι... Δεν μπορώ να στο πω ακριβώς, είναι μια παροιμία στα Ρουμάνικα... «Από όπου περνάς να αφήνεις μια καλημέρα και αυτή να σε πηγαίνει πιο μπροστά, όχι να σε πηγαίνει πίσω.. Να σε βρίζουν από πίσω...». Κάπως έτσι, δεν μπορώ να το μεταφράσω ακριβώς στα ελληνικά!».

Βιβλιογραφία

Anthias, F., Lazaridis, G. (2000), *Gender and migration in Southern Europe*, Oxford, Berg.

Fakiolas, R., Maratou-Alipranti, L. (2000), «Foreign female immigrants in Greece», *Papers*, 60, Universitat Autònoma de Barcelona.

Λαλιώτου, Ι. (2009), «Μεταναστευτική εργασία και η οικονομία του ρατσισμού», *Επισφαλής εργασία, «γυναικεία εργασία»- παρέμβαση με αφορμή την Κωνσταντίνα Κούνεβα*, σελ. 39-45.

Λεοντίδου Λ. (1986), «Αναζητώντας τη χαμένη εργασία: η κοινωνιολογία των πόλεων στη μεταπολεμική Ελλάδα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 60, σελ 72-109.

Μαλούτας, Θ., Εμμανουήλ, Δ., Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2006), ΑΘΗΝΑ, *Κοινωνικές δομές, πρακτικές και αντιλήψεις: Νέες παράμετροι και τάσεις μεταβολής 1980-2000*, Ερευνητικό πρόγραμμα «Κοινωνικές προϋποθέσεις για την αιεφόρο ανάπτυξη της Αθήνας-Αττικής».

Μαλούτας, Θ. (2008), «Κοινωνική κινητικότητα και στεγαστικός διαχωρισμός στην Αθήνα: Μορφές διαχωρισμού σε συνθήκες περιορισμένης στεγαστικής κινητικότητας», *Κοινωνικοί και χωρικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα του 21^{ου} αιώνα*, σελ. 27-60.

Παναγιωτάτου, Ε. (1988), *Συμβολή σε μία Ενιαία Θεώρηση του Χώρου και σε μία άλλη Σχεδιαστική Πρακτική*, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

Παναγιωτάτου, Ε. (2012), *Σημειώσεις στο πλαίσιο πραγματοποίησης του μαθήματος «Το ζήτημα της μεθοδολογίας και της θεωρίας στον σχεδιασμό του χώρου»*, Διατμηματικό πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών «Πολεοδομία- Χωροταξία».

Παπαδοπούλου, Δ. (2007), «Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών: από μία στερεοτυπική σε μια συμμετοχική πραγματικότητα», *Γεωγραφίες*, 13, σελ. 66-85.

σχολιάζοντας την πλευρά του επίσημου σχεδιασμού

η ανάπτυξη του σταθμού Λαρίσης: προς ένα σχεδιασμό με
καταγωγή από τις βάσεις

Πολυζώη Βενετία

περιεχόμενα

1. εισαγωγή

1.1_υπόθεση εργασίας

2. τρόποι απεικόνισης

2.1_έργο ανάπλασης

2.2_κτισμένο περιβάλλον

2.3_πρόγραμμα Ηρακλής

2.4_συνεντεύξεις

2.5_διεθνείς τάσεις σχεδιασμού

2.6_νόμοι, επενδυτική πολιτική και τύπος

3. συμπεράσματα-προβληματισμοί-όραμα

βιβλιογραφία

η ανάπλαση του σταθμού Λαρίσης: προς ένα σχεδιασμό με καταγωγή από τις βάσεις

1. εισαγωγή

Η βιωματική μου σχέση με την περιοχή του σταθμού Λαρίσης και η προσωπική εμπειρία, συντέλεσαν στη προσέγγιση της περιοχής, έχοντας ήδη διαμορφωμένη άποψη. Η εγκατάλειψη του ηλικιωμένου κτιριακού αποθέματος, τα ποικίλα περιβαλλοντικά προβλήματα που σχετίζονται με τους υψηλούς όρους δόμησης, η συρρίκνωση των οικονομικών δραστηριοτήτων και της παραδοσιακής παραγωγικής βάσης, η συσσώρευση ευάλωτων ομάδων και οι ακόλουθες κοινωνικές συγκρούσεις που παρατηρούνται στην περιοχή μελέτης, υποδεικνύουν, μεταξύ άλλων, την υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και τη διατάραξη της κοινωνικής συνοχής. Γνωρίζοντας τα προγράμματα ανάπλασης που έχουν ανακοινωθεί από τους επίσημους φορείς για τις κεντρικές περιοχές της Αθήνας¹, ξεκίνησα την έρευνα, θεωρώντας ότι πρόκειται για μία περιοχή που εμφανίζει χαρακτηριστικά της ίδιας τυπολογίας με τις υπόλοιπες κεντρικές περιοχές και, που στα πλαίσια της συνολικής αναβάθμισης, δρομολογούνται πολεοδομικές επεμβάσεις εξωραϊσμού, με χαρακτηριστικά επιφανειακής αντιμετώπισης των πολύπλοκων κοινωνικό-χωρικών ζητημάτων.

Ωστόσο, κατά τη διεξαγωγή της **προέρευνας**, με διατυπωμένες χονδρικά τις υποθέσεις εργασίας, διαπίστωσα ότι το απαξιωμένο κτιριακό απόθεμα συνιστά παράλληλα και ευνοϊκό κτιριακό πλούτο, καθώς διαθέτει χαρακτηριστικά μεγάλης αρχιτεκτονικής αξίας και χαμηλές τιμές ενοικίασης και πώλησης. Ταυτόχρονα, οι συζητήσεις με κατοίκους της περιοχής και η αναζήτηση στον τύπο για σχετικά άρθρα, είχαν σαν αποτέλεσμα την ενημέρωσή μου, για την επικείμενη ανάπλαση του σιδηροδρομικού σταθμού. Έτσι, η δυνατότητα εμπειρικού ελέγχου των θεωρητικών υποθέσεων, σε συνδυασμό με την υποκειμενική ερμηνεία των στοιχείων, είχαν σαν αποτέλεσμα τον επαναπροσδιορισμό και την εκ νέου διαμόρφωση των αρχικών θέσεων.

1.1_υπόθεση εργασίας

Έχοντας, λοιπόν, υπόψη το “μεγαλόπνοο” σχέδιο ανάπλασης του σιδηροδρομικού σταθμού Λαρίσης, που ενδεικτικά αναφέρεται σε

---

¹ ένα από τα στρατηγικά σχέδια ανάπλασης για την περιοχή μελέτης από τον ΟΡΣΑ, παρατίθεται στην εργασία του Βασίλη Πλιώτα

άρθρο εφημερίδας ως “διαστημικός”², η υπόθεση εργασίας της συγκεκριμένης ερευνητικής προσπάθειας, έγκειται στη **θεώρηση της περιοχής του σταθμού ως “φιλέτου”** για τη μελλοντική εκπόνηση ενός ακόμα **στρατηγικού σχεδίου-έργου ναυαρχίδας**, από την πλευρά της πολιτείας και του επίσημου σχεδιασμού.

Σε συνδυασμό με όσα έχουν ανακοινωθεί από τον ΟΡΣΑ για την ανάπτυξη του συστήματος δημόσιων συγκοινωνιών με στόχο τη “βιώσιμη κινητικότητα”, την ενοποίηση του σταθμού Πελοποννήσου με το σταθμό Λαρίσης και τη σημασία ανάδειξης του σταθμού Λαρίσης ως σημαντικού κόμβου μεταφορών στο συγκοινωνιακό δίκτυο της πρωτεύουσας και όσα διατυπώνει η ΕΑΧΑ περί “αναβάθμισης” των υποβαθμισμένων περιοχών του κέντρου της Αθήνας, όπου δρομολογούνται αναπλάσεις στην ευρύτερη περιοχή (πλατεία Αγ. Παντελεήμονα, οδός Φυλής, ανάπλαση δημοσίων κτιρίων γύρω από το σταθμό Λαρίσης) αλλά και με τη ψήφιση του νέου οικοδομικού κανονισμού ΝΟΚ, όπου δίνονται οικονομικά και φορολογικά κίνητρα για την αποκατάσταση κτιρίων αλλά και για τη μεταβίβαση των ιδιοκτησιών (πολύ μεγάλος αριθμός κενών κτιρίων στην περιοχή μελέτης), υποστηρίζεται επιπλέον ότι δε θα αποτελούσε έκπληξη η **εμφάνιση επιχειρηματικού ενδιαφέροντος** και η ενδεχόμενη ανάπτυξη μιας **real estate κερδοσκοπίας** στην περιοχή σε καιρούς ύφεσης.

Θα πρέπει να σημειωθεί στο παρόν σημείο, το εξής: δεν πιστεύουμε ότι αποτέλεσε στοχευμένη πολιτική η αλλαγή του χαρακτήρα της περιοχής μελέτης, με στόχο τη συνειδητή της υποβάθμιση, ακολουθώντας τις επιταγές της διαδικασίας του εξευγενισμού, αλλά μάλλον έγινε ακούσιος αποδέκτης των ευρύτερων κοινωνικό-οικονομικών μετασχηματισμών που πραγματοποιήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες, όπως περιγράφηκαν και από τα άλλα δύο μέλη της ερευνητικής ομάδας. Ωστόσο, θεωρώ ότι τα μεγάλα **κοινωνικά και χωρικά προβλήματα** που εντοπίζονται στην ευρύτερη περιοχή την παρούσα φάση, συνιστούν μάλλον **ευκαιρία νομιμοποίησης** των όποιων **πρακτικών “αναβάθμισης” και “εξυγίανσης”** πρόκειται να ακολουθήσουν.

Βέβαια, η οικονομική κρίση δημιουργεί καταστάσεις συνεχούς ρευστότητας και δυσκολίες προβλεψιμότητας και για το λόγο αυτό είναι αρκετά επισφαλής ένας τέτοιος ισχυρισμός. Ωστόσο, είναι σημαντικό ότι δεν εμποδίζει την ανακοίνωση και τη πιθανή μελλοντική υλοποίηση έργων ανάπλασης, όπως γίνεται αντιληπτό και με το παράδειγμα της Πανεπιστημίου.

---

² Χεκίμογλου Αχιλλέας, “Έλα να ζήσεις στο σταθμό Λαρίσης”, Το Βήμα, 11/05/2010

2. τρόποι απεικόνισης

Καταρχήν, κρίνεται απαραίτητη η κριτική μελέτη της **πρότασης ανάπλασης** του σταθμού Λαρίσης, όπως έχει ανακοινωθεί επίσημα από τον ΟΣΕ, κατά την οποία διαπιστώνεται ο εμπλουτισμός των λειτουργιών του, με δραστηριότητες των νέων αστικών οικονομιών (πολιτιστικές, ελεύθερου χρόνου..), αλλά και η αντίληψη που διέπει το συνολικό σχεδιασμό ως μοχλό οικονομικής ανάπτυξης και αστικής αναζωογόνησης. Στη συνέχεια, σε συνεργασία με τα άλλα δύο μέλη της ομάδας, με **συστηματική παρατήρηση στο πεδίο και διεξαγωγή άτυπων συνεντεύξεων** με τη μορφή συζήτησης, γίνεται μία προσπάθεια ανάδειξης των κοινωνικών και χωρικών μετασχηματισμών, όπως αποκρυσταλλώνονται τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο στην περιοχή μελέτης. Ειδικότερα, προκειμένου να ισχυροποιηθεί η υπόθεση εργασίας, γίνεται **ενδεικτική καταγραφή του κτηριακού αποθέματος** καθώς και της κατάστασης στην οποία βρίσκεται και παράλληλα διερευνάται εάν υπάρχουν **θύλακες ιστορικότητας** στην περιοχή όσον αφορά στο κτισμένο περιβάλλον, προκειμένου να διαπιστωθεί η ελκυστικότητά του σε συνάρτηση με την ενδεχόμενη εμφάνιση επιχειρηματικού ενδιαφέροντος. Επίσης, διερευνάται στα πλαίσια των συζητήσεων, το πώς οι κάτοικοι της περιοχής και οι ιδιοκτήτες καταστημάτων (γηγενείς και αλλοδαποί) προσλαμβάνουν το νέο περιβάλλον που θα προκύψει μετά την ανάπλαση (νέος σιδηροδρομικός σταθμός, ανακαίνιση και αναπαλαίωση κτιρίων, πεζοδρομήσεις..), ποιος πιστεύουν ότι θα είναι ο βαθμός οικειοποίησής του σε περίπτωση που υλοποιηθεί και εάν πιστεύουν ότι όλες αυτές οι επεμβάσεις θα έχουν ένα ευρύτερο αντίκτυπο στην κοινωνικό-οικονομική πραγματικότητα (άνοδος τιμών γης, αναγκαστική φυγή των περισσότερο ευάλωτων ομάδων, νέες χρήσεις και δραστηριότητες..)

Παράλληλα, εξετάζεται το **θεσμικό πλαίσιο** που επικυρώνει και νομιμοποιεί τα στρατηγικά σχέδια αναπλάσεων, με ταυτόχρονη εισχώρηση του ιδιωτικού τομέα, ενώ μέσα από επιλεγμένη **βιβλιογραφία**, αναδεικνύεται ότι ο νέος σχεδιασμός υφίσταται την επιρροή από χωρικές δομές σε διεθνές επίπεδο, ακολουθώντας τις επιταγές της παγκοσμιοποίησης. Αποδεικνύεται με αυτόν τον τρόπο ο **νέος ρόλος** που καλούνται να αναλάβουν οι σιδηροδρομικοί σταθμοί παγκοσμίως, ως πόλοι αστικής αναβάθμισης και στηρίζεται η υπόθεση εργασίας. Επισημαίνεται επιπλέον, η **οικονομική διάσταση** που περιλαμβάνει ο ίδιος ο μηχανισμός ανάπλασης, στα πλαίσια της οποίας επιχειρείται ταυτόχρονα η ερμηνεία του πολυλειτουργικού χαρακτήρα που εμφανίζεται στα προγράμματα αναπλάσεων.

2.1_ έργο ανάπλασης

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε ιστοσελίδα του Οργανισμού Σιδηροδρόμων Ελλάδας **ΟΣΕ**, το ακίνητο του σιδηροδρομικού σταθμού Αθηνών με 110 στρέμματα έκταση, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα περιουσιακά του στοιχεία, με ιδιαίτερα μεγάλες δυνατότητες “αξιοποίησης”³. Χρόνια τώρα γίνεται λόγος για το νέο επιβατικό σταθμό Αθηνών που θα περιλαμβάνει συγκρότημα 20.000 τ.μ. από τα οποία 4.500 θα διατεθούν σε εμπορικές δραστηριότητες, γραφεία και χώρους εστίασης. Η μελέτη πραγματοποιείται την κατασκευή ενός νέου κεντρικού επιβατικού σταθμού που θα αποτελεί το νέο μητροπολιτικό σταθμό της Αθήνας, με βάση το σχεδιασμό του αρχιτέκτονα Αλέξανδρου Τομπάζη, ενώ με την υπογειοποίηση των γραμμών, ισχυρίζεται ότι θα ενοποιηθούν οι περιοχές εκατέρωθεν και ότι θα προκύψουν ελεύθεροι χώροι για δενδροφύτευση που θα συμβάλλουν στον “εξωραϊσμό” της περιοχής.

ο σταθμός Λαρίσης μετά την ανάπλαση, πηγή: ιστοσελίδα αρχιτεκτονικού γραφείου Α. Τομπάζη

Στο **αναπτυξιακό πρόγραμμα** του ΟΣΕ αναφέρεται:

*“Οι παλαιότεροι σταθμοί Πελοποννήσου και Λαρίσης θα συστεγαστούν στο νέο σιδηροδρομικό σταθμό Αθηνών, για τον οποίο έχει γίνει μελέτη κατασκευής εξολοκλήρου νέας κτιριακής εγκατάστασης. Την εκτέλεση του έργου έχει αναλάβει κοινοπραξία που έχει συσταθεί από τις τεχνικές εταιρείες ΑΚΤΩΡ, ΤΕΡΝΑ και τη Siemens. Το νέο κτίριο θα εκτείνεται κατά μήκος των γραμμών, οι οποίες θα πολλαπλασιαστούν, και θα αποτελείται από δύο ορόφους εγκάρσια πάνω από αυτές, καθώς επίσης ένα υπόγειο επίπεδο από κάτω τους. Στο υπόγειο θα βρίσκονται **καταστήματα** και χώροι διέλευσης του κοινού, στο ισόγειο θα υπάρχουν οι αποβάθρες, καθώς επίσης ανελκυστήρες και κλίμακες πρόσβασης σε αυτές, στον πρώτο όροφο θα υπάρχουν χώροι αναμονής για το κοινό, **καταστήματα, τράπεζες, εστιατόρια, αναψυκτήρια, πολιτιστικές λειτουργίες** και εκδοτήρια εισιτηρίων και τέλος στο δεύτερο όροφο θα*

³ <http://www.gaiase.com/development/big-railway-stations.html>

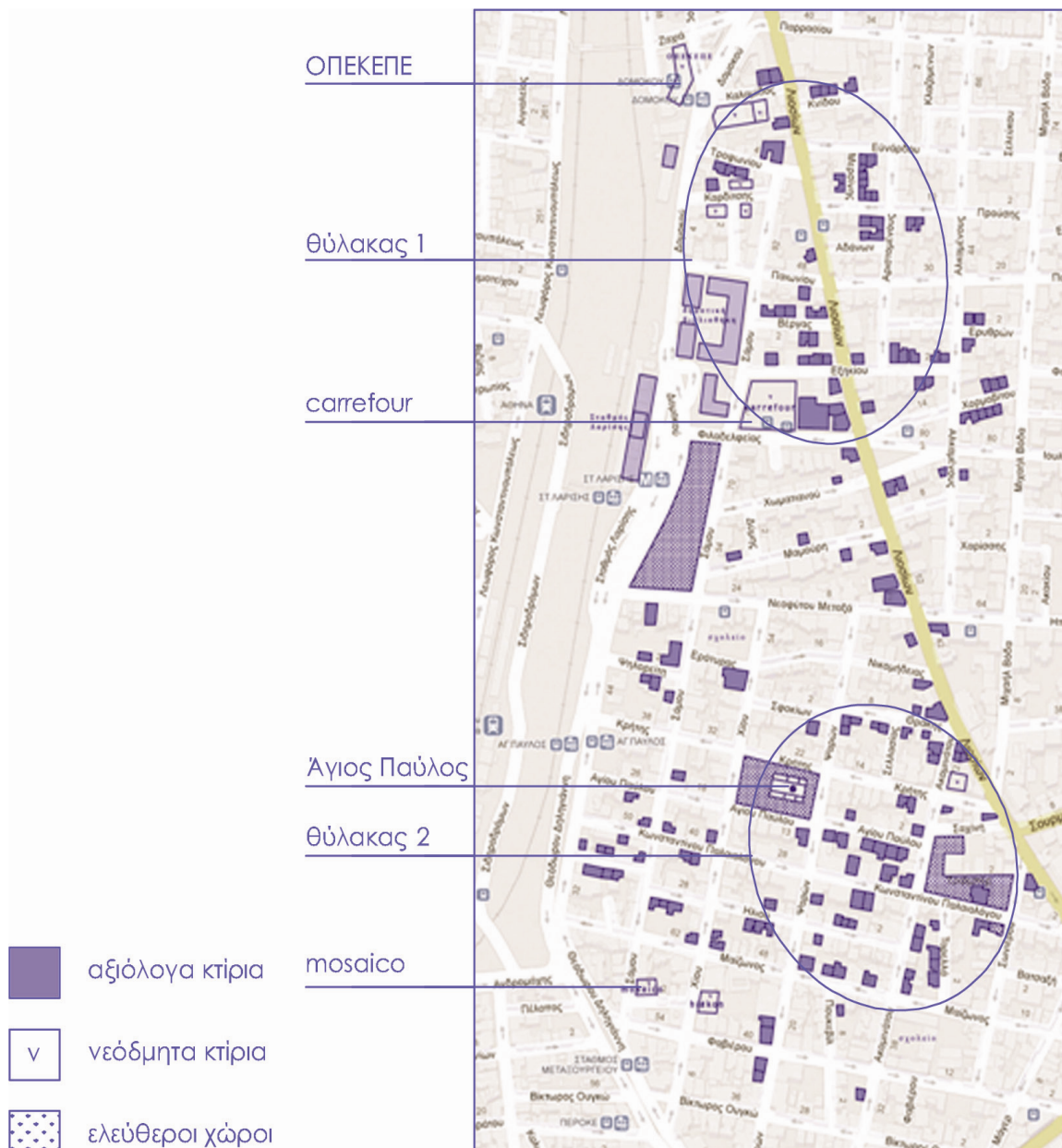

*στεγάζονται τα γραφεία διοίκησης και λειτουργίας του ΟΣΕ. Το σημερινό υπάρχον κτίριο του παλαιού σταθμού Λαρίσης θα ενοποιηθεί με το νέο, το οποίο θα καταλαμβάνει συνολική δομούμενη επιφάνεια 25.050 τ.μ. και θα γίνει στο σύνολό του μεταλλική κατασκευή. Το κτίριο του παλαιού σταθμού Πελοποννήσου θα διαμορφωθεί για **πολιτιστικές εκδηλώσεις**. Σημαντική παράληψη στη μελέτη αποτελεί η έλλειψη πρόβλεψης, μέχρι στιγμής, **χώρου στάθμευσης**, κάτι που αν τελικά δεν υλοποιηθεί, η γύρω περιοχή θα αντιμετωπίσει αντίστοιχα προβλήματα με αυτά στους σταθμούς του Μετρό. Η πρόσβαση, βέβαια, μέσω της Γραμμής 2 του Μετρό είναι η ενδεδειγμένη, αλλά ο συνδυασμός της με χώρο στάθμευσης, χωρητικότητας ανάλογης με την επιβατική κίνηση, θα ήταν μία ολοκληρωμένη λύση.“*

Μέχρι σήμερα έχει πραγματοποιηθεί η μερική ανακαίνιση της σιδηροδρομικής γραμμής Πειραιάς-ΣΚΑ, με αντικατάσταση των σιδηροτροχιών της και τα έργα έχουν σταματήσει από το 2009, καθώς ο ΟΣΕ προέβη σε διάλυση της σύμβασης με την ανωτέρω κοινοπραξία, λόγω του γνωστού πλέον σκανδάλου στο οποίο εμπλεκόταν η Siemens. Προκειμένου να διαπιστωθεί από “μέσα”, το στάδιο στο οποίο βρίσκεται η ανωτέρω διαδικασία σχεδιασμού καθώς και η πιθανότητα αλλά και ο χρόνος περάτωσης του εν λόγω έργου, πραγματοποιήθηκε **συνέντευξη με εργοδηγό του ΟΣΕ**, με μακρόχρονη θητεία στα έργα ανανέωσης των σιδηροδρομικών τροχιών και αναβάθμισης εξοπλισμού του οργανισμού σιδηροδρόμων. Φάνηκε ιδιαίτερα επιφυλακτικός ως προς την άμεση κατασκευή του σταθμού, κυρίως για οικονομικούς λόγους, καθώς η μελέτη εφαρμογής υποστηρίζει ότι είναι έτοιμη από το 2003, ωστόσο μας ενημέρωσε ότι από τον επόμενο χρόνο ξεκινούν τα έργα για την υλοποίηση των δύο υπόγειων διαβάσεων σύνδεσης των εκατέρωθεν περιοχών, η μία από τις από τις οποίες θα έχει καθαρό πλάτος 18 μ., θα είναι εξοπλισμένη με καταστήματα, σκάλες, ανελκυστήρες και θα διαθέτει 24-ώρη φύλαξη.

2.2_ κτισμένο περιβάλλον

Η περιοχή μελέτης διαθέτει υψηλή πυκνότητα **κενών κτιρίων** και μάλιστα ιδιαίτερου αισθητικού κάλλους και αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος, τα οποία εμφανίζουν χαρακτηριστικά έντονης παθογένειας (εγκατάλειψη, κακή κατάσταση διατήρησης, κίνδυνος κατάρρευσης) και όπως αναφέρουν οι κάτοικοι πρόκειται για ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η περιοχή. Η έρευνα στο πεδίο μας έδωσε τη δυνατότητα μιας **ενδεικτικής καταγραφής του αξιόλογου κτιριακού αποθέματος**, δηλαδή των νεοκλασικών του όψιμου 19^{ου} και του πρώιμου 20^{ου} αιώνα και των μεσοπολεμικών κτιρίων που απαντούν στην περιοχή, το σημαντικότερο ποσοστό των οποίων (της τάξης του 70%) παραμένει κενό οποιασδήποτε δραστηριότητας.

Όπως φαίνεται στην ανωτέρω χαρτογράφηση, πολλά είναι διάσπαρτα στον αστικό ιστό, ωστόσο παρατηρείται μεγαλύτερη συγκέντρωση σε δύο υποπεριοχές. Ο πρώτος **θύλακας ιστορικότητας** εντοπίζεται βορειοανατολικά της δημοτικής βιβλιοθήκης και νότια της πλατείας Αττικής και ο δεύτερος νοτιοανατολικά της πλατείας Αγίου Παύλου.

Διαπιστώνεται ότι το παλαιωμένο κτιριακό απόθεμα έχει διατηρηθεί στην πλειοψηφία του σε στενούς και μικρούς σε μήκος δρόμους με χαρακτήρα και κλίμακα γειτονιάς (Μερσίνης, Αδάνων, Χορμοβίτου, Βέργας, Τροφωνίου, Θράκης..) καθώς φαίνεται να προτιμήθηκαν για την ανέγερση μεταπολεμικών πολυκατοικιών κεντρικότεροι δρόμοι, όπως η Νεοφύτου Μεταξά(συνέχεια της Ηπείρου) και η Φιλαδελφείας (συνέχεια της Ιουλιανού) και τα εγγύς οικοδομικά τετράγωνα.

Σημειώνεται, επίσης, ότι η περιοχή μελέτης βρίσκεται εκτός του θεσμοθετημένου ιστορικού κέντρου (και μάλιστα στα όριά του) και οποιασδήποτε άλλης συλλογικής θεσμικής ρύθμισης που να σχετίζεται με θέματα προστασίας και διατήρησης του κτιριακού αποθέματος, πέραν από ελάχιστες κηρύξεις διατηρητέων μεμονωμένων κτιρίων, τα οποία επίσης είναι στην πλειοψηφία τους εγκαταλειμμένα⁴.

ενδεικτικές φωτογραφίες αξιόλογου κτιριακού αποθέματος στην περιοχή του σταθμού Λαρίσης

⁴ Βασενχόβεν Μ., Γιαμαρέλος Σ., "Μεταλλασσόμενοι χαρακτήρες και πολιτικές στα κέντρα πόλης Αθήνας και Πειραιά",σελ.50, Β' φάση ερευνητικού προγράμματος ΥΠΕΚΑ

Αξιοσημείωτο είναι επιπλέον, ότι τα **νέα κτίρια** που παρατηρήθηκαν στην περιοχή, έχουν οικοδομηθεί πλησίον των ανωτέρω θυλάκων, με τα συγκροτήματα του **Carrefour** και του **ΟΠΕΚΕΠΕ** (Οργανισμός Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων) να κατέχουν περίοπτη και προνομιακή θέση. Ειδικότερα το τελευταίο πρόκειται για “κτίριο-έμβλημα” της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής δημιουργίας.

το συγκρότημα του carrefour επί της Φιλαδελφείας

το κτίριο του ΟΠΕΚΕΠΕ επί της Δομοκού

Άλλο ένα ενδεικτικό παράδειγμα της νέας οικοδομικής δραστηριότητας και του χαρακτήρα των νέων κτιρίων που εμφανίζονται στον χώρο, συνιστά το κτίριο “**mosaico**” (έχει και όνομα, στα greeklish φυσικά) χωροθετημένο στην περιοχή του Αγίου Παύλου που συνορεύει με το Μεταξουργείο⁵ και κατασκευασμένο από τον Π. Ζουγανέλη. Αποτελείται από 24 **πολυτελείς κατοικίες**, διαθέτει επιστάτη, πισίνα και γυμναστήριο. Λόγω της υψηλής κατασκευαστικής ποιότητας και των υπηρεσιών υψηλών προδιαγραφών που παρέχει, οι τιμές πώλησης των διαμερισμάτων είναι **απαγορευτικές** για τα μικρομεσαία και μεσαία κοινωνικά στρώματα που πλήττονται περισσότερο στις συνθήκες της παρούσας κρίσης, κάτι που σημαίνει ότι **νέοι κάτοικοι με διαφορετικό κοινωνικό-οικονομικό προφίλ εγκαθίστανται στην περιοχή**.

⁵ Το ότι βρίσκεται πλησίον του Μεταξουργείου, μαρτυρά ότι η επενδυτική δραστηριότητα που παρατηρήθηκε τα τελευταία χρόνια εκεί, αφήνει το αποτύπωμά της στην περιοχή μελέτης και επισύρει ευρύτερες ανακατατάξεις.

το κτίριο "mosaico" επί της Σάμου

Αξίζει να παραθέσουμε όσα γράφηκαν στο blog athensville στις 22.01.2010:

«Τελικά ο Σταθμός Λαρίσης είναι κορυφαίο real estate κελτούρι, έλα, πάρε-πάρε. Σπιτάκια χαμηλά, σχεδόν ετοιμόρροπα ταμάμ για γκρέμισμα, ολοκαίνουργιος Σιδηροδρομικός Σταθμός οσονούπω με σύνδεση με όλη την Ελλάδα και αθρόα επιβατική κίνηση, σταθμός Μετρό - το Σύνταγμα σε 5 λεπτά, Προαστιακός με άμεση σύνδεση σε Αεροδρόμιο και Πειραιά. Να τ' αφήσω;»⁶

2.3_πρόγραμμα Ηρακλής

Στα πλαίσια της ερευνητικής διαδικασίας, μελετήθηκαν επιπλέον, τα σχέδια ανάπλασης του σιδηροδρομικού σταθμού, που εκπονήθηκαν κατά τη διάρκεια του ερευνητικού προγράμματος αστικού σχεδιασμού **"πρόγραμμα Ηρακλής-Δέκα σχέδια για την ελληνική πόλη"**. Στο πρόγραμμα αυτό, το οποίο χρηματοδοτήθηκε από την ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ το 1997, διακεκριμένοι Έλληνες και Ιταλοί αρχιτέκτονες αντιμετώπισαν ζητήματα αστικού σχεδιασμού σε πέντε περιοχές ελληνικών πόλεων. Είναι αξιοσημείωτο ότι για την Αθήνα, επιλέχτηκε η περιοχή του σταθμού Λαρίσης και μάλιστα το 1997, πριν δηλαδή ξεκινήσουν οι εργασίες ανακαίνισης του υπάρχοντος δικτύου και πριν λάβουν χώρα οι κοινωνικές συγκρούσεις και εντυπωθεί στην κοινή γνώμη ως προβληματική περιοχή, προφανώς λαμβάνοντας υπόψη τη δυναμική της. Παρουσιάστηκαν δύο προτάσεις ανάπλασης για το σταθμό, η μία από τους Δημήτρη και Σουζάνα Αντωνακάκη και η δεύτερη από τον Georgio Grassi. Καθώς η αντιμετώπιση, όσον αφορά τουλάχιστον στο λειτουργικό εξοπλισμό του σταθμού, δε διαφέρει σημαντικά από την πρόταση του Τομπάζη, και διαφοροποιούνται, μόνο στη μορφολογία

⁶ <http://athensville.blogspot.gr>

και την ογκοπλαστική διαμόρφωση τού, δεν κρίνεται απαραίτητη η περαιτέρω αναφορά τους στην παρούσα εργασία.

Αξιζει, ωστόσο, να παραθέσουμε τα λόγια του προέδρου του Διοικητικού Συλλόγου της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ, όπως ειπώθηκαν σε συνέντευξη τύπου που πραγματοποιήθηκε στις 16.05.1997, για την παρουσίαση του ερευνητικού προγράμματος :

*«Μήπως έφτασε, λοιπόν, η ώρα για τις ελληνικές πόλεις να θέσουν στο επίκεντρο των μετασχηματισμών τους ευρηματικά και τολμηρά προγράμματα, τα οποία οφείλουν να ανταποκρίνονται στις κοινωνικές ανάγκες βελτίωσης της ποιότητας του αστικού τοπίου, να υπολογίζουν την **ανοδική διαφοροποίηση του κοινωνικού ιστού**, και να βασίζονται παράλληλα στις έννοιες του εφικτού και της **αποδοτικότητας**»*

2.4_συνεντεύξεις

Πραγματοποιήθηκε **συνέντευξη με κτηματομεσίτη**, άνθρωπος-κλειδί για τη συγκεκριμένη έρευνα, το γραφείο του οποίου εδράζεται επί της πλατείας του Αγίου Παύλου, προκειμένου να διαπιστωθεί η επίδραση της οικονομικής κρίσης στις τιμές των ακινήτων στην περιοχή, αλλά και για μία πρώτη εκτίμηση της επίδρασης της επικείμενης ανάπλασης σε αυτές, για την επαλήθευση ή όχι της υπόθεσης εργασίας. Σύμφωνα με τα λεγόμενά του, οι τιμές των ακινήτων έχουν μειωθεί μεν, ωστόσο αντιστοιχούν στις πραγματικές τους αξίες, λαμβάνοντας υπόψη την προγενέστερη υπερεκτίμησή τους. Η αγοραστική ζήτηση, υποστηρίζει, ότι εξακολουθεί να διαθέτει δυναμική, το κοινό όμως που την εκφράζει έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτό των προηγούμενων δεκαετιών. Αποκαλύπτει, ότι ο ίδιος έχει συμμετάσχει στην αγοραπωλησία σημαντικού αριθμού διατηρητέων κτιρίων της περιοχής σε **υψηλά στελέχη των ΜΜΕ**, που σκόπιμα δεν τα έχουν αξιοποιήσει στην παρούσα φάση και καταλήγει ότι *“Όποιος διαθέτει χρήματα, αγοράζει τώρα στο κέντρο. Η μεγαλύτερη επένδυση είναι να αγοράσεις εκεί που δεν αγοράζει κανείς. Οι Κύπριοι αγοράζουν ολόκληρα συγκροτήματα στην Πατησίων και την Αχαρνών. Θα πέσει πολύ χρήμα στην Ελλάδα”*.

Επίσης, στα πλαίσια **ανοικτών συζητήσεων** με τους κατοίκους και ιδιοκτήτες καταστημάτων της περιοχής (γηγενείς και αλλοδαπούς), σχετικά με την πιθανή μελλοντική ανάπλαση του σταθμού, διαπιστώθηκε ότι είναι το τελευταίο θέμα που τους απασχολεί αυτή την περίοδο. Θεωρούν ότι αποτελεί **“έργο-βιτρίνας”** από την πλευρά της πολιτείας, η οποία φαίνεται αδύναμη ή απλά δεν επιθυμεί να εστιάσει στις πολύπλοκες χωρικές, κοινωνικό-οικονομικές και πολιτιστικές δομές και τα

ειδικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Σημειώνεται ότι μόνο μερικοί ιδιοκτήτες ξενοδοχειακών μονάδων και ξενώνων θεωρούν την ανακατασκευή του σταθμού απαραίτητη, καθώς υποστηρίζουν *“ότι δεν είναι σταθμός πρωτεύουσας αυτός. Λες και είμαστε σε χωριό είναι!”* και προσδοκούν με το έργο αυτό να αυξηθεί η πελατεία τους.

2.5_ διεθνείς τάσεις σχεδιασμού

Πέρα από την επισήμανση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών σε τοπικό επίπεδο, κρίνεται αναγκαία και η κατανόηση των **γενικών αναπτυξιακών τάσεων**. Όπως διαπιστώθηκε από την έρευνα στο πεδίο και παρουσιάστηκε ανωτέρω, η περιοχή γύρω από το σταθμό Λαρίσης, διαθέτει μεγάλο αριθμό αξιόλογων κτιρίων, είτε διάσπαρτα ανάμεσα σε μεταπολεμικές πολυκατοικίες, είτε σε εντοπισμένες συγκεντρώσεις, και αποτελεί για το λόγο αυτό μία περιοχή με πλούσια στοιχεία **αρχιτεκτονικής κληρονομιάς**. Ο παράγοντας αυτός, σε συνδυασμό με τον **καινοτόμο σχεδιασμό** του νέου σταθμού Λαρίσης, υποστηρίζεται ότι αποτελούν εργαλεία, τα οποία χρησιμοποιεί ο στρατηγικός σχεδιασμός στα πλαίσια μιας ευρύτερης πολιτικής “αναζωογόνησης” του κέντρου, προκειμένου η πρωτεύουσα να επανενταχτεί στον παγκόσμιο “χάρτη” των εναλλακτικών θέσεων τοποθέτησης κεφαλαίου και εγκατάστασης επιχειρήσεων, όπως απαιτείται στις συνθήκες αστικού ανταγωνισμού της μετανεωτερικής κοινωνίας του νεοφιλελευθερισμού.

Η μελέτη επιλεγμένης **βιβλιογραφίας**, που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, υποδεικνύει ότι ο ανωτέρω συνδυασμός αποτελεί μία από τις κυρίαρχες πρακτικές που ακολουθούν οι σύγχρονες μεταβιομηχανικές πόλεις, ώστε να γίνουν ανταγωνιστικές στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης, με στόχο την **προσέλκυση κεφαλαίων**. Τα υλοποιημένα παραδείγματα και η πολιτική που ακολουθείται διεθνώς από τους επίσημους φορείς, αποκαλύπτουν ότι ο στρατηγικός σχεδιασμός που εκμεταλλεύεται τα δύο αυτά στοιχεία και η ακόλουθη υλοποίησή του, αναλαμβάνει το ρόλο του **μοχλού της οικονομικής ανάπτυξης**.

Ειδικότερα, όσον αφορά στο ίδιο το κέλυφος και τις λειτουργίες των νέων σιδηροδρομικών σταθμών, τα παγκόσμια ή έστω τα ευρωπαϊκά υλοποιημένα παραδείγματα, μαρτυρούν ότι ο επανασχεδιασμός τους, πραγματοποιείται με τέτοιο τρόπο, ώστε με τη νέα τους μορφή, οι συγκοινωνιακοί αυτοί κόμβοι να αποκτήσουν μία τελείως **διαφορετική λειτουργική διάσταση** (όχι μονολειτουργική, άφιξη-αναχώρηση), να επιτύχουν μία **ισχυρότερη παρουσία** στην πόλη και να δράσουν

καταλυτικά στην κατεύθυνση της “αναβάθμισης” του αστικού περιβάλλοντος⁷.

Πρόκειται για ένα από τους “νέους τύπους” αστικής ανάπλασης στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, που χαρακτηρίζεται από την τάση συγκέντρωσης πολιτιστικών, ψυχαγωγικών και καταναλωτικών δραστηριοτήτων (εδώ ο σταθμός και όλες οι λειτουργίες που περιλαμβάνει), οι οποίες αποτελούν τη χωρική έκφραση των διογκούμενων νέων οικονομιών. Με την παράλληλη μείξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, συμβάλλουν στη δημιουργία ενός **συμβολικού αστικού τοπίου αίγλης και ανάπτυξης**⁸, που παράλληλα διατηρεί και αναδεικνύει την ιδιαίτερη **ταυτότητα** του κάθε τόπου. Με τον τρόπο αυτό, οι μητροπόλεις και οι μεγάλες πόλεις προσπαθούν να διατηρήσουν ή να αναβαθμίσουν τη θέση τους στις ιεραρχίες του παγκόσμιου αστικού δικτύου και να προσελκύσουν κεφάλαια και επενδύσεις.

σιδηροδρομικός σταθμός στη Mans, Γαλλία, με ξενοδοχεία, εστιατόρια, τράπεζα, φοιτητική εστία και γραφεία, πηγή φωτογραφίας: διαδίκτυο

σιδηροδρομικός σταθμός Γενεύης με υπόγειες εμπορικές γαλαρίες, πηγή φωτογραφίας: διαδίκτυο

2.6_νόμοι, επενδυτική πολιτική και τύπος

Σύμμαχος σε αυτή την προσπάθεια στρατηγικού σχεδιασμού και προσέλκυσης επενδύσεων αναδεικνύεται και το πρόσφατα αναδιαμορφωμένο θεσμικό πλαίσιο, παρέχοντας σημαντικές διευκολύνσεις προς αυτή την κατεύθυνση. Με τον πρώτο εφαρμοστικό νόμο, **N.3986/2011**, συστήθηκε το Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής ΠΕριουσίας του Δημοσίου-**ΤΑΙΠΕΔ**, στα πλαίσια του μεσοπρόθεσμου προγράμματος δημοσιονομικής στρατηγικής. Στόχος του νόμου είναι να

⁷ Καρύδης Δ.Ν., “Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη”, σελ.87

⁸ Γοσποδίνη Α., “Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη”, σελ.28

θέσει τη διαδικασία αποκρατικοποιήσεων **εκτός πολιτικού παρεμβατισμού**, ενώ αναφέρεται υπερήφανα στην ιστοσελίδα του Ταμείου ότι το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων αποτελεί το *“μεγαλύτερο πρόγραμμα εκποίησης στον κόσμο”*⁹! Το Ταμείο διαθέτει για χρήση, μίσθωση ή/και πώληση ένα πλούσιο χαρτοφυλάκιο έργων υποδομής, που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων τον Οργανισμό Σιδηροδρόμων Ελλάδας-**ΟΣΕ** και τις θυγατρικές του (μετοχές, ακίνητα-οικόπεδα και σταθμοί, υποδομές και υπηρεσίες).

Ακολούθως, στα πλαίσια της άμεσης προσέλκυσης διεθνούς επενδυτικού κεφαλαίου, η κυβέρνηση προέβει στη θέσπιση του **N.4072/2012**, *“γυρίζοντας σελίδα στην πολιτική για τις ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα”*¹⁰. Ο νόμος αποσκοπεί στην ταχεία αδειοδότηση στρατηγικών επενδύσεων-**fast track** (ξεκίνησε με τη ψήφιση του N.3894/2010 και τροποποιήθηκε με τον ανωτέρω νόμο) και παράλληλα θέτει τα θεμέλια για την επικείμενη θέσπιση ειδικού φορολογικού καθεστώτος για αυτές. Επισημαίνεται ότι *“ο μέσος χρόνος ολοκλήρωσης της μέχρι τώρα διαδικασίας, υπολογίζεται στα 2-2,5 χρόνια. Με τη διαδικασία fast track, η ένταξη του έργου αυτομάτως σηματοδοτεί την έναρξη διαδικασίας προώθησης, δηλαδή ταχεία αδειοδότηση και προκήρυξη διεθνούς διαγωνισμού, χωρίς την παρεμβολή οποιασδήποτε ενδιάμεσης υποκειμενικής τεχνικής βαθμολόγησης από κάποια επιτροπή”*¹¹. Σημειώνεται ότι η διαβούλευση επί των νομοσχεδίων που θεσπίστηκε με το N.4048/2012 και επιτρέπει την έγκαιρη ενημέρωση και συμμετοχή των πολιτών και κάθε ενδιαφερόμενου στις σχεδιαζόμενες ρυθμίσεις, με τα τελευταία λόγια ακυρώνεται πανηγυρικά.

Τέλος, τα τελευταία δημοσιεύματα στον **τύπο** (έντυπο και ηλεκτρονικό) αναφέρουν την είσοδο ιδιωτών σε όλες τις **ΔΕΚΟ** (Δημόσιες Επιχειρήσεις Κοινής Ωφέλειας στις οποίες υπάγεται και ο ΟΣΕ), την πλήρη αποχώρηση του Δημοσίου από την επιχειρηματική τους δράση και την άμεση αποκρατικοποίησή τους. Μάλιστα, υποδεικνύουν ότι ήδη έχει αποφασιστεί η εκχώρηση σε ιδιώτες του λειτουργικού έργου του ΟΣΕ, για τον οποίο φέρεται να έχουν εκδηλώσει ενδιαφέρον εταιρείες από Κίνα, Ρωσία, Γαλλία(SNCF), Γερμανία και Ρουμανία(GFR). Τα ίδια δημοσιεύματα επισημαίνουν ότι ασκούνται πιέσεις από αξιωματούχους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (σημειώνεται ότι το καταστατικό του Διοικητικού Συμβουλίου του ΤΑΙΠΕΔ προβλέπει δύο παρατηρητές από

---

⁹ <http://www.hradsf.com/gr>

¹⁰ ιστοσελίδα της Invest In Greece, <http://www.investingreece.gov.gr>

¹¹ το ίδιο

την Ευρωζώνη και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή) για να πωληθούν οι ελληνικοί σιδηρόδρομοι νωρίτερα από το προβλεπόμενο.

ΟΣΕ : Διαδικασία εξπρές στην αποκρατικοποίηση του

Αποκρατικοποιήσεις: πρώτος στόχος ο ΟΣΕ

δημοσιεύματα στον ηλεκτρονικό τύπο

Οι **θεσμικές** αυτές **αλλαγές** στη συγκυρία της κρίσης και ο καταιγισμός των **νέων νομοθετημάτων** συμβάλλουν, μεταξύ άλλων, στην άμεση προώθηση μεμονωμένων έργων μεγάλης κλίμακας και την προσέλκυση διεθνών επενδύσεων και σε συνδυασμό με τα τελευταία νέα, υποδεικνύουν ότι το **έργο της ανάπλασης του σταθμού Λαρίσης**, ακόμα και στην περίοδο οικονομικής ύφεσης που διανύουμε, είναι **ρεαλιστικό** και καθόλα **πραγματοποιήσιμο**, ιδιαίτερα μετά την πιθανή εκχώρηση των δικαιωμάτων λειτουργίας και εκμετάλλευσης των υποδομών του ΟΣΕ σε ξένους επενδυτές. Από τη στιγμή δε που ιδιωτικές επιχειρήσεις εμπλέκονται στην κατασκευή και διαχείριση έργων υποδομής, ο νέος σχεδιασμός τους είναι αναμενόμενο να ακολουθεί **τους κανόνες ανταποδοτικότητας** και να συμπεριλαμβάνει έτσι στην περίπτωση της ανάπλασης του σταθμού Λαρίσης **εμπορικές, πολιτιστικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες** καθώς η χρηματοδότηση του συνολικού έργου θα πρέπει να εγγυάται ικανοποιητική απόδοση του επενδυόμενου κεφαλαίου.¹²

¹² Καρύδης, Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη

3. συμπεράσματα-προβληματισμοί-όραμα

Η πρωτογενής έρευνα(έρευνα πεδίου, συνεντεύξεις..) αλλά και η ενασχόληση με τις δευτερογενείς πηγές(τύπος, θεσμικό πλαίσιο..), όπου κυριαρχεί η οικονομική επιχειρηματολογία και η επιχειρησιακή διάσταση των επεμβάσεων, υποδεικνύουν ότι μάλλον η ανάπλαση του σταθμού θα γίνει από ιδιωτικές εταιρείες που θα τον εξοπλίσουν με μία σειρά νέων λειτουργιών (γραφεία, εμπόριο, υπηρεσίες, μουσεία, κινηματογράφοι) στα πλαίσια της ικανοποιητικής οικονομικής ανταποδοτικότητας που διασφαλίζεται από τη συμπληρωματικότητα των διαφορετικών αυτών χρήσεων.

Είτε η ανάπλαση δρομολογηθεί μέσω Σύμπραξης Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα-ΣΔΙΤ, είτε αναλάβουν το έργο μόνο ιδιωτικές εταιρείες αγνώστου προέλευσης, στην παρούσα εργασία αναδεικνύεται μεταξύ άλλων η νέα ταυτότητα των συγκοινωνιακών αυτών κόμβων, που μετατρέπονται εν ολίγοις σε **“πολυκέντρα εμπορίου και αναψυχής”**.

Δεν είναι δυνατόν να γνωρίζουμε τις χώρο-κοινωνικό-οικονομικές επιπτώσεις από την υλοποίηση ενός τέτοιου έργου, όμως εικάζουμε ότι το ήδη παρατηρηθέν φαινόμενο των κλειστών καταστημάτων, πρόκειται να ενταθεί με ένα τέτοιο εγχείρημα, καθώς οι εναπομείναντες εμπορικές μονάδες αντιμετωπίζουν ήδη σοβαρό πρόβλημα επιβίωσης. Όπως διαπιστώσαμε και από τις εργασίες του Βασίλη Πλιώτα και της Τιμόκλειας Ψαλλιδάκη που προηγούνται, η συρρίκνωση της παραγωγικής βάσης και η οικονομική τρωτότητα των κατοίκων του κέντρου, αποτελεί το καίριο κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό θέμα που εγγράφεται έντονα στον χώρο και οδηγεί σε αλληπάλληλες κοινωνικές συγκρούσεις. Η δημιουργία ενός **“κτιρίου-πόλης”**, μιας κεντρικής αγοράς υπερτοπικής εμβέλειας μέσα στο σταθμό, αποτυπώνει την αδιαφορία της πολιτείας απέναντι στο οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και σχεδιαστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εγγράφονται οι επεμβάσεις και πιστεύω ότι μάλλον θα συμβάλλει στην περαιτέρω αποδυνάμωση της τοπικής οικονομίας. Αν συνυπολογίσουμε και το φαινόμενο της εγκατάστασης νέων κατοίκων υψηλού εισοδήματος, την εισχώρηση νέων δραστηριοτήτων, καθώς και την ενδεχόμενη αύξηση των τιμών γης και την πιθανή αποχώρηση των ευάλωτων ομάδων που το εισόδημά τους δε θα επαρκεί για την εκμίσθωση των ακινήτων, κινδυνεύει να **αλλοιωθεί ο χαρακτήρας** και η **ιδιαιτέρη ταυτότητα** της περιοχής μελέτης.

Ωστόσο, στο παρόν σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι κάποια πράγματα είναι νομοτελειακά. Το κτισμένο περιβάλλον παλιώνει, οι λειτουργίες και οι δραστηριότητες αλλάζουν, κάποια περιοχή εμφανίζει λιγότερα ή περισσότερα προνόμια από κάποιες άλλες. Το ζητούμενο, κατά την

άποψή μας, δεν είναι να μην υλοποιείται τίποτα στην πόλη και να μην πραγματώνεται καμία ενέργεια για την αναζωογόνηση των υποβαθμισμένων περιοχών. Το έργο της ανακατασκευής του σταθμού θα ήταν καθόλα επιθυμητό, αν περιοριζόταν στο αντικείμενο του ΟΣΕ, δηλαδή την παροχή υπηρεσιών μεταφοράς εμπορευμάτων και μετακίνησης επιβατών με ταχύτητα, ασφάλεια και άνεση, διαθέτοντας φυσικά και τους κατάλληλα διαμορφωμένους για το σκοπό αυτό σιδηροδρομικούς σταθμούς. Ο εξορθολογισμός της λειτουργίας του, η ανταπόκριση στις απαιτήσεις τρένων μεγαλύτερης ταχύτητας, η βελτίωση των προσβάσεων, υποστηρίζουμε ότι μπορούν, χωρίς την προσθήκη ανταγωνιστικών για την τοπική οικονομία δραστηριοτήτων, να συμβάλλουν στη συγκρότηση ενός **νέου, δυναμικού πόλου αναφοράς της ελληνικής πρωτεύουσας**. Ίσως μάλιστα η ανάπλαση του σταθμού με τα παραπάνω κριτήρια να είχε και θετικό αντίκτυπο στο τοπικό εμπόριο και πιθανόν να ενισχύονταν αλλά και να αναπτύσσονταν καινούργια δίκτυα αλληλοτροφοδότησης της παραγωγικής βάσης της ευρύτερης περιοχής, διατηρώντας και ενδυναμώνοντας τους τοπικούς κοινωνικό-οικονομικούς σχηματισμούς. Ένας τέτοιος σχεδιασμός που θα λάμβανε υπόψη τις **τοπικές ιδιαιτερότητες**, θα είχε και σαν επιπρόσθετο αποτέλεσμα την **άμβλυνση των κοινωνικών συγκρούσεων** και τη **διατήρηση της κοινωνικής πολυσυλλεκτικότητας**, καθώς και οι τρεις μας υποστηρίζουμε ότι η αυξημένη τρωτότητα που εμφανίζουν οι εμπλεκόμενες κοινωνικές ομάδες λόγω της οικονομικής κρίσης, αποτελεί την κυρίαρχη αιτία διατάραξης της κοινωνικής συνοχής.

Καθώς η εργασία μας αποτελεί ένα πλαίσιο εν εξελίξει, τίθεται προς περαιτέρω διερεύνηση το εξής ερώτημα:

Ποια είναι η πολιτική αυτή και κατ' επέκταση ποιος είναι ο σχεδιασμός που θα μπορέσει να συμβιβάσει, να συνυφάνει την ανάπλαση με την κοινωνική συνοχή, έτσι όπως την αντιλαμβανόμαστε εμείς, όχι δηλαδή με ισοπεδωτική ομογενοποίηση, αλλά με διατήρηση της πολυπλοκότητας και της ποικιλομορφίας;

βιβλιογραφία

- Γοσποδίνη Α., Μπεριάτος Η., “Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη”, Εκδόσεις Κριτική Α.Ε., Μάιος 2006
- Cassia C.M., Καρύδης Δ.Ν., Επιστημονική Διεύθυνση και Συντονισμός, “Πρόγραμμα Ηρακλής-Δέκα Σχέδια για την ελληνική πόλη”, Α.Γ.Ε.Τ. Ηρακλής, Αθήνα Μάιος 1997
- Κυριαζή Ν., “Η κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών”, Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις, Αθήνα 1998
- Παναγιωτάτου Ε., “Συμβολή σε μια Ενιαία Θεώρηση του Χώρου και σε μια άλλη Σχεδιαστική Πρακτική”, ΕΜΠ, Αθήνα 1988
- Στεφάνου Ι., Μητούλα Ρ., “Η Παγκοσμιοποίηση, η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και η Φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης”, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003
- ΥΠΕΚΑ, ΕΜΠ-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, “Μεταλλασσόμενοι Χαρακτήρες και Πολιτικές στα Κέντρα Πόλης Αθήνα και Πειραιά”, Ερευνητικό Πρόγραμμα, Α' Φάση, Αθήνα Ιανουάριος 2011
- ΥΠΕΚΑ, ΕΜΠ-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, “Μεταλλασσόμενοι Χαρακτήρες και Πολιτικές στα Κέντρα Πόλης Αθήνα και Πειραιά”, Ερευνητικό Πρόγραμμα, Β' Φάση, Αθήνα Μάιος 2011
- ΥΠΕΚΑ, ΟΡΣΑ, “Αθήνα Μεσογειακή Πρωτεύουσα, Στρατηγικές και Προτεραιότητες του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας/Αττικής 2021”, ΟΡΣΑ, Ιούλιος 2011
- ΥΠΕΧΩΔΕ, ΥΠΠΟ, ΕΑΧΑ ΑΕ, “Η αισθητική των πόλεων και η πολιτική των παρεμβάσεων, Συμβολή στην αναγέννηση του αστικού χώρου”, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου [Αθήνα, 13-14 Οκτωβρίου 2003], ΕΑΧΑ ΑΕ, Αθήνα Μάρτιος 2004

νόμοι

- Ν.3894/2010, “Επιτάχυνση και Διαφάνεια Υλοποίησης Στρατηγικών Επενδύσεων”, ΦΕΚ 204, 2 Δεκεμβρίου 2010
- Ν.3986/2011, “Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015”, ΦΕΚ 152, 1 Ιουλίου 2011
- Ν.4048/2012, “Ρυθμιστική Διακυβέρνηση: Αρχές, Διαδικασίες και Μέσα Καλής Νομοθέτησης”, ΦΕΚ 34, 23 Φεβρουαρίου 2012
- Ν.4072/2012, “Βελτίωση Επιχειρηματικού Περιβάλλοντος-Νέα Εταιρική Μορφή-Σήματα-Μεσίτες Ακινήτων-Ρύθμιση Θεμάτων Ναυτιλίας, Λιμένων και Αλιείας και Άλλες Διατάξεις”, ΦΕΚ 86, 11 Απριλίου 2012

άρθρα

- Μόσχου Μ., “Το στοίχημα για ΕΛΤΑ και ΤΡΑΙΝΟΣΕ ”, Ημερησία, 16/07/2012
- Ραβανός Α., “Προετοιμάζεται γενναίο πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων – Προσπάθεια αναστροφής του κλίματος που επικρατεί σε ΕΕ και ΔΝΤ”, Το Βήμα, 28/06/2012
- Τσαντήλα Μ., “ΟΣΕ-ΤΡΑΙΝΟΣΕ: Προτεραιότητα η αποκρατικοποίηση”, Euro2day, 06/07/2012
- Χεκίμογλου Α., “Έλα να ζήσεις στο σταθμό Λαρίσης”, Το Βήμα, 11/05/2010
- Χιώτης Β., “Το μεγάλο στοίχημα των αποκρατικοποιήσεων- Η κυβέρνηση αντιμέτωπη με συνδικαλιστές, επιχειρηματίες, κομματικά στελέχη και πολιτικούς συμμάχους”, Το Βήμα, 08/07/2012

ιστοσελίδες

- <http://athensville.blogspot.gr>
- <http://www.gaiase.com/development/big-railway-stations.html>
- <http://www.hradf.com/gr>
- <http://www.investingreece.gov.gr/>